

4640010220201

«ЗОЛОТЫЕ ЧЕТКИ»:

...При правильном исполнении мантр человек получает огромную энергию из космоса. Мантру называют «языком земли», и при её произношении образуются волны, несущие информацию о данном человеке в космос и обратно. При такой «обратной» связи просьба человека удовлетворяется сверху.

с. 10

Эхэ нютагаа эб хамта мандуулая!

Буряад ҮНЭН

Дүхэриг

Бүгэдэ арадай сонин

2011 оной декабриин 29 Четверг
№ 51 (21848)
№ 51 (763)

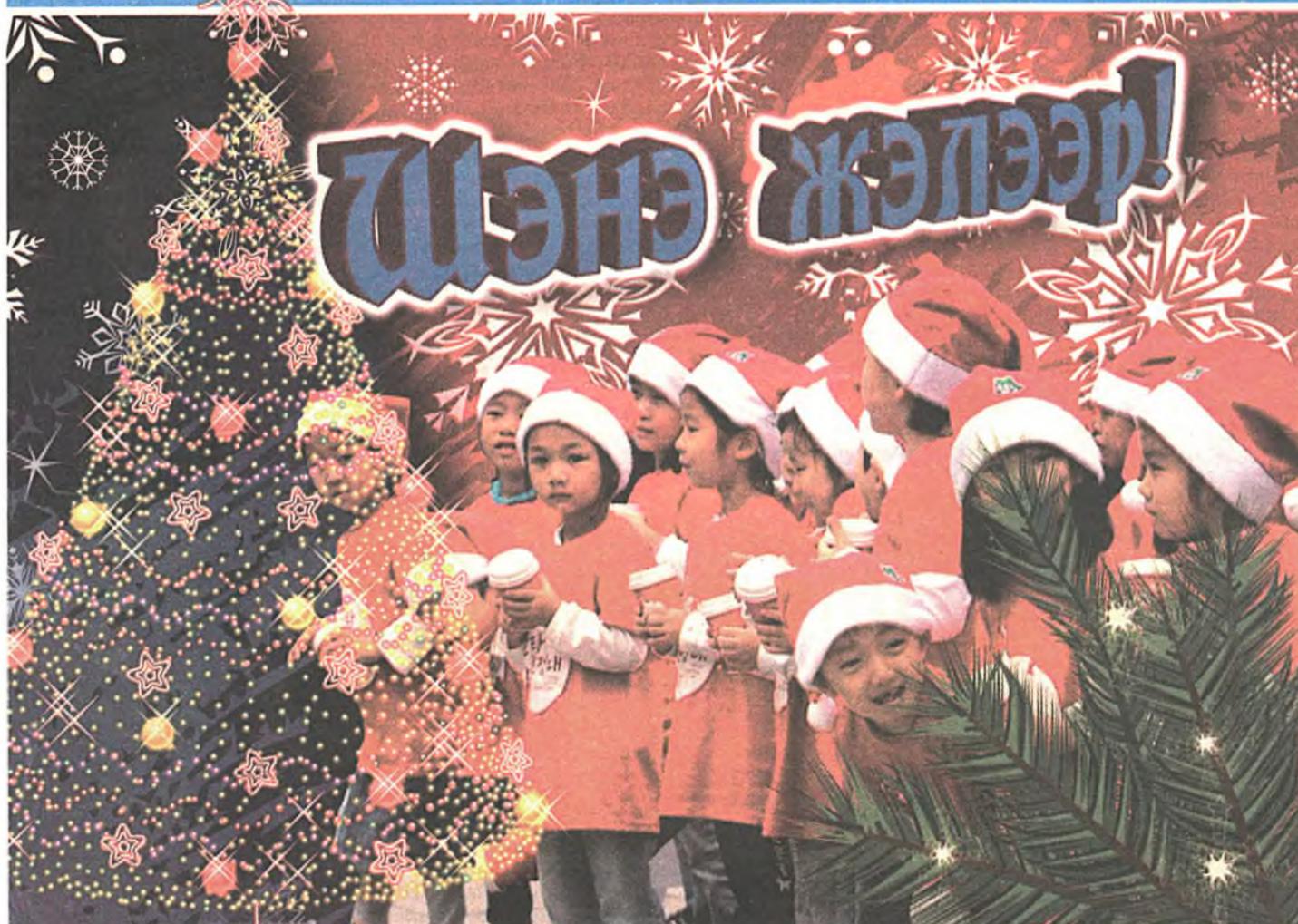
Убэлэй дунда сагаан хулгана нарын 5 гарагай 5
www.ynen.ru

1921 оной декабриин 21-нээ гарана

СССР

ЗОЛОТЫЙ ФОНД ПРЕССЫ МЭНУ

Буряад үнэн

А. БАТОМУНКУЕВАЙ фотоколлаж

«Буряад үнэн» сониной 90 жэлэй ойн баяртай дашарамдуулан, манай коллективье амаршалхан албан зургаануудта, зохёохы коллективүүдтэ, хуралсалай эмхинүүдтэ, Агын, Усть-Ордын тойрогуудай, Захааминай, Ахын, Хэжэнгын, Зэдын, Хяагтын, Түнхэнэй, Хурамханай, Ивалгын аймагуудай захиргаануудай түлөөлэгшэдтэ өөһэдынгөө коллективэй зүгһөө халуун баярые хүргэнэбди.

«Буряад үнэнэйхид».

ҮНДЭ ҺЭН ХЭБЛЭЛЭЙ МУЗЕЙ НЭЭГДЭЭ

нууд тухай материалнууд дам саашадаа суглуулагдаһаар байха. Үнинэй журналистнууд Б.Б.Дашиев, А.Л.Ангархаев, Агын, Д.Д.Гармаев, Б-М.Жигжитов, урда тээнъ ахамад редактораар ажаллаһан А.Л.Ангархаев, Агын, Усть-Ордын тойрогуудай хэблэлэй түлөөлэгшэд Ц.Т.Тумурова, В.К.Тыхенов, Н.Г.Цыденова музей нээлгэндэ хабаадаа.

Манай корр.

«Буряад үнэн» сониной 90 жэлэй ойтой дашарамдуулан, үндэһэн хэблэлэй түүхын музей редакцидамнай анха түрүүшынхэ нээгдэбэ. Сониной түүхые, 90 жэлэйн алдарта замые гэршэлһэн экспонадууд, дүрэ зурагуудһаа бүридэһэн стенднүүд ниитэлэгдээ.

Ажабайдалайнгаа эгээл һайхан, удхатай жэлнүүдые түрэл газетэдээ үгэһэн редакторнууд, журналист-

Р.Н. БАЗАРОВАЙ фото

Шэнэ жэлэй амаршалганууд

ХҮНДЭТЭ НҮХЭД!

2011 он түгээсхэнб. Тэрэниие үдэшэхэдөө, республикымнай ажабайдалда болон хүн бүхэнэймнай хуби заяанда үзэгдэһэн эгэл хайн үйлэ хэрэгүүдые ханаха дуран хүрэнэ. Бурядай хайн дураараа Россиин бүридэлдэ ороһоор 350 жэлэй ойн баяр үргэнөөр тэмдэглэбди.

Тус ойн баярта бэлдэлгын хэмжээндэ аймга бүхэндэ шэнэ бургуули гуули хүүгэдэй эсэртиг нэгдээ, Опера болон балетэй театр, Буряад драмын театр хэльбэн шэнэлэгдээ, Сэлэнгын эрье дээрэ манган стадион болон физкультурын-спортын комплекс баригдаа, Арадуудай хани барисаанай байшан үүдээ сэлээ. Дүн хамта 56 объект бодхоохон байнабди. Мүнөө дээрэ «Байгалай буудал» гэхэн тухай экономика зонаын инфраструк-

турын барилга эрхилэгдэжэ байна, онкологическа диспансерэй барилга эхилэнхэй, харгынуд татагдана, республикымнай ниислэл хото гоё хайхан боложо байна.

Республикадамын инвестициин талаар хайн хуулиланууд үзэгдэнэ, бюджетэй-сан жасын найдамтай байгуулга тогтоогдожо байна.

Зүб шэглэл баримталханай ашаар республикамнай промышленна үйлдэбэриингээ ургалтын, ажалгүй зоной тоо доошолуулгын, салин түлбэрийн хэмжээ дээшлүүлгын талаар Сибириин, мүн тийхэдэ Россиинше хэмжээндэ түрүү нууринуудта гараа. Нөөсэ гамнадаг хүдөө ажахын техникэ худалдан абажа, тоһо-түлишын хэрэгсэлнүүдэй гаргаша доошолуулаад, ургасаяа болон ажалайнгаа бүтээсэ хайжаруулаабди.

Элүүрье хамгаалгын халбарида эршэ ехэтэй хубилалтанууд болоно, хуралсал болон эрдэм ухаанда ехэ мүнгэн һомологдожо эхилээ. Эдэ бүгэдые хараадаа абал, үнгэржэ байһан жэлнай экономикаынше, социальна хүгжэлтынше талаар амжалтатай байгаа гэжэ хэлэхэ дүүрэн эрхэтэйбди.

Мүнөөнэй Буряад орон – эршэ ехэтэйгээр хүгжэжэ

байһан регион, амгалан байдалай болон арадуудай хоорондохи хани барисаанай эрхим жэшээ гэжэ омогорхон хэлэхэ аргатайбди.

Шэнэ жэл – шэнэ хараа түсбүүд болон арга боломжонууд. Россиин правительствын баримталһан шэглэл, гүрэнэймнай болон республикымнай хүгжэлтэ саашадаашье үргэлжлүүлэгдэхэ гэжэ найданабди. Манай ерээдүйн байдал хүн бүхэнһөөмнай, эдэбхи үүсхэлһөөмнай, ашаг үрэтэй ажаллаһанһаамнай дуддыдаха.

Гаража байһан 2012 он зохёон байгуулгын жэл болог, республикын ажаһууһа бүхэн ажабайдалайнгаа хайн тээшэ хубилжа байһые өөр дээрээ үзэг гэжэ хүсэнэб.

Хүүгэднай бидэнэе баясулаг, айл бүхэн баян элбэг байг, ажалнай урлалтай байг лэ! Шэнэ жэлэй хүни Кремлийн курантаудай сохилго доро сэдхэлдээ ингэжэл ханадагбди.

Хүндэтэ нүхэд! Панал хүсэлнүүдтай булта бээлүүлэгдэг! Түрэл Буряад оромнай хүгжэн халбараг! Шэнэ жэлдэ жаргалтай ажаһуухамнай болтогой! Пайндэрөөр!

Буряад Республикын Президент-Правительствын Түрүүлэгшэ В.НАГОВИЦЫН.

ХҮНДЭТЭ НЮТАГААРХИД!

Буряад Республикын Арадай Хуралай зүгһөө та бүгэдэниие гаража байһан Шэнэ жэлээр үнэн зүрхэнһөө амаршалнаб!

Шэнэ жэл – арадай ёһо заншалай хэтэ мүнхые тэмдэглэһэн бултанай дуратай хайндэр. Энэ гэрэлтэ үдэр дүнгүүдые жарһан, саашанхи түсбүүдые хайцаг заншал бии ха юм.

Шэнэ жэл – түрэлхид гаралхидтаяа, танил талануудтаяа, хүршэ хүбөөтээ нэгэдэлгын хайндэр, түрэл Бурядайнгаа болон агуухэе Россиин хуби заяанда хабаатай байһанаа мэдэрэлгэ. Бидэ хамтадаал хүсэтэйбди. Нэгэдэнги арад бэрхшээлнүүдые дабажа, нигүүлэсхы сэдхэлэй, хайн хайханай болон үнэн сэхын ёһонуудые баримталан, ажабайдалаа зохёожо шададаг. Бидэ булта республика доторхи ажабайдал хайжаруулха гэхэн хамтын зорилготойбди.

Буряад орон 2012 ониие социальна-экономическа хүгжэлтын талаар яһала амжалтануудтай угтажа байна. Кризисэй муу хойшолонгуудые дабажа гараабди, республикын ажаһуугшадай урда социальна уялгануудаа гүйсэд дүүргээбди. Мүнөө элүүрье хамгаалгын болон хуралсалай, эхэ болон хүүгэдые хамгаалгын, ветеранууд болон эрэмдэг бээтэй хүнүүдые дэмжэлгын амин шухлаа программануудай һомололгын хэмжээн дээшлүүлэгдэхээр. Хүдөө

ажакын болон гэр байрын барилгын хүгжэлтэдэ, экономика хайжаруулгада болон инвестиционно проектнүүдые дэмжэлгэдэ шэглүүлэгдэһэн программанууд абтан, амжалтатай бээлүүлэгдэнэ.

Эдэ социальна удха шанартай хуулинуудые Арадай Хурал хиналта дороо абанхай гэжэ тэмдэглэмээр. Тиин хүн зоноймнай ажабайдал хайжаруулха социальна болон экономика проектанууднай саашадаашье амжалта түгэс бээлүүлэгдэхэ гэжэ найданаб.

Та бүгэдэндэ элүүр энхые, хайн хайханиие хүсэнэб! Хүн бүхэнэйтнай хамтын хүсэлнүүд бээлэг лэ! Жаргалтай болон аза талаантай ябахатин болтогой! Шэнэ жэлээр, хүндэтэ нютагаархид!

Буряад Республикын Арадай Хуралай Түрүүлэгшэ М.ГЕРШЕВИЧ.

Геннадий АЙДАЕВ:

«ЖЭЛНАЙ ХАЙН ДҮНГҮҮДТЭЙ»

Улаан-Удын мэр Геннадий Айдаев заншалта брифинг дээрэ үнгэрэгшэ жэлэй дүнгүүдые согсолоод, ерэхэ жэлэй түсбүүдтэй танилсуулба.

НИИСЛЭЛ ХОТЫН ЭКОНОМИКЫН БАЙДАЛ

-2011 оной дүнгүүдээр промышленна үйлдэбэритэй предприятинууд 118 процентдэ дамжан ерээ, - гээд мэр мэдүүлбэ. - 2010 онуудта тус тоо 116 процентдэ хүрэхэн байна.

Мэрэй тэмдэглэһээр, хотын предприятинууд болон эмхинүүд жэл соо 72 миллиард түхэригэй эд бараа болон хангамжануудые бүтээһэн байна. Жэлэй дүнгүүдээр хотын экономика руу 12,7 миллиард инвестици оруулагдаа. Нёдондо жэл энэ тоо 11 миллиард байгаа юм.

Худалдаа наймаанай предприятинууд олзо оршоёо 66 миллиард түхэригтэ хүргэбэ.

НАРАЙ ХҮҮГЭД ОЛОН БОЛОО, АЖАЛГҮЙШҮҮЛ ҮСӨӨРӨӨ

Ниислэл хотын экономикаын хүгжэлтые томо болон дунда зэргын предприятинуудта хүдэлдэг хүдэлмэрилэгшэдэй салин харуулдаг. Жэшээл-

бэл, тэдэнэй дундуур зэргын салин 22 мянган 650 түхэригтэ хүрэнхэй.

Ажалгүй зоной тоо бага болоо. Тиин тэдэнэй тоо 1,8 процент юм, нёдондо жэл энэ тоо – 9,1 процент байгаа.

Улаан-Үдэдэ нарай хүүгэдэй тоо олошороо. Тэдэнэй тоо 6100. Наһа барагшадай тоо 4 хахад мянганда хүрэнэ. Олон гэр бүлэнэр хайнаар түбхинэжэ үрдингүй халанад. 2011 ондо 400 бүлэнүүд халаа.

Энэ жэл хото руу 13 мянган хүн нүүжэ ерээ, 9800 эрхэтэд гаража, ондоо тээшэ ошоо.

Хүүгэдэй сээсэрлигүүдтэ 1164 нуури газарнууд нээгдээ, һүүлшын гурбан жэлдэ туршадэ иимэ 10 мянган нууринууд бии болоо. Телефонно утаһа гертээ оруулхыень 600 ветерануудта субсиди үгтөө.

ОРЁО АСУУДАЛ ШИИДХЭГДЭЖЭ ЭХИЛЭЭ

Улаан-Үдэдэ гэр байра дулаасуулгын талаар асуудал ханаа зоборитой. Россиин Федерациин премьер-министр Владимир Путин тус асуудалда онсо аргаараа хэмнай. Мүн тийхэдэ Бурядай Президент Вячеслав Наговицын Москва хото ошожо ерээд, Россиин Правительстватай хэлсээ баталаа. Тэрээгээр ТЭЦ-2 предприяти хүгжөөгдөжэ эхилхэ. Тиин

булта предприятинууд тус ТЭЦ-эй хэлсээ орохо.

МЭР АЯНШАЛГЫН ОБЪЕКТНҮҮД ТУХАЙ

4 хүүгэдэй сээсэрлигүүдэй орондо Улаан-Үдэдэ 10 шэнэ саад бии болохо. Тиин ниислэл соо бассейнтэй, сээсэрлигтэй эгээл гоё хүүгэдэй саад баригдаха юм.

Холын микрорайонуудта уһа хангалгын талаар программа дахинаа үргэлжлүүлэгдэхэ.

Хотын байгуулагшадта мемориал бодхоохоор хараалагдана. Тиин Томскын муниципальна захиргаанай үүсхэлээр тус проект бээлүүлэгдэхэ ханаан бии.

Хүшөө табигдаад, хажуудань кафе баригдаха юм. «Гунын» гэжэ арадай түүхэдэ зорюулһан тобшолон түгэсхэбэ.

- Бүхыдөө жэл хайнаар үнгэрөө, - гээд мэр Геннадий Айдаев элидхэлээ дүүргээ.

Сэсэг ДАША-ДОРЖЫН.

Нангин дурасхаал

БУРЯАД СЭРЭГШЭДТЭ СУБАРГА БОДХООХОНЬ

Б.ЧИМИТОВ: Субарга соо республика доторхи аймагууднаа ургамал, газар суглуулагдахса хэгдэхэ

1941 оной эдэ үбэлэй үдэрнүүдтэ Москва ниислэлэйнгээ түлөө Совет гүрэн

фашистуудтай ехэ шухата дайлагдаа ябуулаа. Мүнөөдэр энэ газарта Московско можын Подольско райондо Бурядай эдэбхитэд субарга табиха гэхэн ажал ябуулжа байһанхай.

Бурядай Эрлэм ухаанай болон наукин министерствын дэргэдэхи Республиканска отряд 2006 онһоо эхилээд, Подольско райондо бэдэрэлгын ажал ябуулаа.

Эндэ далан жэлэй саада тээ Баруун фронтын 43-дахи армин бүридэл доро Зүүн-Сибириин стрелково дивизи дайлагдаһан байна. Хэдэн жэлнүүдтэ дайнай окопууд соо 1000 буряад солдадуудай болон дивизиин командирнуудай

бэнь отрядар олодогдожо, дахинаа хүдөөлүүлэгдэһэн байна. Отрядай хүтэлбэрилэгшэ Владимир Ефремов эвээн тухай хэлээ.

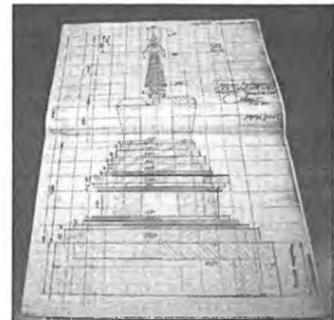
Тиин Агваан Доржиевай нэрэмжэтэ Жасын вице-президент Бадмацырен Чимитовэй мэдүүлһээр, Подольско райондо субарга барихаар ажал хэгдэжэ эхилэнхэй. Москвагай можын хүтэлбэрилгэ иимэ үүсхэл дэмжэнэ. Харин дайлагдаһан болоһон газар мүнөөдэр гансал Москвагай можын мэдэлдэ бэшэ, Калужска можын хилээр гарана. Тиймэхэ энэ асуудал шийдхэхэ хэрэгтэй.

Субарга соо республика

доторхи аймагууднаа ургамал, газар суглуулагдажа хэгдэхэ. Бурядай мэдээжэ журналист Виктор Измайловай мэдүүлһээр, тус үүсхэлые Россиин Буддын заншалта сангын Пандидо хамба-лама Дамба Аюшеев дэмжээ.

Шухата тулалдаанда Бадмацырен Чимитовэй эсэгэ Чойжи-Нима Чимитов хабаадаа. Тэрэ мүнөө 95 наһа наһаланхай. Эсэгэн 1941 онһоо эхилээд, 1946 он хүрэтэр дайнай харгынудаар ябажа, Германи хүрэтэр ошоһон юм.

Дайнай ветеран олон тоото медальнуудтай, Иосиф Сталиной гараа табиһан хэдэн баярай бэшгүүдтэй.

Субаргын эскиз

Мүнөөдэр үбгэн Улаан-Удын Восточный посёлогто Туяна зээ басагантаяа байдаг юм. Чойжи-Нима Дамбаевич аша, гушанараар олон, сэдхэл уужам, элүүр энхэ зандаа ажаһууна.

Сэсэг ДАША-ДОРЖЫН.

БАЯРТА МЭДЭЭСЭЛНҮҮД

БУРЯАДАТ ЭРЭМДЭГ БЭЭТЭЙ ЗАЛУУШУУЛ ХУБИЙН ХЭРЭГ ЭРХИЛХЭ АРГАТАЙ

Байгалай нигүүлсэхы сэдхэлэй жаса болон эрэмдэг бээтэй залуушуулай «МОСТ» гэхэн республиканска олонитын эмхи «Ориентир» гэхэн түб байгуулжа эхилбэ.

Тиигэжэ эрэмдэг бээтэй залуушуул болон хүлхэлэгшэд хадаа ерэхэ жэлхээ тус түбтэ хандажа, юрист, психолог болон менеджнерүүдэй тусгай заабари абаха, хэлсээнүүдые үнгэргэжэ болон бизнес-проектнүүдые зоёхон бэлдэжэ хураха юм.

Гадна «Ориентир» түбэй интернет-сайт дээрэ юридическэ болон психологическа асуудалнуудаар хүлээн абалгын «кабинедүүд» нээгдэхэ, эрэмдэг бээтэй залуушуулда ажалай хууринууд тухай мэдээнүүд дэлгэгдэхэ.

ЖАБАР ҮБГЭН ҺӨӨ БЭЛЭГҮҮД БОЛОН АМАРШАЛГАНУУД ЭЛБЭГЭГДЭЖЭ ЭХИЛБЭ

«Россин почты» Буряадай филиал Жабар Үбгэн Һөө бэлэгүүдые болон амаршалганууды тараажа эхилбэ.

Байгша ондо Шэнэ жэлэй бэлэгүүдэй тоолбори шэнэлэгшэ болон олошоруулагдаа гэжэ тэмдэглэлтэй. Тиигэжэ республикын ажаһуугшад гансаһы Россиин булан бүхэнһөө бэшэ, харин Беларусь, Казахстан, Украина, Германиһаа түрэлхид гаралхид болон танил таланһаа бэлэгүүдые абаха аргатай болобо.

«БУРЯАДАЙ ҮБЭЛЭЙ БҮМБЭГЭ» ТАМИРШАДАА УГТАБА

Футболоор «Буряадай үбэлэй бүмбэгэ» гэхэн заншалта республиканска мурьсөөн эдэ үдэрнүүдтэ эхилжэ, хамта дээрээ 14 команда суглуулаа.

Туалдаанууд амаралтын үдэрнүүдтэ ВСГУТУ-гай стадион дээрэ үнгэргэгдэхэ юм. Мурьсөөнэй илагша ерэхэ жэлэй февраль соо тодорхо.

УЛААН-ҮДЭ ҺӨӨ 14 ХҮҮГЭД КРЕМЛИЙН ЁЛКОДО ХАБААДАХА

Улаан-Үдын нуралсалай талаар хороон, хотын хүүгэдэй уран бэлигэй байшан болон олонитын эмхинүүд Кремлийн ёлкодо хабаадаха хүүгэдые шэлэн абаба.

Булта үхибүүдые республикын Нуралсалай ми-

нистерство баталаа гэжэ Улаан-Үдын захиргаанай хэблэлэй албанай мэдээсээнэ. Комисси тэдэнэй бэлиг, классһаа гадур үжэл ябуулгын туйлалтанууды, нуралсалай амжалтанууды, «Түрэл республикынгаа (хотынгоо) аша туһада хэхэ хэм» гэхэн асуудалаар эссе шадамар бэрхээр хамгаалга, мүн тиихэдэ гэр бүлын байдал хараадаа абаа.

СБЕРБАНКЫН ФИЛИАЛНУУД 2012 ОНОЙ ҺҮЛДЭ ТЭМДЭГҮҮДЫЕ ДУРАДХАНА «Дүрбэн луу» гэхэн сагаан мүнгэн хадаа һэбюуртэл түхэлтэй дүрбэн хубиһаа бүридэнэ.

Нэгэ капсула соо хэгдэн тэдэ хубинуудын хамтадаа тэг дундаа нүхэтэй сахариг бүридхэжэ, нэгэл хашархан шэнгээр харагдадаг. Хуби бүхэн дээрэн ондо ондоо үнгэтэй болон түхэлтэй Луунууд – Зүүн зүгэй литээр 2012 оной һүлдэ тэмдэг - хээлээтэй.

Банкын хэблэлэй албанай мэдээсэһээр, хашарһанай сэн – Шэнэ Зеландийн дүрбэн доллар. Тэдэ 999-дэхи пробын мүнгөөр шудхаатай болон Финляндийн мүнгэ шудхадаг газарта бүтээгдэнхэй.

АГЫН УРАН ДАРХАШУУЛ БҮТЭЭЛНҮҮДЭ ДУРАДХАХА

Декабрийн 27-до Агын бизнес-инкубаторай мэргэжэлтэд модон, шулуун, арһан болон үнэтэ металлнуудаар гарай бэлэгүүдые бүтээдэг, мүн тиихэдэ хубсаһа хунар болон гутал оёдог нютагаархидтаяа уулзаа.

Тиин Агын уран дарханай бүтээлнүүд хүршэ регионуудай, тэрэ гоодо манай республикын дэлгүүрнүүдтэ табигдахан.

«ТРИУМФ» ЭДИР ХАРАГШАДАА БАЯСУУЛНА Башкортостанай энэ цирк Улаан-Үдын зөөри багатай гэр бүлэнүүдэй болон үншэн 300 хүүгэдтэ түлбэригүй биледүүдые бэлэглэн байна.

Тиин эдир харагшад декабрийн 24-дэ циркдэ ерэхэ, хүхин сэнгээ.

ПОЕЗДНУУДАЙ БИЛЕДҮҮД - ИНТЕРНЕДЭЙ НАЙМААНДА

Иимэ хэмжээн декабрийн 15-һаа эхилээ гэжэ һануулаа.

Тиин «Москва – Ницца», «Москва – Берлин – Париж», «Саратов – Берлин», «Калининград – Берлин» болон «Москва – Прага» гэхэн зам харилсаанай поездууд аяншалагшадта дурадхагдана.

УЛАСХООРОНДЫН ПОЛИЦЕЙСКЭНҮҮД ШЭНЭ ЖЭЛЭЙ ҺАЙНДЭРТЭ БЭЛЭН

Шэнэ жэлэй һайндэрэй болон саашанхи амаралтын үдэрнүүдтэ хүдэлмэрилхэ полицейскэнүүдэй тоо юрынхихээ 25 процентээр олон байхаар түсэблэгдэнхэй.

Тиин гансал үйлсэнүүдтэ журам хинахаһаа гадна, хуулийн һаһа гүйсөөгүйшүүдтэ архи тамхи наймаалалгаһаа һэргылхэ, аршин хорхойтой гэр бүлэнүүдтэй болон дотоодын хэрэгүүдтэй зургаануудта бүридхэлдэ абтаһан хүүгэдтэй ажал ябуулха юм.

Гадна полицейскэнүүд заншалта ёһоороо хүүгэдтэ Шэнэ жэлэй ёлконууды үнгэргэжэ эхилэнхэй. Тиин декабрийн 23-да дотоодын хэрэгүүдтэй министрэй харгалзалга доро 150 хүүгэдые Жабар Үбгэн болон Саһан хүүхэн амаршалаа юм.

Гадна харгалзалга доронь байһан эмхи зургаануудай болон муу байдалтай гэр бүлэнүүдтэй багашуул, албаяа бээлүүлхэ үедөө һаһа байһан суг хүдэлхэн нүхэдэйн хүүгэд Шэнэ жэлэй бэлэгүүдтэ хүртэхэ.

Харин амаралтын үдэрнүүдтэ хубүүд, басагадые хүмүүжүүлгын хэмжээн спортын талмайнууд дээрэ үргэлжэлүүлэгдэхэ.

Сэрэгма ДОНДОКОВА
Авторай фото

ФЕРМЕРНҮҮД ДЭМЖЭГДЭБЭ

«2012 – 2015 онуудта Буряад Республикада бага хуурин тосхонуудые бурин зандань үлээхэ болон хүгжөөхэ тухай» республикын тусхай зорилготой программа жэлэй дүүрэхын урда тээ баталагдаба. Иигэжэ Буряад Республикын Президентын болон Правительствын хэблэлэй албанһаа мэдээсэбэ.

Тиихэдэ энэ программын ёһоор бага хууринуудта үлэһэй талаһаа мүнгэнэй тэдхэмжэ үзүүлэгдэхэ гэжэшэ. Республикын хүдөө тосхонуудай социально-экономическа байдал тогтууритайгаар хүгжөөгдэхэ, тиихэдэ таряашанай болон фермерэй ажахытай хүнүүд дэмжэгдэхэ болоно. Гэр бүлөөрөө мал ажал эрхилдэг хүнүүдтэ гүрэнэй талаһаа баһал туһаламжа үзүүлэгдэхэ юм.

Республикын тусхай зорилготой энэ программаар 2015 ондо эбэртэ бодо малай, адуун хүрэгэй, хонидой тоо толгой нурасгүй олошоруулагдаха ёһотой. Мүнөө үедэ байһан малшадай гүүртэ болон фермэнүүд элшэ хүсэ алмаха хэрэгсэлнүүдээр тус программын ёһоор хангагдаха юм. Тиихэдэ таряашан болон фермерэй ажахынуудай 10,9 процентнь өөһэдэйн худагуудтай болохо ёһотой. Энээнһээ гадна багахан нютагуудта тэжээлэй ургамалнуудые үйлдэбэрлэг 35 процентээр дээшлүүлхээр хараалагдаа. Тиихэдэ энэ программын ёһоор таряашан, фермерэй ажахытай хүнүүд олошоруулагдаха. Хүдөө нютагуудаар мал ажалай 9 фермэнүүд түхээрэгдэхэ

ёһотой. Эдэ фермэнүүдэй ажалшад мүнөөнэй сэнгүүдтэ 162,2 миллион түхэригэй продукция үйлдэбэрлэхэ юм.

Буряад орондо хүдөө нютагуудые хүгжөөхын тула энэ программаар хэдэн шухала зорилгонууд хараалагдаа. Таряа тариха, мал бариха дуратай хүнүүдтэ субсидийн гурмаар мүнгэнэй туһаламжа үзүүлэгдэхэ байна. Тэдэнэр гүрэнэй үгэһэн мүнгөөр адууһа мал, техникэ, элшэ хүсөөр хангаха хэрэгсэлнүүдые худалдажа абаха, байра байдлаа түхээрхэ аргатай болохо. Онсолон хэлэбэл, республикын программа дотор «2012 – 2014 онуудта эхилжэ байһан фермернүүдые дэмжэхэ зорилго абтанхай. Тэрэшлэн эдэл жэлнүүдтэй туршад гэр бүлын мал ажалай фермэнүүдые хүгжөөхэ ажал ябуулагдаха.

Энэ программа хадаа федеральна болон республикын бюджетдэй мүнгөөр тэдхэгдэхэ байна. Жэшээлхэдэ, федеральна бюджетдээ программын зорилгонуудые бээлүүлгэдэ 124,5 миллион түхэриг, республикын бюджетдээ 200 миллион түхэриг үгтэхэ ёһотой.

АЖАМИДАРАЛАЙ ХАНГАЛГАНУУДАЙ СЭНГҮҮД ДЭЭШЭЛНЭ

Манай республикын муниципальна байгуулануудта гэр байрын – коммунальна хангалгануудай ото хубилгагдажа байһан тухай Буряад Республикын гүрэнэй статистикийн хороонһоо мэдээсэбэ.

2010 ондо республикын ажаһуугшадта 1026 миллион түхэригэй гэр байрын хангалганууд

үзүүлэгдээ. Тиихэдэ коммунальна хангалганууд 6029 миллион түхэригтэ хүрөө. Харин 2011 оной түрүүшын 6 харын дүнгүүдээр хангалганууд түд туттаа 504 болон 33,3 миллион түхэригтэ хүрэнэ байна. Сэнгүүдтэ үншэн ушарһаа дулдыдан, гэр байрын-коммунальна хангалгануудай тарифууд хэдэн дахин дээшлэнэ байна. Илангаяа ажаһуугшадые уһаар хангалга 1,8 дахин дээшлээ. Ерэхэ жэлэй июль нараһаа эхилжэ, федеральна Правительствын хангалгануудай тарифууд үшөөл дээшлэхэ хараатай.

ХҮДӨӨ АЖАХЫН АКАДЕМИДЭ 80 ЖЭЛ ГҮЙСЭБЭ

Энэ жэлдэ тэмдэглэгдэн олон тоотой ойн баярнуудай дунда хүдөө ажахын һалбариие хэрэгтэй мэргэжэлтэдээр хангадаг дээдэ эрдэмэй гуламта болохо Буряадай хүдөө ажахын академиин байгуулагдаһаар 80 жэлэй ойн баяр декабрийн 23-да тэмдэглэгдэбэ. Энэ дээдэ хургуулийн 6 факультедуудтэ, 3 институтуудта, 1 колледждо дээдэ мэргэжэлэй нуралсалай 40 гаран, тиихэдэ нэмэлтэ нуралсалай 60 программанууд үйлдэгдэнэ. Энээнһээ урид хүдөө ажахын һалбартэй дээдэ эрдэмэй хургуулинуудта 5-6 мэргэжэлээр оюутадые хургадаг байһан гэжэшэ. Мүнөөнэй байдалаар Россин иимэ шэглэлтэй дээдэ эрдэмэй

гуламтануудта шэнэ мэргэжэлнүүдые нээнхэй байдаг. Жэшээлхэдэ, ой модоной ажахыда хүдэлхэ, газар эсхэмжэлхэ, тэрэнэй кадастр бүридхэхэ болон бусад мэргэжэлнүүдээр залуушуулые нургана.

Һүүлэй жэлнүүдтэ хүдөө ажахын академиин материально-техническэ үндэһэ хуурийн һайжаруулагданхай. Тэрэнэй дэргэдэ спорт-комплекс, оюутадые эмшэлхэ профилактори, шэнэ лабораторинууд нээгдэнхэй. Академиин оюутад хари гүрэнүүдээр хуража, мэргэжэлээ дээшлүүлдэг болонхой.

Академиин багшанар республикын аймагуудай юрэнхы эрдэмэй болон тусхай мэргэжэлэй хургуулинуудтай нягта холбоотойгоор хүдэлнэ. Тусхай хэлсэн баталагдажа, республикынай хургуулинуудта хүдөө ажахын һалбарида хүдэлхэ мэргэжэл олгодог болонхой. Энэ дээдэ хургуулийн багшанар хүдөөгэй хургуулийн багшанарта мэргэжэлтэдые бэлдэхэ хэрэгтэнэ ехэ туһа хүргэдэг.

Энэ академи дүүргэһэн оюутадтай ехэнхиинийн хүдөө нютагаа бусажа хүдэлнэ. Мүнөө үедэ Буряадай гүрэнэй хүдөө ажахын академидэ 11500 хүн хурана. Эндэ 444 багшанар хүдэлнэ. Тэдэнэй 54-ниинь эрдэмэй докторнууд, 248-ниинь эрдэмэй кандидадууд юм.

Буряад орондо хүдөө ажахын һалбариие, тиихэдэ хүдөө нютагуудай байдал нэргээлгэдэ энэ эрдэмэй гуламтын оруулжа байһан хубитань ехэ гэжэ тэмдэглэмээр.

Эльвира ДАМБАЕВА.

ЭНХЭ ТАЛА НЮТАГАА ҺЭРГЭЭНЭ

Совет засагай үедэ һалбаран хүгжэжэ байһан «Родина» колхозой ажахы үнинэй һандарбашье, мүнөө эдэбхитэй бэрхэ хүнүүд нютагаа һэргээхэ гэжэ оролдоно.

Пүүлшын үедэ Буряад орондоннай ажалша бэрхэ зон олон боложо байһаниинь һайшаалтай. Ахадүү хоер – Владимир, Цыремпил Аюшеевүүд 2006 ондо таряашадай фермерскэ ажахы тогтоогоо һэн.

Хаягдаад байһан 240 гектар газар арендэдэ абажа, 120 гектар дээрэ орооһо, ешмээн, овес тарина. Энэ жэл нэгэ гектарһаа 21 центнер ургаса абтаа. Эбэртэ мал тэжээхэдэ мяханай талаар олзотой, тиимһээ һаяар үшөө 100-гаад толгой хальмаг үүлтэрэй үхэр абаха зорилготой юм хаш. Ажалша зон амандаа тоһотой ябадаг, үшөө саашаа яажа ажахыгаа хүгжөөхэ гэшэбибди гэжэ тэдэнэр оролдожо ябана ха юм.

Тииһаа баряад, ямаршы хэмжээнэй модо тайража, нютагаархидтаа гэр барижа үгэдэг юм. Үбэл зунгүй малай ажал барагдаха бэшэ, хажуугаарнь модо болбосоруулжа хэрэг баһал олзотой байна. Юрэдөө, сээр агаарта, хони малаа үдхөөд, эдихэ хоолтой, үмдэхэ хубсаһатай ябаһан хүнүүдые хараад атаархахааршые, омогорхооршые.

Сэрэгма ДОНДОКОВА.

АВТОРАЙ ФОТО

ЕРЭН ЖЭЛЭЙ ЕХЭ ОЙГООР!

УВАЖАЕМЫЙ ЭРДЭМ ДАНЗАНОВИЧ!

Разрешите в вашем лице поздравить весь коллектив редакции газеты «Буряад үнэн», первой газеты на бурятском языке, с 90-летним юбилеем.

Ваши новости всегда были и останутся актуальными для большинства читателей не только в Бурятии, но и далеко за ее пределами. От всей души желаю мира, здоровья, счастья, благополучия вашим семьям, новых творческих успехов и достижений на благо процветания нашей родины.

Заместитель

Председателя Правительства, главы полномочного представительства РБ при Президенте РФ А.ЛЕХАТИНОВ.

ХҮНДЭТЭ

ЭРДЭМ ДАНЗАНОВИЧ!

«Буряад үнэн» сониной 90 жэлэй ойн баяраар редакциин булта хүдэлмэрилэгшэдые халуунаар амаршалнаб.

Мүнөө «Буряад үнэн» сонин хадаа буряад арадай хэлэ болон ёһо заншал хамгаалгын, хүгжөөлгын гуламта болоно. Сонинтай эды олон жэлнүүдые һэтэ гаран, республикын олондо мэдээсэл тараалгын хэрэгсэлнүүдэй дунда өөрынгөө онсо нуури эзлээ.

«Буряад үнэнэй» мэдээжэ болон хүндэтэй болоһониинь хадаа редакциин хүдэлмэрилэгшэдэй, сэтгүүлшэдэй болон гүрэнэйнгөө булан бүхэндэ ажаһуудаг бшээшэдэй аша габьяаһаа хабагшатай.

Хэблэлэйтнай ойн баяр хэһэн хэрэгэйтнай омогорхойлой дашарам болохоһоо гадна шэнэ һонин проектнүүдэй эхи табихань болтогой. Бултандатнай элүүр энхые, барагдашагүй эршэ хүсэ, зохёохы амжалтануудые болон уншагшадтай хүндэлэл хүсэнэб.

Буряад соёлой «Ур-ал» бүлгэмэй түрүүлэгшэ Б.ДУГАРОВ.

ХҮНДЭТЭ

ЭРДЭМ ДАНЗАНОВИЧ!

Шэтын ГТРК-гай Агинскын таһагай хүдэлмэрилэгшэдэй бүлгэм Буряад ороной тон үнинэй сонинуудай нэгэн болохо «Буряад үнэнэй» 90 жэлэй ойн баяраар редакциин хүдэлмэрилэгшэдые болон ветерануудые, уншагшадые хани халуунаар амаршална.

Агын Буряадай тойрогой ажаһуугшад «Буряад үнэн» сонинтой ээлжээтэ дугарнуудые ехэтэ хүлээнэ. Понирхолтой болон удхатай материалнуудые бэлдэдэг сэтгүүлшэдые онсо амаршалха дуран хүрэнэ. Тэдэ сонинтой эхин болон хүгжэлтын шатануудта хүдэлхэн аха үеынхидэй хайхан заншал үргэлжлүүлнэ.

Гуурһантнай хурса, үгэ хүүртнай үнэн сэхэ, ажал хэрэгтнай урагшатай байг лэ! Хүндэтэ нүхэд, та бүгэдэндэ зохёохы амжалтануудые, шэнэ һанал хүсэлнүүдые, мохошогүй зориг хүсэнэб.

Шэтын ГТРК-гай Агинскын таһагай хүтэлбэрилэгшэ Б.СОДНОМОВ.

ХҮНДЭТЭ ЭРДЭМ ДАНЗАНОВИЧ!

Гайхамшагта хайндэрөөртнай – буряад хэлэн дээрэ гарадаг нитэ үндэһэтэй түрүүшын газетын байгуулагдаһаар 90 жэлэй ойн баяраар Буряад Республикын Пуралсалай болон эрдэм ухаанай министерство «Буряад үнэн» Хэблэлэй байшангые гүн сэдхэлхээ халуунаар амаршална. Эмхидхэгдэн байгуулагдаһаа хойшо үнгэрхэн жэлнүүдтэ «Буряад үнэн» сонин республикынгаа ажабайдалда болоһон бүхы үйлэ хэрэгүүд тухай үнэн зүб бодото мэдээсэлнүүдые толилжо, нилээд олон уншагшадтай болоһон, нэрэ хүндэдэ хүртэһэн габьяатай. Буряад ороной социальн-экономическа ба соёлой хүгжэлтын үе шата бүхэн тэрэнэй хуудаһанууд дээрэ тобойсо харуулагдаһан байна.

Мүнөөшье «Буряад үнэн» республикын гол газетнүүдэй нэгэниинь байһан зандаа. Хуули гаргалгын, гүйсэдхэлгын ба сүүдэй засагай зургаануудай тухай саарһа дансануудые, мүн республикын шэнэ юумэ нээгшэдэй – эрхим түрүү эрдэмтэдэй, багшанарай, дүй дүршэл болон амжалта туйлаһанууд тухай статьянуудые толилжо байдаг.

Республикын соёл болбосорол ба һуралсалые хүгжөөхэ талаар үрэ түгэс ябуулһанайнь, ехэ хубитаяа оруулһанайнь түлөө Пуралсалай болон эрдэм ухаанай министерство «Буряад үнэн» Хэблэлэй байшангай коллективтэ үнэн зүрхэ сэдхэлхээ баяр, талархалаа мэдүүлээд, зохёохы ехэ амжалта туйлахыень, һалбаран хүгжэхыень, саашанхи харилсаа холбоһонойнь улам бэхижэхыень хүсэнэ.

Буряад Республикын һуралсалай болон эрдэм ухаанай министр А.ДАМДИНОВ.

УВАЖАЕМЫЕ СОТРУДНИКИ ГАЗЕТЫ «БУРЯД УНЭН»!

От всей души поздравляю вас с 90-летием газеты «Буряад үнэн».

Сегодня информация – ключевой инструмент управления. И работа СМИ

республики – один из важнейших элементов в этой системе. Именно средства массовой информации и печать способствуют формированию общественного мнения, играют ведущую роль на информационном пространстве республики. От того, насколько объективно, взвешенно, аргументировано вы подаете информацию, во многом зависит общественный климат в нашем регионе, социальное самочувствие жителей республики.

Динамика современных процессов такова, что журналистам нужно разбираться во многих направлениях, представлять объективную и полную информацию о жизни республики. Газета активно сотрудничает с органами исполнительной власти Республики Бурятия, на страницах газеты печатаются официальная информация, нормативно-правовые акты, отчеты о результатах деятельности и планах дальнейшего развития, обсуждаются насущные вопросы, интересующие население республики.

В последние десять лет газета практически ежегодно добивалась

общероссийского общественного признания в том числе, «Лучшая национальная газета России», внесена в Золотой фонд прессы России, дважды «Лидер экономики России».

Газета «Буряад үнэн» удовлетворяет потребности жителей республики в получении объемной, содержательной и свежей информации, подготовленной на высоком профессиональном уровне.

Газета знакомит жителей республики с экономическими, культурными проектами и людьми, воплощающими их в жизнь, позволяет донести до граждан республики красоту родного края, родного языка.

Благодарим за сотрудничество в своевременной публикации актуальных статей и материалов по изменениям бюджетного законодательства, формированию и исполнению бюджетов, проведению бюджетной реформы.

От всей души желаем вам творческих успехов, новых интересных и ярких публикаций! Примите искренние поздравления и пожелания добра, счастья, крепкого здоровья. Удачи вам, жизненного благополучия, оптимизма и неиссякаемой энергии.

Министр финансов Республики Бурятия И.ШУТЕНКОВ.

УВАЖАЕМЫЙ ЭРДЭМ ДАНЗАНОВИЧ!

Министерство социальной защиты населения Республики Бурятия сердечно поздравляет вас и ваш коллектив с 90-летием со дня основания официального государственного издания «Буряад үнэн»!

История газеты неразрывно связана со сложной и интересной, наполненной событиями новейшей истории республики. На протяжении многих десятилетий «Буряад үнэн» всесторонне отражает политическую, экономическую, социальную и культурную жизнь республики.

Отрадно, что ваша деятельность постоянно совершенствуется и развивается, так, создание издательского отдела – совершенно новое направление в деятельности редакции газеты. В настоящее время издательский отдел выпускает разные виды продукции: книги, журналы, газеты, публикуются произведения наших писателей, а также статьи ученых, политологов, представителей религиозных конфессий.

Все эти годы «Буряад үнэн» сохраняет за собой репутацию солидного и авторитетного издания и по праву находится в числе лидирующих СМИ республики. Самые разнообразные информационные продукты – от публикаций важнейших государственных документов до новостей, репортажей, серьезной и взвешенной аналитики – делают газету интересной широкому кругу читателей.

Уверены, что и впредь творческий коллектив «Буряад үнэн» будет беречь и приумножать сложившиеся профессиональные традиции, соответствовать своему высокому статусу и взыскательным запросам читательской аудитории, всегда идти в ногу со временем, использовать в своей работе лучшие стандарты журналистики.

На протяжении многих лет Министерство социальной защиты

населения Республики Бурятия и его подведомственные учреждения тесно сотрудничают с вами в сфере информационного обеспечения населения Республики Бурятия по социально значимым вопросам. Мы высоко ценим опыт совместной работы и надеемся продолжить наше сотрудничество в дальнейшем.

Примите искренние пожелания новых успехов в вашем благородном труде, здоровья, счастья, благополучия. Пусть на многие годы остается плодотворной ваша деятельность, дальнейшего процветания и работы во благо республики!

Желаем вам и вашему коллективу дальнейших творческих успехов, высоко держать планку журналистского мастерства, больших тиражей и благодарных читателей.

Министр социальной защиты населения Республики Бурятия Н.ХАМАГАНОВА.

ХҮНДЭТЭ ЭРДЭМ ДАНЗАНОВИЧ!

Буряад Республикын Зөөриин болон газарай харилсаануудай министрствын болон өөрынгөө зүгһөө таниие, мүн «Буряад үнэн» Хэблэлэй байшанай эбтэй ээтэй коллективые элитэ ехэ үйлэ хэрэгээр – «Буряад үнэн» сониной 90 жэлэй ойн баяраар халуунаар амаршалнаб!

«Буряад үнэн» - олон жэлнүүдэй туршада республикын политическэ, экономика, социальна болон соёлой ажабайдал үргэнөөр харуулжа байдаг засаг зургаанай, нитэ арадай түрүүшын хэблэл. Тус сонин 1921 ондо эмхидхэгдэн байгуулагдаад, 1923 ондо Буряад-Монголой АССР-эй гүрэнэй болон партиин засагай зургаан болгодоо юм. Тийхэлээрэ ямаршье сагуудта арادتаяа хамта дабшахадаа, зонойнгоо аша туһада оролдожо, заабиришан болон зоригжуулагшан боложо үгөө.

Зүблэлтэ засагай түрүүшын жэлнүүдэй орёо үе, дайнай жэлнүүд, гүрэнөө һандарһаа бодхоолго, арадай шэнжэ шанар болон эрхэ сүлөө һэргээлгэ, республикын экономика болон соёл хүгжөөлгэ – эдэ бүгэдэ үйлэ хэрэгүүд сонинтой хуудаһанууд дээрэ харуулагдаа.

Мүнөө сагта «Буряад үнэн» хадаа республикын гол сонинуудай нэгэн зандаа байһаар: республикын хуули гаргалгын, гүйсэдхэхы болон сүүдэй засагуудай албан ёһоной дансанууд, амин шухала асуудалнуудта хабаатай материалнууд толилогдодог.

90 жэлэй үргэлжэдэ хэблэгдэжэ байһан «Буряад үнэнэй» зондоо хүндэтэй болон мэдээжэ болоһондонь танай коллективэй оруулһан хубита нилээд ехэ.

Та бүгэдэниие энэ хайхан ойн баяраартай үнэн зүрхэнһөө амаршалнаб! Танда, «Буряад үнэн» Хэблэлэй байшангай хүдэлмэрилэгшэдтэ элүүр энхые, жаргал, зохёохы амжалтануудые, эгээл хайн хайхание хүсэнэб. «Буряад үнэн» сонин республикынгаа ажаһуугшадта түрүү болон хүндэтэй хэблэл зандаа үлэхэнь болтогой!

Буряад Республикын зөөриин болон газарай харилсаануудай министр М.МАГОМЕДОВА.

«БУРЯД УНЭН» ХЭБЛЭЛЭЙ БАЙШАНГАЙ ХҮНДЭТЭ СЭТГҮҮЛШЭД БОЛОН ХҮДЭЛМЭРИЛЭГШЭД!

Буряад Республикын Соёлой министрствын зүгһөө үндэһэн сонин 90 жэлэй ехэ баяртай дашарам-

дуулан, халуунаар амаршалнаб!

1921 ондо э м х и д х э н байгуулагдаһан сонин республикын, регион хорондын болон бүгэдэ буряадуудай тугын, урдаа хараха сонин боложо шадаа. Буряадай соёл болбосоролой, ёһо заншалаа һэргээн сахилгын, буряад арадай хэлэ ба литературын хүгжэлтэдэ тон ехэ үүргэ дүүргэдэг гээшэ. Соёлой министерство түрэл сонинтоёо тон нягта харилсаатай хүдэлжэ байдаг. Соёлой һонинууд, зохёохы ажалшад, артистнар тухай, театруудай, номой сангуудай, олон тоото бүхы республикын соёлой эмхинүүдэй ажал хэрэг танай сонин хуудаһанууд дээрэ саг үргэлжэ гаражал байдагынь хайшаалтай.

Энэ баярай хайн үдэр сониной бүхы хүдэлмэрилэгшэдтэ энхэ элүүрые, зол жаргал, зохёохы ажалдатнай үндэр амжалтануудые хүсэнэб!

Ажалтнай урагшатай байг, ажабайдалтай жаргалтай байг, гуурһантнай хурса байг!

Буряад Республикын соёлой министрэй уялгануудые дүүргэгшэ Н.СВЕТОЗАРОВА.

ХҮНДЭТЭ ЭРДЭМ ДАНЗАНОВИЧ!

Буряад Республикын Конституционно Сүүдэй коллектив т а н и е , « Б у р я а д ү н э н » сониной сэтгүүлшэдые болон хүдэлмэрилэгшэдые 90 жэлэй ойн баяраар үнэн зүрхэнһөө амаршална!

Сонин эдэ жэлнүүдэй үргэлжэдэ нэгэнтэ бэшэ нэрээс хэлгээ. Буряад орон, Шэтын мого болон хүршэ хэдэн регионуудһаа бүридэһэн тэрэ үеын Алас-Дурна Республикын засаг зургаанай хэблэл болохо «Буряад-Монголой үнэн» сониной түрүүшын дугаар 1921 оной декабриин 21-дэ Шэтэ хотодо хэблэгдэн гараһан юм.

Мүнөө «Буряад үнэн» сонин Буряад Республикын ниислэл хото Улаан-Үдэдэ хэблэгдэнэ. Засаг зургаанай анха түрүүшын сониной эрхим заншалнуудые даган абагша «Буряад үнэн» республикын политическэ, экономика, социальна болон соёлой ажабайдалые олон жэлнүүдэй үргэлжэдэ үргэнөөр харууллаар.

Сонин республикын ажабайдалда болоһон үйлэ хэрэгүүдые үнэн сэхээр харуулжа, уншагшадтай зүбөөр ойгожо абахадань туһалдаг. Танай сониной хуудаһанууд дээрэ республикын гүрэнэй засагай зургаануудай ажал ябуулгые үнэн сэхээр болон гүйсэдөөр харуулһаа оролдогыень тэмдэглэмээр. Тийхэлээрэ ород ба буряад хэлэн дээрэ толилогдодогынь ехэ удха шанартай.

«Буряад үнэн» «Бурятия» сонинтой зэргэ республикын гол сонинуудай нэгэн зандаа байһаар: республикын хуули гаргалгын, гүйсэдхэхы болон сүүдэй засагуудай албан ёһоной дансанууд, ажаһуугшадта амин шухала асуудалнууд туһаа материалнууд толилогдодог.

Эрдэм Данзанович, танда, «Буряад үнэн» сониной сэтгүүлшэдтэ болон хүдэлмэрилэгшэдтэ элүүр энхые, зохёохы ажалдатнай амжалта, жаргал болон эгээл хайн хайхание хүсэнэб!

Буряад Республикын Конституционно Сүүдэй түрүүлэгшэ К.БУДАЕВ.

ҮНДЭ ҺЭН ФЕСТИВАЛЬ ҮНДЭР ХЭМЖЭЭНДЭ ҮНГЭРӨӨ

ҮНДЭ ҺЭТЭНЭЙ НОМОЙ САНДА БОЛО ҺОН ТҮХЭРЭЭН ШЭРЭЭ

Э.Д.Дагбаев

В.И.Антонов

Р.Б.Гармаев

Ш.Б.Чимитдоржиев

Г.Х.Дашеева

«Буряад үнэн» Хэблэлэй байшангай генеральна директор – ахамад редактор Эрдэм Данзанович Дагбаев буряад хэлэн дээрэ гарадаг хэблэлэй бэрхэшээлтэй асуудалнуудта анхаралаа хандуулаад, хөөрөлдөөнэй гол шэглэлнүүдые тодорхойло.

Эрдэм Данзанович Дагбаев интернет болон бусад оньһон хэрэгсэлнүүдэй мэдээсэлэй оршомдо үргэнөөр хэрэглэгдэдэг болоод байхада, уншагшадай тоо үсөөрүүлхэгүй. тиыхын тула мүнөөнэй хэблэлнүүдэй жанр, шэнжэ, удха, найруулгын маяг ямар байха ёһотойб, мүнөө сагай эрилтэдэ харюусахын тула ямар хубилалтануудые хэхэб гэхэн асуудалаар сугларагшадай ханамжа дуулаха хүсэлөө мэдүүлээ. «Хоёрдохинь, кадрнуудай асуудал, - гэжэ тэрэ хэлээ. - Буряадаар тординогүй хэлэхэ, бэшэхэ хүнүүд мүнөө үень үсөөржэ байнхай. Гурбадахаяр, буряад хэлэн дээрэ барлагдадаг хэблэлэй, радио, телевидениин дамжуулгануудай нэрэ хүндэ дээшлүүлгээр нэрлэгдэхэн олондо мэдээсэл тараадаг хэрэгсэлнүүдэй коллективүүд хүсэл оролдолгоёо нэгдүүлхэ ёһотой». Жэлэй гү, али хоёр жэлэй нэгэ дахин хэблэлэй фестиваль үнгэргэдэг болохо тухай тэрэ дурадхал оруулаа.

Ревомир Баярович Гармаев, республикын дайнай болон ажалай ветерануудай Советэй түрүүлэгшэ:

- Түрэл хэлэн – гол ехэ баялиг. Түрэл хэлэнэй мэргэжэлтэ ябаһандаа омогорхожо ябадагби. Түрэл хэлэн дээрээ хөөрөлдэхэ хүнүүд үсөөн болоо. Ородоор дуугаралсажа ябахадань голхоролтой байдаг. 70-аад онуудаар буряад хургуулинуудта буряадаар заахаяа болиһон хойшолон усадхаха хүдэлмэри мүнөөшье болотороо ябуулагдана. Эмхид хэгдэжэ үнгэргэгдэдэг болоһон Буряад хэлэнэй үдэрнүүдтэ баярладаг гээшэбди. Залуушуул түрэл хэлээ мэдэдэг болоһой гэжэ ханаагаа зободог хүм даа. Ород хэлэн дээрэ бэшэхэ баһал муу бэшэл даа. Кадрнуудай асуудалаар хэлэбэл, буряад хэлэнэй багшанарые бэлдэдэг эрдэмэй гуламтатай гээшэбди. Иимэ боломжотой байгаад, буряад хэлэн дээрэ бэшэхэ мэргэжэлтэдээр дутажа байхамнай муу байна. Саашадаа түрэл хэлэмнай хүгжэһэй гээд ханахаар.

Галина Хандуевна Дашеева, «Буряад үнэн» - «Дүхэриг» сонинной редактор:

- М.И.Амагаевай гар табилгатай тогтоолой зураг гүрэнэй архивһаа буулган абаабди. Тиэхэдэ гушаад онуудай хашалганда ороһон аха үсын журналистнуудай ажабайдалые шэнжэлхэбди. Хоёр түрүүлшын редакторнуудайнгаа дүрэ зурагуудые баталан табяабди. «Сэсэн Сэнгэ» гэхэн анханайнгаа гаршагыгые хэргэбэбди. Дам саашань үргэлжэлүүлхэбди.

Далюу Рабдан, Данхар Галдан, Гургалдайн гурбан сэсэн, Будамшуу мэтын үүргые үргэлжэлүүлһэн Сэсэн Сэнгээ дуудаж асараабди. Саашадаа сатирическэ энэ персонаж харадаа нэгэ үгээ хэлэжэ байбалнь, хайн бэлэй.

«Буряадай түрүү хүнүүд» гэхэн конкурс 15-дахи жэлээ үнгэрхэнь. Эдэ жэлнүүдэй лауреадууд хамталагдаад, ном

бүридхэгдэбэ. «Юһэн тугай хүлдэ» гэхэн конкурсоорнай монгол сэтгүүлшэд һонирхобо. Юрэнхыдөө, Монголой, Үбэр Монголой уран зохоолшодтой, бэшээшэдтэй холбоон бии, дам саашаа тэндэ ажаһуудаг буряад угсаатантайгаа харилсаагаа нягтаруулха ёһотойбди. Иигэжэ хэлээ баяжуулха, бэе бээдээ түшэгтэй тулгатай болохо гэшэмнай ном шухала.

Ширап Бодиевич Чимитдоржиев, түүхын эрдэмэй доктор:

- Кадрнуудай асуудал шиидхэхэ шухала болоод байна гэжэ хананагүйб. Буряад хэлэ заадаг багшанар хүдөөдэ байна. Би өөрөө урданай хүдөө бэшгшэ гээшэб. Хүдөө бэшгшэд лэ түрэл сониндоо бэшэжэ, буряад хэлээ үргэн хүгжөөлсэдэг байһан гээшэ. Сэтгүүлнүүд тухай хэлэхэдэ, энэ Хэблэлэй байшанда бэлдэгдэдэг «Байгал» «Морин хуур» хоёрыг хамтаруулаа һаа, яаха юм. «Байгалы» шанга журнал болгожо, тарааха ёһотой. Энээн тухай бодожо үзэхэ хэрэгтэй.

Энээнһээ гадна Бүгдэ буряадай үндэһэн соёлой эблэлэй зүблөөнүүдэй бултыень бэшэшье һаа, заримыень буряад хэлэн дээрэ үнгэргэдэг болохо тухай тэрэ ханамжалаа.

Владимир Иосифович Антонов, Буряад Республикын Президентын зүбшэлэгшэ:

- Буряад хэлэн – манай республикада ород хэлэнэй хажуугаар гүрэнэй хэлэн гэжэ нэрэтэй. Үнэн дээрээ бодото байдалда харахада, ород хэлэн дээрэ хөөрөлдөөд лэ дүүрэнэбди. Арадай Хуралда буряадаар хэлэдэггүй. Пургуулида буряад хэлэн муугаар үзэгдэнэ. Гэр бүлэһөө, хургуулиһаа эхилээд, түрэлхи хэлэндэ хургаха байдал байгуулха хэрэгтэй. «Буряад үнэн», Буряад драмын театр, тиэхэдэ Үндэһэтэнэй 1-дэхи лицей интернат буряад хэлэнэй хүгжэлтэдэ нүлөөтэй гурбан ехэ түб байна. Үндэһэн сонин хадаа ехэ хүдэлмэри ябуулна, тэрэниие һонирхожо уншадагби, гүрэнэй удха шанартай ехэ үүргэ дүүргэдэг.

Гэбэшье хургуулинуудта буряад хэлэн хойшоо гараа. Гүрэнэй болон олзын хэрэгэй талаар хэрэглэгдэнгүй, аман хэлэмнай хүгжэнгүй, Арадай Хуралай сессинүүдтэнь жэнхэни буряад хэлэмнай зэдэлггүй гэхэн асуудалнуудые Буряад Республикын Президентын зүбшэлэгшэ Владимир Антонов табихан байна.

Баяр Баторович Жалсанов, республикын Үндэһэтэнэй 1-дэхи лицей интернадайд директор:

- Юундэ хурагшад буряад хэлэ муугаар үзэнэ гээшэб гэхэн асуудал табигдаа. Түрэл хэлэнэй хүсөөр ажабайдалаа шэмэглэхэ, хоолойгоо тэжээхэ арга тухай бодохо хэрэгтэй. Юрэнхы эрдэмэй дунда хургуулинуудта буряад хэлэнэй багшанарай хүдэлхэ ажал хомор болонхой. Энэнь хэшээлнүүдые үсөөн болгоһоной хойшолон. «Буряад Республикын арадуудай хэлэн тухай» 1992 ондо абтаһан хуулиин ёһоор, дээдын засагай зургаануудта саарһа дансын хэрэг буряад хэлэн дээрэ

эрхилдэг һаань, хуули зохиолгын, гүйсэдхэлгын, хуули хамгаалгын албан зургаануудта залуушуул захиһаа ажалтай байха зэргэтэй байгаа гэжэ ханагдана.

Валерий Анатольевич Треногин, Россин Журналистнуудай холбооной Буряадай региональна таһагай түрүүлэгшэ:

- Буряадаар үхибүүдэ хайнаар хэлэжэ хургахын тула хайн номууд хэрэгтэй. Англи хэлэ бээе даагаад шудалхаар ехэ хайн номууд байдаг. Буряад хэлэндэ хургаха имэ ном зохиогдоогүй гэжэ тоолоноб.

Валентина Дугаровна Патаева, БГУ-гай Үндэһэтэнэй-гуманитарна институттайд хэлэ бэшгэй кафедрые даагша:

- Хүүгэдэй сэсэрлигүүдтэ буряад хэлэн заагдахаяа болонхой. Дунда хургуулинуудта яһала заагдана. Гэбэшье хүлэй үлдэ буряадаар мэдэхэ үхибүүд үсөөрөө. Тиймэһээ манда хураха залуушуулые хайнаар шэлэжэ абаха аргагүй байнабди. Урда жэлнүүдтэ хураха дуратай 7-10 хүнэй нэгыень лэ шэлэжэ абадаг байгаабди. Мүнөө үедэ газар ябаһан залуушуулые манда орогты гэхэхээ наагуур байдалтай боложо байнхайбди.

Сэсэг Тумуровна Тумурова, Забайкалийн хизаарай Агын автономито тойрогой «Толон» сонинной редактор:

- Хүндүүлхэй асуудалнууд Агадашье байгаа ааб даа. «Толон» - Буряад Республикын каталогта оронхой, 5 мянган хэһэгээр хэблэгдэдэг. 16 нюуртай, 8-ниинь үнгэтэ хуудан дээрэ гарадаг. 3700 хэһэгын хубидаа тараадагби. Зарим тээнэ баадхын хүсөөр абхуулаагүй һаа, баһал таарахагүй бэрхэшээлтэй байдаг. Манай сонин байгуулагдаһаар 22 жэл болоо. Манаа дүнгэхэ, хэзээнэйшье сагта буряад хэлээ, түрэл арадаа мандуулжа ябаһан газетэ гээшэ.

Нумаа багша, Хитадай Арадай Республикын арадай артистка:

- Түрэл хэлэнэй асуудал ханаа зобооно. Бээжэн хотодо хитад болоһон буряадууд олон. Уг сэдхэл хайратай, уг хэлэн хайратай байгаа һаань, хитадаар бү яригты гэжэ хүүгэдэй гэртээ ороһонһоонь хойшо хорижо, түрэл хэлыень мартуулхагүй гэжэ оролдодогби. 1999 ондо иишэ айлшалажа ерээб. Бэшгэ мэдэхгүй, түрэл садангата үнэн сэдхэлэйнгээ үгэ ойлголсодоггүй байгааб. Мүнөө нүүжэ ерээд байхада, буряадай хуушан амидаралын халанхай, эльгэнһээ хубиршаһан зон гэжэ харадагби. Амидаралай хуури хэлэнһээ үндэһэтэй байха ёһотой. «Буряад үнэн» хадаа хэлэнэй дэбжэлтын уута болоно, би холо уншадагби.

Энэ дүхэриг шэрээгэй дэргэдэ буряад хэлэн дээрэ гарадаг хэблэлэй мүнөөнэй байдал, ерээдүй хуби заяан тухай удхатай, тодорхой хөөрөлдөөн болоо гэжэ тэмдэглэе. Тэрэнэй дүнгөөр зохио зууршалганууд абтаа.

Эльвира ДАМБАЕВА,
манай корр.

Радна-Нима БАЗАРОВАЙ фото-зурагууд.

В.А.Треногин

С.Т.Тумурова

Б.Б.Жалсанов

В.Д.Патаева

Нумаа багша

НОВИЗНА И УНИКАЛЬНОСТЬ ИССЛЕДОВАНИЯ

«Коллектив» ИД «Буряад үнэн» поздравляет автора

В минувший четверг в здании Художественного музея состоялась презентация новой книги Эрдэма Дагбаева «Институциональный дизайн политических процессов в российских регионах

внутренней Азии и Монголии». В роли гостей выступили профессора, студенты и творческая элита республики.

Следует сразу отметить, что презентация книги проходила в рамках 16 книжного салона, организатором которого являлась Национальная библиотека.

Главный замысел автора – показать специфику протекания политического процесса во внутренней Азии. Объединяющей чертой, для этого пространства, является то, что все регионы, входящие в

его состав, в той или иной степени, являются наследниками уникальной кочевой цивилизации монголов. Поэтому неудивительно, что много внимания уделено именно культурному фактору.

Нужно сказать, что Эрдэм Дагбаев помимо должности генерального директора ИД «Буряад үнэн», на протяжении уже многих лет возглавляет кафедру политологии и социологии Бурятского государственного университета.

Именно там, по словам автора, впервые появилась мысль о необходимости подобного издания в Бурятии. Как это всегда бывает, замысел в процессе работы неоднократно менялся, написание труда заняло достаточно длительное время. Однако в результате в партнерстве с издательством

Бурятского государственного университета удалось выпустить действительно фундаментальную работу.

Данная книга является результатом масштабного исследования, труда целого коллектива молодых преподавателей и аспирантов, работавших под началом Эрдэма Данзановича. Выступавший от их лица Батор Будаев, поблагодарил автора за уникальную возможность поучаствовать в этом уникальном исследовании, за бесценный научный опыт, который вылился в конкретных публикациях.

Выступили на презентации и мэтры бурятской науки – Цыренжаб Чойропов и Иван Осинский. Они отметили язык автора и актуальность выбранной темы, сделали несколько дружественных

пожеланий. Одной из основных проблем, поднимаемых в книге, является вопрос объединения бурятских округов. Экспертом здесь является известный журналист Александр Махачкеев, который выступил от лица общественности. Слова благодарности сказали и студенты кафедры политологии и социологии, ведь во многом именно для них написана эта книга.

Во время презентации автора сердечно поздравили коллективы кафедры политологии и социологии и ИД «Буряад үнэн». Следует отметить, что мероприятию, в целом, была присуща легкая непринужденная атмосфера, поздравить автора хотели многие, так, что не всем присутствующим хватило времени выделенного на презентацию.

Андрей
ХАЛБАШКЕЕВ.
Фото Р.Н.БАЗАРОВА.

В зале не было свободных мест

БУРЯД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХҮДЭЛМЭРИИН ТҮСЭБ

2011 оной декабриин 26 - 30

I. БУРЯД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ТҮРҮҮЛЭГШЭ М.М.ГЕРШЕВИЧЭЙ ДЭРГЭДЭ ҮНГЭРГЭГДЭХ ХҮДЭЛМЭРИИН ЗҮБЛӨӨН

26.12 9.00 РБ-гэй Президентын зүблөөнүүдэй танхим

II. БУРЯД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ АППАРАДАЙ ХҮТЭЛБЭРИЛЭГШЭ В.Б.ЭРДЫНЕЕВЭЙ ДЭРГЭДЭ ҮНГЭРГЭГДЭХ ХҮДЭЛМЭРИИН ЗҮБЛӨӨНҮҮД

26.12 13.30 Ехэ танхим

БУРЯД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХОРООНУУДА

Буряад Республикын Арадай Хуралай Бюджетэй, налогуудай болон сан жасын талаар хороон (түрүүлэгшэнь Ц.-Д.Э.Доржиев)
Буряад Республикын Арадай Хуралай ээлжээтэ хорин зургаадахы сесси дээрэ хэлсэгдэхэ асуудалнууд
28.12 14.00 каб.235

Буряад Республикын Арадай Хуралай Гүрэнэй байгуулалтын, нютагай өөһэдн хүтэлбэрин, хуули ёһоной болон гүрэнэй албанай асуудалнуудай талаар хороон (түрүүлэгшэнь А.С.Скоцырская)
«Буряад Республикын Арадай Хуралай Регламентда хубилалтануудые оруулха тухай» Буряад Республикын Арадай Хуралай тогтоолой түлэб тухай
27.12 14.00 каб.322

Буряад Республикын Арадай Хуралай Газарай асуудалнуудай, аграрна политикын болон эд хэрэглэгын дэлгүүрэй талаар хороон (түрүүлэгшэнь В.А.Павлов)

«Нютагай өөһэдн хүтэлбэрин зургануудта хүдөө ажахын үйлдэбэриие дэмжэхэ талаар Буряад Республикын гүрэнэй тусхай бүрин этигэмжэ олгохо тухай» Буряад Республикын Хуули бэлүүлгын ябаса тухай
26.12 14.00 каб.119

«Россиин Федерацида эд хэрэглэгшэдэй хамтаралга (эд хэрэглэгшэдэй нэгдэл болон холбоонууд) тухай» Россиин Федерацин Хуулин 5-дахи статьяда хубилалта оруулха тухай» 613408-5 дугаарай федеральна хуулин түлэб тухай (эд хэрэглэгшэдэй хамтаралнуудай пайшигуудта мүнгэн туһаламжа үзүүлхэ эрхые хизаарлалгада хабаатай)
27.12 10.00 каб.119

Буряад Республикын Арадай Хуралай Регионууд хоорондын холбоонуудай, яһатануудай асуудалнуудай, залуушуулай политикын, нитын болон шажан мүргэлэй нэгдэлнүүдэй талаар хороон (түрүүлэгшэнь В.Р.Булдаев)

«Соёлой баялигай объектнүүд тухай» Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудые оруулха тухай» Буряад Республикын хуулин түлэб тухай
27.12 10.00 каб.212

Буряад Республикын Арадай Хуралай Регионууд хоорондын холбоонуудай, яһатануудай асуудалнуудай, залуушуулай политикын, нитын болон шажан мүргэлэй нэгдэлнүүдэй талаар хороон 2011 ондо бэлүүлхэн ажалай тоосоон тухай
28.12 14.00 каб.212

Буряад Республикын Арадай Хуралай Социальна политикын талаар хороон (түрүүлэгшэнь А.Т.Стопичев)

1. «Ажалай ветеран» нэрэ зэргэ олгогын дүрим болон эрилтэнүүд тухай» Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудые оруулха тухай» Буряад Республикын хуулин түлэб тухай

2. «Буряад Республикада азамидаралгын эгээл бага хэмжээн тухай» Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудые оруулха тухай» Буряад Республикын хуулин түлэб тухай

3. «Буряад Республикын Арадай Хуралай Социальна политикын талаар хороон 2011 ондо бэлүүлхэн ажалай тоосоон тухай»

26.12 10.00, 10.30, 14.00 каб.218
1. «Буряад Республикын уялгата медицинскэ страхованин территориальна жаса тухай» Буряад Республикын Арадай Хуралай тогтоол тухай

2. «Зарим хуули ёһоной актнуудта хубилалтануудые оруулха тухай» Буряад Республикын хуулин түлэб тухай

3. «Россиин Федерацида эрхэтэдэй бэын элүүрые хамгаалгын үндэһэ нуури тухай» 2011 оной ноябриин 21-нэй 323-ФЗ дугаарай федеральна хуули тухай
27.12 9.00, 10.00, 10.30 каб.218

Буряад Республикын Арадай Хуралай Экономическа политикын, байгаалин нөөсөнүүдые ашаглалгын болон оршон тойронхине хамгаалгын талаар хороон (түрүүлэгшэнь В.Г.Ирильдеев)

«Буряад Республикын дэбисхэр дээрэ модо тушаан абалгын болон ашан эльгээлгын пунктуудай ажал ябуулга эмхидхэлгэ тухай» Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудые оруулха тухай» Буряад Республикын хуулин түлэб тухай
27.12 10.00 каб.203

«Социальна хүлхэлэлгын хэлсэнүүдээр үгтэдэг гэр байрада хэрэгтэй эрхэтэдые

бүрихэлдэ абалгын дүрим тухай» Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудые оруулха тухай» Буряад Республикын хуулин түлэб тухай

28.12 15.00 каб.203
«Оршон тойронхи байгаалие хамгаалга тухай» Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудые оруулха тухай» Буряад Республикын хуулин түлэб тухай
29.12 10.00 каб.203

«Буряад Республикын дэбисхэр дээрэ инвестиционно ажал ябуулгы гүрэнэй талааа дэмжэхэ тухай» Буряад Республикын Хуули бэлүүлгын ябаса тухай
29.12 14.00 каб.203

III. БУРЯД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ЭДИЛГЭ АБАЛГАДА ЭСЭРГҮҮСЭЛГЫН ТАЛААР КОМИССИИН ЗҮБЛӨӨН

1. 2011 оной 4-дэхи кварталда үнгэргэгдэһэн Буряад Республикын хуулинуудые эдилгэ абалгада эсэргүүсэлгын талаар шэнжэлгын дүнгүүдээр тобшололнуудые баталалга

2. Буряад Республикын Арадай Хуралай Эдилгэ абалгада эсэргүүсэлгын талаар комиссиин 2012 ондо бэлүүлхэ хүдэлмэрин түсэб баталалга

3. 2012 ондо Буряад Республикын хуулинуудай эдилгэ абалгада эсэргүүсэлгын талаар шэнжэлгэнүүдэй түсэб баталалга
27.12 15.00 Ехэ танхим

IV. ЭРХЭТЭДЫЕ ХҮЛЭЭН АБАЛГА
В.Г.Ирильдеев - Буряад Республикын Арадай Хуралай Экономическа политикын, байгаалин нөөсөнүүдые ашаглалгын болон оршон тойронхине хамгаалгын талаар хороон 2011 оной түрүүлэгшэ
28.12 14.00-17.00 каб.211

Однажды его узнал весь кинематографический мир. А потом волею судьбы его собственное имя Валерий Инкижинов - было забыто в собственной стране. И осталось только нарицательное имя его киногероя, судьбу которого пришлось разделить и ему - "потомку Чингисхана" ...

В 1937 году из титров фильма «Потомок Чингисхана» исчезла фамилия одного из авторов сценария - сибирского писателя И. Новокшенова, чья жизнь оборвалась в ГУЛАГе. А еще раньше, в 1930 году, из списка исполнителей было убрано имя Валерия Инкижинова, сыгравшего главную роль монгола Баира. Причина была одна и проста: находившийся в творческой командировке в Париже актер не вернулся на родину. И тем не менее знаменитая картина про-

года им была снята новая картина "Комета", в которой Галина Кравченко, кинозвезда 20-х годов, сыграла главную женскую роль.

В 1927 году в Москве вышла повесть «Таежная жуть» И.М.Новокшенова, сразу привлекавшая внимание литературной общественности. Вскоре Новокшенов, проведший все огневые годы гражданской войны в Забайкалье, приступает к работе над повестью «Потомок Чингисхана».

Центральным героем повести автор вывел юного монгола Дорджи, детство и юность которого прошли в дацане. Не выдержав унижений и побоев, юноша бежит оттуда. Некоторое время батрачит у русского купца. Затем судьба его круто меняется и он попадает в партизанский отряд Нестора Каландаришвили.

Европы выходят еще три фильма с участием Инкижинова: "Четверо из Санта-Круса" (1936, Германия, Петер Хаген), "Мишель Строгов" и "Деревня во время красной бури" (1935, Германия; режиссер все тот же Петер Хаген). А в 1937 году Валерия Инкижинова приглашают на одну из главных ролей в своем фильме "Пираты на железной дороге" талантливый французский кинорежиссер Кристиан-Жак.

Спустя много лет, в 1971 году, 76-летний Валерий Инкижинов будет снова "пробоваться" на одну из главных ролей в фильме Кристиана-Жака "Поджигательницы", и продюсер среди всех претендентов выберет его. И это будет последняя роль, сыгранная "маэстро из Бохана" в кино.

Близится роковой 1939 год - время начала второй мировой войны.

фон Борсоги) и в фильме венгерского продюсера Геза Радвани, работавшего в Италии, - "Сталинградский врач" (1957, Германия).

Партнерами Инкижинова, как и прежде, являются ведущие западноевропейского кино. Так, в "Возлюбленной Коринне" с ним снимаются известные немецкие киноактеры и актрисы: Клаус Кински, Элизабет Мюллер, а в "Сталинградском враче" - Вера Чехова, Ева Барток, Марио Адорф, Ханнес Мессемер, пользующиеся особой популярностью у немецкой публики.

В 1958 году Валерий Инкижинов "побивает" все свои прежние достижения одновременного участия в съемках разных фильмов. Он занят в картине режиссера Фреда "При дворе Хубилай-хана", в американском фильме Уильяма Дитерле "Хозяйка

ФЕНОМЕН ВАЛЕРИЯ ИНКИЖИНОВА

Новые штрихи к портрету выдающегося бурятского киноактера и режиссера

должала идти с большим успехом в стране и за рубежом.

Прошло немало времени, прежде чем справедливость восторжествовала, а имена Инкижинова и Новокшенова снова заняли свое достойное место в титрах фильма и в анналах истории отечественного киноискусства.

Валерий Иванович Инкижинов родился в 1895 году в семье учителя в Приангарье, в селе Бохан Иркутской области. Отец его в дальнейшем переехал в Иркутск и преподавал в учительском институте, а затем работал в городской управе. Он сумел своему способному сыну дать хорошее образование и всячески способствовал поездке Валерия для продолжения учебы в Петербург.

Валерий Инкижинов сначала поступил в Петербургский политехнический институт, но уже в 1916 году увлечение сценой приводит его в театральную мастерскую Всеволода Мейерхольда, которую он закончил в 1917 году. Затем десять лет он появлялся на сцене театра Мейерхольда в качестве актера и режиссера, а позднее и преподавателя Высших режиссерских курсов.

На афишах того времени имя Валерия Инкижинова стоит в одном ряду с именами Всеволода Мейерхольда, Сергея Эйзенштейна, создателя фильмов "Броненосец Потемкин" и "Александр Невский", вошедших в "золотой фонд" отечественного и мирового киноискусства.

В начале 20-х годов Инкижинов принимает активное участие в работе творческой мастерской известного кинорежиссера Льва Кулешова. Учениками этой студии были Всеволод Пудовкин, Владимир Фогель, Александра Хохлова, Леонид Оболенский, Борис Барнет и многие другие, позднее ставшими популярными в российском кинематографе.

У Кулешова Инкижинов снялся лишь в эпизодической роли в фильме "Веселая канарейка" (1929), но на всю жизнь остался одним из верных последователей кулешовской методики преподавания. В "Веселой канарейке" Инкижинов играл вместе с Андреем Файтом, впоследствии популярным советским киноактером.

В 1925 году В. Инкижинов дебютировал как кинорежиссер, поставив фильм "Расплата". Снимать эту картину ему помогал его коллега по театру Мейерхольда Иван Пырьев, ставший позднее одним из ведущих мастеров лирических киноповестей - "Трактористы", "Свинарка и пастух", "Кубанские казаки", "Сказание о земле Сибирской".

В 1927 году В.Инкижинов снимает кинодраму "Вор", посвященную борьбе корейцев Дальнего Востока с местными богатырями и иностранными колонизаторами. А спустя два

года в плен к колчаковцам, и те, вынашивая планы покорения Монголии, задумывают навязать аратам послушного «царька». Дорджи оказался для них счастливой находкой. Из «тамги», зашитой в его ладанке (подарок отца, который сын носил на шее), явствует, что он является прямым наследником Чингисхана. Но герой повести, совершив побег из плена, нарушает все планы врагов и возвращается на родину, чтобы принять участие в борьбе за ее освобождение. Сюжет сценария, написанный на основе еще неопубликованной повести Новокшенова, привлек внимание известного режиссера В.И.Пудовкина. И в марте 1928 года съемочная группа во главе с режиссером и оператором всех его фильмов А.Головней, а также В.Инкижиновым, приглашенным на главную роль, приехала в Бурятию.

Съемки фильма происходили в Улан-Удэ и его окрестностях, близ села Тарбагатай, на горе Омудевке, в Гусиноозерском дацане, в Боргойской степи. В массовых сценах участвовало до 800 местных жителей.

После выхода на экраны, «Потомок Чингисхана» имел широкий зрительский успех в стране и за рубежом. Так, журнал «Клоуз ап» Макферсон (Берлин, февраль 1929 г.) писал: «В первые недели демонстрации «Бури над Азией» Пудовкина (немецкое прокатное название фильма «Потомок Чингисхана») за билетами стояли такие огромные очереди, что полиции пришлось вмешиваться и следить за порядком».

«Новый фильм Пудовкина «Буря над Азией», - писала «Фоссише цайтунг», - является шедевром, глубоким, волнующим и потрясающим событием. Тонко и тщательно построенное действие, начинающееся судьбой монгольского охотника и возрастающее до судьбы целого народа, до борьбы за освобождение нации».

В Нью-Йорке фильм шел в одном из крупнейших кинотеатров «Роксис», вмещавшем до шести тысяч зрителей. Затем «Потомок Чингисхана» вышел на экраны венгерских кинотеатров, демонстрировался в Англии, Франции, Австрии и других, более чем в 50 странах мира.

После выхода фильма "Потомок Чингисхана" на экраны страны начался звездный час для создателей картины и всех актеров, особенно для исполнителя главной роли - Валерия Инкижинова. Казалось, творческая удача сопутствует ему. Он преподавал в киностудии клоунаду и одновременно работает в Госцирке. Пробует снова снимать фильмы.

В ноябре 1928 года в журнале "Кино" появилась заметка, в которой сообщалось о том, что известный режиссер В. Инкижинов закончил постановку картины "Комета" и выехал

в месячный отпуск в Париж, где будет знакомиться с работой по звуковому кино. Он уехал и не вернулся, но покинул Родину не по политическим причинам. Скорее всего, это были чисто творческие и личные мотивы.

Кстати, не он один покинул в те годы родину. В 1928 году уехал в Германию племянник писателя А. Чехова, известный русский актер, режиссер и педагог Михаил Чехов. Оказалась там и племянница писателя - Вера Чехова, снимавшаяся с Инкижиновым в фильме "Сталинградский врач" (Германия, 1956 г.), в котором он сыграл роль полковника Воротилова, коменданта лагеря.

Остался работать в Болгарии коллега Станиславского и Немировича-Данченко, талантливый актер и режиссер Н. Массалитинов (уроженец г. Кяхты). Вышла замуж за иностранного коммерсанта Б. Бринера и обосновалась в Китае, замечательная актриса МХАТа Е. Корнакова (тоже уроженка Кяхты). С 1928 года жила в Германии известная русская актриса и балерина Вера Малиновская.

Во Франции Инкижинов встретил еще одного актера МХАТа Г. Хмару, успешно снимавшегося в немом кино (русские фильмы "Мысль", "Королева экрана", "Богема" и др.) и в звуковых картинах (фильм режиссера Р. Вине "Раскольников").

В 1930 году Инкижинова пригласил на одну из главных ролей в фильме "Желтолицый капитан" известный режиссер Андерс Сандберг, которого считали "королем" немого кино. Два фильма Сандберга "В Данию по большому мостам" и "Викинги, их предки и потомки" - на Всемирной кино выставке в Париже в 1937 году были отмечены Гран-при.

В 1933 году Валерий Инкижинов снимается у одного из ведущих представителей французской школы "поэтического реализма" режиссера Жюльена Дювивье в картине "Голова человека".

Приглашения сниматься следуют одно за другим, одно заманчивее другого. В 1933 году он снялся у Фаркаи в "Битве", а через год играет в картине "Амок", снятой Федором Оценом по роману Стефана Цвейга. Оценом в 1929 году уехал за границу и жил до 1931 года в Германии, затем во Франции, США, Канаде, где осуществил постановку нескольких фильмов.

Предвоенные годы были успешными для Инкижинова. Он снимается у Вячеслава Туржанского - тоже невозвращенца в картине "Волга в огне", у немецких продюсеров Роберта Вине в фильме «Полицейский акт 909» (1934, Германия) и у Петера Хагена в фильме "Бедствия фризов" (1935, Германия).

В последующие годы на экраны

Из к/ф "Потомок Чингисхана".

Европа бурлит, живет в предгрозовой атмосфере. Из фашистской Германии, а затем из оккупированной гитлеровцами Франции эмигрируют в США Федор Оцено, Франц Ланг, Жюльен Дювивье, в Англию Роберт Вине и многие другие режиссеры, у которых снимался Инкижинов. Но все же он успел сыграть в картине В. Стрижевекого (тоже невозвращенца) "Бурлаки на Волге", в фильме Андре Югона "Улица без радости" и в "Шанхайской драме", снятой в 1938 году талантливым немецким режиссером Г. Пабстом, бежавшим от преследований нацистов во Францию.

В годы фашистской оккупации В. Инкижинов, судя по всему, покинул Францию и снимался в США, в Голливуде. Подробности его творческой деятельности в американском кинематографе, к сожалению, пока неизвестны. Но перерыв между последними фильмами, снятыми в 1938 году во Франции, и фильмом "Отступница" ("Незаконнорожденная"), снятом в 1947 году режиссером Севераком, в котором Инкижинов был занят в одной из главных ролей, говорит сам за себя. В 1949 году Инкижинов снимался одновременно в картине Реймона Бернара "Майя" и в фильме итальянского продюсера Ренцо Мерузи "Дочь Мата Хари". Италия и в последующие годы останется местом пребывания актера вплоть до 1956 года, и он охотно будет сниматься в остро сюжетных фильмах Кармина Галлоне "Мата Хари" и "Мишель Строгов".

В 1956 году известный немецкий режиссер Вейт Харлан приглашает Инкижинова сняться в нашумевшем фильме "Измена Германии" (шедевр также под названием "Шпион из Токио", а в России "Доктор Зорге"). Одновременно актер был занят в другой немецкой картине "Возлюбленная Коринна" (режиссер Эдуард

мира) ("Тайны Ангора") и сразу в двух лентах знаменитого немецкого режиссера Фрица Ланга - "Эшнапурский тигр" и "Индийская гробница" (1958, Германия). Таланливый актер нарасхват, его приглашают лучшие продюсеры мирового кинематографа.

1961 год - очередной успех маэстро. В Туржанский приглашает Инкижинова сниматься в фильме "Триумф Мишеля Строгова". Одновременно он занят в картинах "Мой техасский дядюшка" (режиссер Р. Гез) и "Страдания Лео Трибулатиона" (режиссер Г. Пабст). А спустя четыре года В. Инкижинов играет в фильме "Злоключения китайца в Китае" (режиссер Ф. Брок) вместе с любимцем французской публики Жан-Полем Бельмондо.

Его имя продолжало оставаться известным в Европе благодаря фильмам, в которых он снимался вместе с Бриджит Бардо, Аленом Деленом, Клаудиа Кардинал, Лино Вентура, Джульен Карен и другими звездами мирового кино.

Но время неумолимо, и даже яркие звезды рано или поздно сходят с экрана. Инкижинов успел еще сняться в остросюжетной ленте "Блондинка из Пекина" (1968, режиссер Б.Геснер) и в фильме Кристиана-Жака "Поджигательницы" (1971). Он пережил многих своих коллег-киноактеров и режиссеров, призывавших его под "свои знамена". Ушли из жизни Ф. Оцено, Р. Вине, Г. Пабст, К. Галлоне, со старилыми и отошли от дел Ж. Дювивье, Ф. Ланг и многие другие. К тому же на киноподиум восходили другие, более юные звезды. И последние два года (он умер в 1973 году в Париже) Валерий Иванович Инкижинов был как бы в тени мирового кинематографа.

Шэнэ жэлэй амаршалганууд

Манай эгээл хүндэтэй,
хайратай Николай ДОРНЕЕВИЧ!

Танай Бурхан
Уран үгэ бэлэглэн,
Уян сэдьхэл тухөөдэг,
Урма зориг түрүүлэн,
Урдын аялга хануулдаг.

Танай Бурхан
Шүлэг дуунай шэнхинээгээр
Шэнэ үдэрье угтуулдаг,
Шэн зориг түрүүлдэг,
Шэлдэг холые зориулдаг.

Танай Бурхан
Танаал ходол золгодог
Таабай болгоходотнай

Таня Радна хоёртнай
Талаан золтой ябуулдаг.

Танай Бурхан
Тандаал мээхэй эльгэтэй юм,
Тандаал найхан дүрэтэй юм,
Танаал үргэжэ ябах юм,
Талаан бэлигтэйнай
Заабаришан юм.
Танаа амаршалагша
Дашеевтэнэй гэр бүлэ.

Хүндэтэ манай Шагдар
ДАШИДОНДОВИЧ!

Шаахайханаа үмдөөд,
шабар соогуур оймого
ябахадаашье,
Шадалаа туршажа,
шаб байса
барилдаадшые үзэхэдөө,
«Шамбайб» гэжэ досоогоо
бэээ зэхэдэг хэн хаш даа,
Шагдарнай гүүлэжэ,
эрхэхэн-бэрхэхэнээ
мэдүүлдэг хэн хаш даа.

Саһа шурыюулан,
хоккейнэ бүмбэгэ
намналсаад,
Саанаһаа дүрэтэй
барилдаанай арга
онолсоод,
Захаамин нютагаа,
Үлэгшэн голоо
дурдуулаат,
Залуурхан замаараа
залан урагшаа
дабшаат.

Инаг найхан Сэржэма
хани нүхэртгээ
Үри хүүгэдээ үргэн
харгыдань гаргажа,

Илдам налгай,
эбтэй энхэргэн

Ундэр наһаяа
эдлэжэ хуухатнай
болтогой!

Аша зээнэрэйнгээ
дүхэриг соо
ан-бун

Ажа жаргажа,
амгалан тайбан
ажалуугыг даа,
Алдар нэрээ угай ёһоор
үргэжэ,
Аша буянтай,
аза талаантай
ажалуугыг даа.

Үлэгшэнэй дунда хургуулида
суг хураһан нүхэдшни.

Дэлгэр сэдьхэлтэй Дулгар Дамдиновна

Шэнэ жэлэй урдахана шэнэ үүсхэлнүүд тухай бэшэхэ дуран хүрэдэг. «Буряад үнэн» газетын дэргэдэ намарай хүүл нарада уран зохёолой хүгжэмтэ «Галхан» салон байгуулагдаа хэн. Үүсхэлшэнь хүгжэмэй багша мэргэжэлтэй Дулгар Дамдиновна Дамдинова болоно. Энэ хүмнай наһанайнгаа амаралтада гарабашье, миин байжа шадахагүй шанартай юм. Минин наһаада, тус салоной саашанхыше ажал ябуулга Дулгар Дамдиновнагай анхарал, оролдолгоор үргэлжэлэлөө олохо, халбаран дэлгэрхэ заяатай ха.

1967 ондо нютагайнгаа хургуулиие түгэсхөөд, Агын тойрогой гүйсэдхэхэ хорооной соёлой таһагай инспекторээр хүдэлжэ, ажалайнгаа намтар эхилхэн байна. Тиигээд 1972 ондо Улаан-Үдын хүгжэмэй училищида орожо үзөө, удаан Ураалай консерваторидо абтажа, профессор Л.Ф.Дроздовагай ангида хураад, "дуушан, багша" гэхэн мэргэжэлтэй болоо хэн.

Тиигэһэнэйнгээ хүүлдэ Бурядай АССР-эй Соёлой министерствын исукуствын таһагта зубшэлэгшөөр, удаан Бурядай багшанарай нэгэдэхэ училищида дуунай багшаар ажаллаа.

Дулгар Дамдиновнагай миин хуужа шэнэ үүсхэлнүүд үшөө дахин гайханшые, оролдолгоо тэмдэглээд, «Буряад үнэн» сониндо ниитын ажал ябуулга хэжэ байхынгаа хажуугаар, мүн хургуулинуудта дуушанайнгаа үндэр шадабариие эдир үетэндэ дамжуулжа, тэдэндэ сэдьхэлэйнгээ урин налархайе, дуунда дурааа дамжуулжа байдаг.

«Тохорюухан» гэжэ хүүгэдэй сээрлиг - хургуулида Дулгар Дамдиновнае үнэн зүрхэнэй найн найхание хүсэжэ угтадаг, хүмүүжүүлэгдэжэ байһан шабинанын ирагуу гоё хоолойтой багшаяа тэшэ ядан хүлээдэг, тэрэнэй үн-гэргэдэг хэшээлнүүдтэ ехэ дуратайгаар ошодог байна. Тиигэһэнэйнь зүйтэй юм. Дулгар Дамдиновнагай өөрынгоо ирагуу хоолойн жэшээ дээрэ шабинараа хургажа, тэдэнэрье онсо шадабаритайгаар уран найханда дуратайгаар хүмүүжүүлхэдэ, бидэ, хүүгэдэй сээрлиг-хургуулин хүмүүжүүлэгшэд болон багшанар, Дулгар Дамдиновнагаа хүндэлдэг, «Тохорюунай» мэдээжэ болон дэгжэхэдэ оруулдаг горитой ху-битыень үндэрөөр сэгнэдэг байнабди. Нэгэ талаараа бэлигтэй хүн бусад-

шые талаараа бэлигтэй байдаг гэжэ хэлсэдэг. Энэ баталамжа тон зүб гэжэ ханагдана. Харыг даа! Дулгар Дамдиновна онсо гоёор дуулахынгаа хажуугаар уран шүлэг найруулаха талаар ехэ бэлигтэй. Тэрэнэй бэшэһэн шүлэгүүд сооһоо бидэнэртэ эгээл хадугдаһаниинь Цырендулма Цыреновна тухай мурнууд юм.

«Сэнхир арюун агаараар
Сэнгэн ябыгт даа.
Шамбалын шара сээсүүд соо
Шүлэгөө бэшыгт даа!».

Гадна тэрэнэй өөрынгоо гараар шанаһан эдэһениинь үндэрөөр сэгнэгдэдэг. Хүгшэн эжы болоһон Дулгар Дамдиновна ашанартаа амтагай эдээ хоол хэхэдээ шадамар юм. Минии хүбүүн Эрдэнэ ехэл «тетя Дулгарта» айшалха дуратай.

Бишые өөрөө иимэ найн, урагшаа ханаатай, урма зоригтой, сагаан сэдьхэлтэй, бурханша, буянша, ёһо гурим мэдэхэ, хүндэ ехэ туһа хүргэдэг эгшэ мэтэ минии ханадаг Дулгар Дамдиновнатай хани нүхэд байһандаа ехэ омогорходогби.

Иимэл онсо бэлигтэй, амаралтада гарааб гээд, ханаа амар хуужа бирахагүй хүн маанадай дунда хүдэлжэ, ажалдамнай өөрын тон найн ами оруулжа ябадаг Дулгар Дамдиновна Дамдинова тухай минии бэшэхэ гэхэн юумэмни иимэл даа.

Жаргалтай ябыгт даа, Дулгар Дамдиновна!

Виктория БАДМАЕВА,
«Тохорюухан» гэжэ хүүгэдэй
сээрлиг-хургуулин
нэгэдэхэ ангийн багша.

Эльгэн дээрээ энхэрэн ябанал

Бурхан багшын үршөөлөөр арбан үхибүүдые алтан дэлхэй дээрэ мүнхэлүүлжэ, бултыень алыган дээрээ үргэн, эльгэн дээрээ энхэрэн ябанал эхэнэрнүүдэй нэгэн хадаа наян долоо наһаяа гаталжа ябанал Хонгоодор нютагта ажаһуудаг Иринчин Лопсоновна Шобосоева болоно гэ-эшэ.

Иринчин Лопсоновна 1925 оной декабриин 25-да Түнхэнэй аймагай Хонгоодор нютагай Под Кукой хууринда Хорёнов Лопсон Доржисвич баДулма Базаровна хоёрой бүлэдэ түрөө хэн.

1934-1938 онуудта Далахайн эхин хургуулида хураһанай удаа Тоорын долоон жэлэй хургуулида хураһан намтартай. Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай эхилхэдэ, Иринчин Лопсоновна хуралсалаа саашань үргэлжэлүүлэггүй. Улаан-Үдын багшанарай училищида 2 жэл хураад байхадань, Иринчин Лопсоновнагай эжынь хүндөөр үбшэлхэдэн, хуралсалаа орхижо, нютагаа бусаа хэн. 1943 онһоо Тоорын сельподо наймаашанаар ажаллаһан байна. Тэрэ үедэ эсэгэнь дайнда ошонхой хэн. Хорин наһандаа дүтэлжэ ябахадаа, нютагайнгаа эрхим хүбүүдэй нэгэн Шобосоев Сэдэнэй Будатай хуби заяагаа холбожо, гэр бүлэ болоһон юм. Он жэлнүүд үнгэржэ, Шобосоевтоной бүлэдэ үхибүүд олошороо.

Иринчин Лопсоновна аяар арбан үхибүүдые түрээжэ, ехэ болгохын тулада, хэды олон хүн үшөө наһагаа зобон унтангүйгөөр үнгэржэ даа.

Эдэ үхибүүдэйнгээ багашуулаа харадаг болоходонь, эхэн хонишоноор ажаллаа хэн. 1966 ондо Иринчин Лопсоновна арбан үхибүүдые түрээжэ, бултыень гарынь ганзагада, хулынь дүрөөдэ хүргэһэндэн гүрэн «Эх-Герой» нэрэ зэргэдэ хүртөөһэн юм. 1974 ондо наһанайнь нүхэр үбшэлжэ, наһа бараһан байна. 6 хүбүүд ба 4 басагад эсэгтээ хахасажэ, ганса эхэтэе үлөө. Хүндэ хүшэр байдалтай тохёолдоһон Иринчин Лопсоновна ажабайдалаа саашань үргэлжэлүүлэн, хүндэтэ амаралтада гараһан юм. Наһанайнгаа амаралтада гарабашье, үри хүүгэдэ томо болгохын тула хони адуугаа орхингүй, үндэр амжалта туйлаһан бэлэй. – 80 наһа дабатараа Иринчин Лопсоновна эмээл морёороо ой модо гаража, алирһа, улаагана жэмэс, бориоро гоогоһо мангир түүдэг хэн. Сүлөө сүлэе Иринчин Лопсоновна уянгата шүлэг зохиожэ, зундаа ашанараа суглуулжа, шүлэгүүдээ уншадаг хэн, – гэжэ зээ басаганиинь Вера Шобосоева дурсан ханана.

Олон тоото Хүндэлэлэй грамотанууд, элдэб үнгын шангууд ажалайнь үндэр амжалта гэршэлнэ гээшэ. «Эхын алдар соло» гэхэн 1-дэхи, 2-дохи, 3-дахы шатын орденээр, харин удангүй «Эхын медаль» гэхэн 1-дэхи, 2-дохи, 3-дахы шатын медалаар шагнагдаһан юм. «Бурядай габьяата малшан» нэгэдэхэ классай мастер гэхэн нэрэ зэргэдэ хүртөө. Ажалдаа ехэ оролдосотой,

үнэн зүрхэнһөө ажаллаһанайнгаа түлөө «Ажалай ветеран» гэхэн медалаар шагнагдаа. Мүн баһа дайнай үедэ хүдэлһэнэйнгөө түлөө ойн баяраар хүндэлүүлэ.

Иигэжэ Иринчин Лопсоновна Шобосоева хүндэ ажалһаа сухарингүй, үхибүүдэшые ажалда дуратайгаар хүмүүжүүлжэ шадаа. Мүнөө үри хүүгэдэнь айл аймаг боложо, олон хүүгэдтэй, аша гушанартай, зээнэртэй болонхой. Нютагайнгаа арад зоной дунда олон тоото үхибүүдын түрэл колхоздоо эдэбхитэйгээр механизатороор, хаалишанаар, гахайшанаар, хонишоноор, хүн зоние эмшэлхэ талаар ажаллана. Мүнөө ашанарынь багша, эмшэн, тогтошон, кассир, бухгалтер, олзын хэрэг эрхилэгшэ, юрист, барилгашан, жолоошон, шахтер г.м. мэргэжэлтэй элдэб ажалда амжалтатайгаар ажаллана. Тэдэнэй нэгэ зээ басаганиинь Буряад орондоо мэдээжэ дуушан, поэт, хүгжэмшэн Вера Шобосоева хэтин эжынгээ «Түрөһэн үдэр» гэхэн шүлэг дуу бэшэһэн юм. Тэрэ дууны Верын нототой юм соонь оронхой.

Энэрхэ найхан сэдьхэлтэй Иринчин Лопсоновна Шобосоева XXI зуун жэлэй эхиндэ үндэр наһа наһалжа, 87-дохи наһандаа 30 ашанартайгаа, 38 гушатаа жаргалтай угтажа байна.

Иринчин Лопсоновнае гарахаяа байһан Шэнэ жэлээр олон үри хүүгэдэнь, ашанар, зээнэрын амаршална.

Хүндэтэ мацай эжымнай!
Тание үндэр наһа наһалжа,
Түрөһэн үдэрөө угтажа байһандатнай
Үрээлэй дээжы үнэн зүрхэнһөө үрээндэ:
Алтан дэлхэйн алыган дээрэ,
Элдин дэлхэйн энгэр дээрэ
Унгарин зөөлзөөр хургажэ жэгнүүлжэ,
Эдээнэй зөөлзөөр хургажэ бэлүүлжэ,
Угын зөөлзөөр сэдьхэлэе уяруулжа,
Аша гушанараа тойруулжа, буян эдлэжэ,
Үшөө олон жэлдэ сээжэ хонор, сэдьхэл арюун
Ажаһуухатнай болтогой!

Амаршалатнад: хүбүүд басагадынь, хурьгэд бэринэр, ашанар ба гушанарынь.

Шэнэ жэлэй урда тээхи хөөрэлдөөн

Гарахаа байһан 2012 оние (Зүүн зүгэй литээр Луу жэл феврални 22-то эхилхэ) угтуулан, үнгэржэ байһан жэлэй һонин һонин үйлэ хэрэгүүдээрээ, ялас гэмэ амжалтаараа хубалдахыень, ерээдүйн түсбүүд тухайгаа хөөржэ, хайшан гэжэ, хэнтэй Шэнэ жэлээ уртахаа байһан, Шэнэ жэлэй ямар хүсэл зорилгонуудые уншагшад-тамнай хүргэхөө байһан тухайгаа хөөрэхыень бэлигтэй, баяр баяс-

халангаар бадархан зол жаргалтай, баян намтартай, аяншалгатай зондо хандаһан байһабди. Энэ Шэнэ жэлэй урда хэһэн хөөрэлдөөндэ гурбан асуудалда, нэрлэбэл, ямар ажал хэрэгүүдээр, амжалтануудаар үнгэрһэн жэлтэй Танда хадугдааб, Шэнэ 2012 ондо ямар хараа түсэбтэйбта, ямар үрээл, хүсэлнүүдые хүн зондо Шэнэ жэлдэ хүргэхэ байһабта гэһэн асуудалнуудта харюунуудынь – Танай анхаралда!

ЖЭЛ БҮРИ - ЖЭГДЭ АМГАЛАН, ОН БҮРИ - ОМОГ ДОРЮУН

Мэдэгма Очировна ЦЫ-ДЕНОВА – Яруунын Иисэнгэ тоонтотой, Тахья жэлтэй, буряад хэлэнэй багшын ажалы ветеран, 5 үри хүүгэдтэй энэрхы эжы, 13 аша зээнэртэй, 11 зээнэртэй, 78-тай хүгшэн эжы:

- 2011 омнай намда баян, ехэ удха шанартай жэл болоо. Наһатай боложо, Баруун Европоор (Франци, Германи, Швейцари) нютагайнгаа мэдээжэ журналист Н.Д.Шагдароватай аяншалха зол хубитай байгаааб. Нёдондо гайхалтай хайхан, бурханай Энэдхэг орон харахаа ошоо нэм. Августын 9-һөө 20 хүрэтэр үнгэрһэн аяншалгынгаа эхиндэ Германин Мюнхен хотоор ябажа, экскурси хээбди. Наталья гиднай мандаа гоё хайхан Мюнхен, Страсбург тухай хөөржэ һонирхуулаа. Страсбургда хоноод, үглөөдэрын үглөөнэй 11 сагта алдар суута Париж хүрээбди.

«Увидеть Париж и умереть» гэлдэдэг гүб даа. Гоё хайхан Эйфелевэ башниин, Парижэй эхэ бурханай хүмын, 56 дабхартай үшөө нэгэ башниин (1 минутын туршада дээшээ гаража үрдибэбди), уран зурагай музейн - Луврай хажууда фото-зурагаа абхуулбабди. Тулуза хотодо 2 үдэр соо үндэр түрэлтэ Далай ламынгаа элидхэлнүүдые 10 мянган хүнүүдэй дунда шагнабабди, буянда хүртэбэбди. Парфюмериин хото Марсель, кинофестивалиин хото гүүлэдэг Канны хүрөөбди, хүхэ номин үнгэтэй Дундада Азин далайда шунгаабди, наранда бээ шараабди. Ницце хото ниислэлтэй Монако гэһэн багахан гүрэн, Ангелай бухта, ботаническа саад гоёшоогообди. Миланай суута Ла Скала театрые (эндэмнай нютагаймнай алдарта дуушан Галина Шойдагбаева стажировко гараһан байна) хараабди. Швейцари гүрэнтэй ябууд дунда хужарлаһан, ганисаһан байһабди. Нютаг, орон бүхэн өөрын дабтагдашагүй, үзэхэлэн газарнуудтай байна.

Зүгөөр өөрымнай нютагһаа хайхан юумэ үгыл даа.

Хойто жэл Горячинск курорт, үшөө тиихэдэ Таиланд ошохо түсэбтэйбди. Шэнэ жэлээ нүхэдтээ – сэдхэл баянтай Надежда Михайловна, бэлигтэй уран зохёолшо Самбу Норжимаевич Норжимаев-

тантаяа жэл бүри угтадабди. Олоной дуратай буузаяа, оливье саладаа бэлдэхэбди.

Шэнэ жэлдээ булта үри хүүгэдтээ бурхантай, буянтай, эбтэй эетэй, ута наһатай, удаан жаргалтай, жэл бүри жэгдэ амгалан, дайн дажаргүй, он бүри омог дорюун ажаһуухамнай болтогой!

Аралтай Исаевна КАР-ЖАУБАЕВА – ПОЛИТОВА – казах яһанай балерина, хореограф-балетмейстер, ВСГАКИ-гай доцент, багша, Россин болон Бурядай соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ, Саха (Яхад) соёлой отличник, хоёр басагадай энэрхы эжы, дүрбэн аша зээнэртэй, нэгэ зээнэртэй хүгшэн эжы:

- Минии бүхы наһаараа бээлүүлхэ хүсэһэн хүсэлни бээлүүлэгдээ: мэдээжэ театр шэнжэлэгшэ, ВСГАКИ-гай багша, Х.Намсараевай нэрэмжэтэ Буряад драмын академическэ театрай литературна таһагые даагша байһан талалан бэлигтэй наһанайм нүхэр Анатолий Андреевич Политов тухаймни ехэ һонин ном («Анатолий Политов. Письма, статьи, воспоминания») бэрхэ журналист Надежда Гончикова ехэ удхатайгаар бэшээ.

Энэ номойнгоо презентаци түрүүн бурдрамын театрта «Шүдэрлэгдэһэн зуун жэл» гэһэн зүжэгтэй урда тээ үнгэргэхэдэмнай, бэлигтэй театр шэнжэлэгшэд, ажал ябуулагшад, уран зураашад, поэдүүд, драматургнууд Байр Дугаров, Доржо Сультимов, Геннадий Башкуев, Евгений Голубев, Сергей Бальжанов, автор Надежда Гончикова, архитектор Павел Зильберман, бусад хайханаар дурсаа, хөөрөө, үргэн эрдэм мэдэсэтэй, Ленинградтай хургуулитай байһыень тэмдэглээ. Харин заншалта болоһон Номой салоний үнгэргэгдэхэ үедэ баһал энэл номойнгоо презентаци Сампиловай нэрэмжэтэ музей соо үнгэргөөбди, баян сэдхэлтэй, хайн ханаатай байһан тухайнь олон нүхэдэнь, «театралнууд» дурдаба.

Энэ ном соо наһамжаяа бэшэһэн Г.Башкуевта, С.Бальжановта, О.Буксиковада, Е.Голубевта, В.Кондратьевта, С.Лобозеровта, В.Найдаковада, Д.Сультимовта, бусадта, илангаяа спонсорнуудта – Бестужевай нэрэмжэтэ ород

драмтеатрта, Х.Намсараевай нэрэмжэтэ ГБАДТ-да, хореографическа болон искусствын колледжуудта, ВСГАКИ-да, «Ульгэр» театрта, «Байкал» театрта үнэн зүрхэнэй баяраа мэдүүлнэб.

Эсэгынгээ нэрэ нэрлүүлжэ ябаһан, ВСГАКИ хоюулаа дүүргэһэн үхибүүднай – Алма-Атада ажаһуудаг методист Татьяна, Улаан-Үдэдөө һуудаг ном шэнжэлэгшэ Эльмира басагаднай гэр бүлэнүүдтэй, бэрхэ хүүгэдтэй. Володя зээнэртэйбди. Женя зээмнай хореографическа училищи дүүргээд, Санкт-Петербургийн ород баледэй академийн магистратурада һурана, Германи, Бельги, Польшодо бэлигээ харуулна. Юридическэ колледж дүүргэһэн Саша зээмнай Москвагай юридическэ институтта оронхой. Артем, Тимур (Темирлан) зээнэрнай хургуулидаа амжалтатай хурадаг байһандань омогорхонобди.

Шэнэ жэлдэ буряад буузаа, казах эдээ-бешбармагаа, олон саладуудаа басагантаяа бэлдэхэбди, аша зээнэрээ хүндэлхэбди.

Шэнэ жэлдэ эбтэй эетэй, үндэһэ яһанай илгаагүй, 350 жэлэй ойн баярай һайндэрэй жагсаалда адляар эб хамта эб найрамдалаа батадхаял, элүүр энхэ ажаһууял! Панаһанаа хүсэлдүүлхэтнай болтогой!

Светлана Петровна РИНЧИНОВА – гобелен нэхэгшэ, ВСГАКИ-гай гоёлгоншэмэглэлгын (декоративно-прикладного) искусствын кафедрые даагша, Буряад Республикын габьяата уран зурааша, Россин арадай уран зурааша, А.Пушкинай нэрэмжэтэ медальда хүртэгшэ лауреат, «Бурядай түрүү хүнүүд» гэһэн «Үнэнэй» конкурсн лауреат:

- Паяхан түрэл Буряад драмтеатрнай нээгдэжэ баясуулба. 1982 ондо Х.Намсараевай нэрэмжэтэ Буряад драмын академическэ театрай байшан бүтээлгын ахамад уран зурааша байһан РСФСР-эй Гүрэнэй шангай лауреат, Россин арадай уран зурааша Д.Н.Д.Дугаровай хүтэлбэри доро, гол хүсэл шадабаряар театрай тайзангай гол хүшэгэ мориной һүүд, дэлһээр бүтээхэ гэһэн гол даабари бээлүүлхэ ажал-

даа 11 хүниие хабаадуулаа һэмби. Тэрэ тоодо мэдээжэ болоһон Дарима Янданова, Баярма Дамбиева, Татьяна Дашиева, Маргарита Доржиева, Нина Эрдынеева, бусадтай тонно шахуу үһэ, һүүл угаажа, тааруулжа байжа, нилээд оролдожо, гүн удхатай, хүндэ шэгнүүртэй гобелен хүшэгэ бүтээхэ зол хубитай байгаабди, тэрэнээ үлгэхэ шанга түмэр олообди. Гэрэлэй түмэр угалзануудтай лаампанууд, гоё буряад һиэхэдэл түмэр гоёлтонуудые, дээрэхи потолоогто Инкеев, Зодбоев, бусад хээ бэлэй. Ленинградһаа ерһэн залуу уран зурааша басаган Алла Цыбикова зобожо байжа (ханын штукатур унажа эхилээ), үндэгөөр грунт хэһэнэй удаа зурагуудаа Даши-Нима Дугаровичай сюжэдээр бүтээгээ һэн.

Харин мүнөө нээгдэхын урда театрай залуу, шударгы бэрхэ директор Д.Ж.Балдановай оролдоһоор гушаад жэл соо тоһо шоройдоо дарагдаһан суута гобелен хүшэгэ сээрлэгдээ, угаагдаа. Гиннесэй рекорддо орохор болоһон эгээл томо энэ гобелен хүшэгэ тухай бүхы дэлхэйдэ мэдүүлхэ шухала гэжэ хананаб!

Оюу тадтаяа олон бүхэроссин, зональна, Бурядайнгаа выставкэнүүдтэ хабаадаабди, Москвада, Барнаулда шалгараабди. «Звуки Евразии», «Венок дружбы», ВСГАКИ –гайнгаа 50 жэлэй ойн баярай һайндэрнүүдтэ кафедраараа олон выставкэ дэлгэбди. Би өөрөө грант («Новые инновационные технологии» гэһэн темээр) шүүгээб, адуунай дэлһээр, харлагай нооһоор нэхэхэ өөрөө патенттэй болонхойб. Гарай бэлэгүүдэй республиканска выставкэнүүдтэ эдэбхитэй хабаадаабди. Би өөрөө Туулай жэлтэйб, 73-тай болооб, бэрхэ оюутадые гобелен нэхэжэ хургаахаа, арадынгаа дабтагдашагүй мэргэжэл дамжууллаа хананаб, оролдоноб даа.

Шэнэ 2012 ондо шэмэглэн-гоёлгын искусство саашадаа һалбархань болтогой! Гүрэн түрын зүгһөө дэмжэлгэ тон хэрэгтэй. Энэдхэг, Франци, Япон, Англи, Германи гүрэнүүдтэ харуулагдаһан, ехэтэ һайшаагдаһан гобелен бүтээлгын искусство ерээдүйн үетэндэ үлөөхэ ёһотойбди. Шэнэ жэлээр, шэнэ баяраар! Булганда элүүр энхэ, зол жаргалтай ажаһуухые хүсэе!

Намхайн МҮНХЗҮЛ – Бурядай Г.Цыдынжаповай нэрэмжэтэ оперо болон баледэй академическэ театрай солист, Буряад Республикын габьяата артист, уласхоорондын конкурснуудай лауреат:

- Үнгэржэ байһан жэлнай булгандамнай амжалта аса-

раа. Гол баяр гэхэдэ, түрэл театрнай нээгдээ, харагшадаа гоё ордондоо уряа. Дуушадтай, уласхоорондын Байгалай 1-дэхи конкурс эндэмнай үнгэргэгдэжэ, 2-дохи һуури эзэлһэндээ баяртайб. «Энхэ-Булад Баатар» гэһэн суута опероор сезоноо нээһэн театрта Эрхэ Мэргэнэй парти дуулаһан байна. Москвада уласхоорондын конкурсдо хабаадааб, Москвада Ехэ театрта Буряад Республикын Соёлой болон экономикын үдэртэ амжалтатай дуулаһандаа омогорхоноб. Украина гастрольдо ябааб. Туяа нүхэрни һурана, харин Батэрдэнэ, Эрдэнэбат хүүгэднай 33-дахи дунда хургуулида ном үзэнэ.

Шэнэ 2012 ондо «Риголетто» оперодо гол парти дуулахаб, хубингаа концерт бэлдэхэб. Хүхюүтэй опереттэнүүдтэ шагнагшадаа уринаб.

Бүхы зон Шэнэ 2012 ондо һайн, баян бүдүүн, элүүр энхэ ажаһуухань болтогой! Булганда, суг дууладаг нүхэдтөө зохёохы амжалта хүсэһэнб!

Булат БАДМАЕВ – Захааминһаа уг гарбалтай бэлигтэй дуушан, «Белый месяц» гэһэн уласхоорондын телевизионно конкурсн лауреат, һаяхан Казахстанда үнгэргэгдэһэн уласхоорондын конкурсн лауреат:

- Үнгэрһэн жэлни ехэ баян, зохёохы ульһатай жэл болоо гэхэ байнаб. Шэнэ олон дуунуудые зохёогооб, эжы аба, гэртэһин, нютаг орон, инаг дуран тухай шэнэ дуунууд мундэлөө. Хүбүүмнай үндөө хүржэ, бидэнээ баясуулаа, хүл хүнгэн, хурдан болонхой.

Тээмэндэ аяар холо Казахстан ошожо, дуушадтай конкурсдо хабаадажа, илагшадтай тоодо ороһондоо, дипломант болоһондоо, энэ конкурсдо ошоходом туһалһан спонсорнуудта, намай дэмжэһэн РЦНТ-гэйхидтэ үнэн зүрхэнэй баяр хүргэнэб. «Буряад үнэнэйнгөө» 90 жэлэй ойн баярта концерт дээрэ «Эжын шанасан сай» тухай монгол дуугаа эжынэртэ – «Гуа сэсэн хатадта» зориулһан байнаб.

Шэнэ 2012 ондо булта дуутай шуутай, сэдхэл дүүрэн, сээжэ һонор, эбтэй эетэй, элүүр энхэ ябахамнай болтогой!

Бэлигма ОРБОДОЕВА хөөрэлдөө хэбэ.

Вечер памяти

«Самая трепетная струна в бурятской поэзии»

Вечер, посвященный 75-летию Дондока Улзытуева, прошел в зале филармонии. Его организовали Минкультуры и Национальная библиотека. Мы слушали воспоминания современников о легендарном бурятском поэте, прозвучали его проникновенные стихи и песни.

«Мы познакомились в 1957 году на встрече бурятской студенческой молодежи на Красной площади и, оказавшись из соседних районов – Бичурского и Мухоршибирского, почувствовали какое-то родство и стали общаться, благо, наши общежития находились рядом, – поделился воспоминаниями известный общественный деятель и редактор газеты «Угайм зам» (которую, кстати, издаёт на свои деньги) Владимир Будаевич Цыбикдоржиев.

- Дондок в том году поступил в Литературный институт. Мы учились во времена стиляж. Стильный «чувак» должен был одет в узкие черные брюки, серый в крапинку, широкий в плечах пиджак, в белую рубашку с кричащим галстуком, завязанным в узелок размером в ноготь большого пальца, носить пышную причёску, называемую «кок». Мы, вчерашние улусные ребята, в то время носили шаровары и вельветовые куртки, невозможно было купить приличный костюм, их попросту не было в продаже. Стиляжи фарцевали. На старших курсах однокурсник-москвич познакомил меня со знаменитым фарцовщиком-миллионером Яном Рокотовым, которого позже, в начале 60-х расстреляли по приказу Сталина. Но мы чувствовали себя счастливыми, потому что учились в столице нашей великой родины. Я потом прочитал стихи Дондока и подумал, что эти строки о том времени:

Сэлмэгхэн энэ хойто зүгтэ
Сэлмэгхэн үдэрһинь
хомор байна.
Сэнгэлэн хүхюун
хүбүүд эндэ
Сэдьхэлээр тиймэхэн
болохол байна.

При встречах на студенческих вечеринках поэты взахлеб читали свои стихи. Я как-то не обращал внимания на их творения. Из-за юношеской самонадеянности считал, что не хуже их владею родным языком, и в любом случае сам могу сочинить нечто подобное.

После института я вернулся домой. Однажды пошел купаться на Селенгу, по дороге зашёл в книжный магазин «Багульник» по Ленина, увидел на полке сборник стихов Дондока Улзытуева «Аяганга». Удивившись, купил его и побрел к реке. Друзья зовут купаться. Я открыл первую страницу и не смог оторваться. Хотя солнце палило нещадно, я забыл о купании и на одном дыхании дочитал стихи Дондока. Я поразился его невообразимому таланту! Меня удивило: как можно такими простыми бурятскими словами написать такие мелодичные и лирические стихи о любви и родине, о жизни и смерти. Например, два не особо благозвучных бурятских слова: «хариха» и «хараха» легли в основу стиха о родном крае и любимой женщине:

Хаанаб даа, хаанаб
эхэ талам,
Хариха дурамни хүрээл
байна.
Хаанаб даа, хаанаб
иннаг гансам,
Хараха дурамни хүрээл
байна.

Я не устаю восторгаться талантом Дондока Улзытуева рифмовать и пользоваться аллитерацией из грубых, на мой взгляд, согласных букв бурятского алфавита:

Хайрангын үбэртэ
түрөө бэлэйб,
Хаймчигай дуушан
гүүлэй бэлэйб,
Хайласан модон
сэргэтэй бэлэйб,
Хайсанхан боро
агтатай бэлэйб.
Хаймадан гүүрээхэн
дуунайм ая
Хайбалзан юундэ
ошоо юм бэ?
Хайранхан энэ
минии зүрхэн
Хайлажаш юундэ
байгаа юм бэ?

Я тотчас вечером пошел к Дондоку и выразил свое восхищение. Он улыбнулся и с некоторой иронией сказал: «Если тебя стихи радуют, то я на правильном пути».

Когда был первым секретарем горкома комсомола, организовал вечер поэзии Дондока Улзытуева в сельхозинституте и в этом здании политпросвещения. Залы заполнялись до отказа. Вёл вечер знаменитый писатель Африкан Бальбуров. Дондок читал прекрасно, благодарные слушатели просили еще и еще. Когда я минут 20 наизусть декламировал его стихи, Дондок крепко меня обнял и ничего не промолвил.

В последний раз мы встретились незадолго до его кончины. Сентябрьским вечером мы столкнулись около гостиницы «Байкал». И он позвал меня к своему другу композитору Базыру Цырендашиеву. У него гостила теща из России. Дондок так нежно вёл беседу с ней, так читал стихи о матери! Тогда мы не предполагали, что видим его в последний раз. Я проводил друга до трамвайной остановки, а он так просил поехать к нему в гости. Но я проявил чиновничью осторожность, завтра был рабочий день, и не соблазнился. И до сих пор жалею, что не исполнил его желание.

В минуты радости и в труд-

Базыр Цырендашиев и Владимир Цыбикдоржиев

АВТОРАЙ фото

ный миг жизни я повторяю в душе его строки:

Уран үгын шэди һанан,
Урма зоригоо нэмээл даа,
Урдажа байһан уһан соогоо
Умбажа гараад, энээл даа.

Известный композитор Базыр Цырендашиев, который написал много замечательных песен на стихи Улзытуева, прокомментировал зрителям кинохронику 70-х годов, которую заснял Бурятское телевидение. На ней запечатлены бурятские поэты и писатели в редакции журнала «Байкал». Базыр Очирович с ностальгией вспомнил о том времени: «Другое время было, красивое, очень интересное. Три Союза - писателей, художников и композиторов, среди которых самый большой по

количеству – Союз художников, на втором месте – Союз писателей, по тем временам были мощнейшие организации не только по количеству, но и по качеству. В этих Союзах работали выдающиеся люди и гордость нашего народа. К сожалению, потери у нас невосполнимые, и, не в обиду будет сказано по отношению к друзьям и коллегам, замены им нет. Такое больше не повторится. Какое мы имели богатство! Какие люди творили! Как Дондок Улзытуев написал! Он был большой философ, огромный знаток родного языка. Такого поэта до сих пор нет».

Дулма БАТОВОВА.
(Продолжение следует).

ЗОЛОТЫЕ ЧЕТКИ

Словарь с комментариями

(Ургэлжлэл. Эхинийн августын 11-эй, 18-ай, 25-ай, сентябрийн 1-эй, 8-ай, 15-ай, 22-ой, 29-эй, октябрийн 6-ай, 13-ай, 20-ой, 27-ой, ноябрийн 3-ай, 10-ай, 17-ой, декабрийн 1-эй, 8-ай, 15-ай дугарнуудта).

Маани - энэ богонихон уншалганууд. Юрын хүндэ эгэн мэдээжэ болоһон маани - Арьяабаалын зүрхэн тарни - ом-ма-ни-бад-мэ-хум болоно. Тээд маанидууд олон. Ямаршы маани гайхамшаг шэдитэй, хүсэтэй, эхэ нюуса удхатай, уншаха бүри удхань элирдэг. Маани уншажа байхада, хэжэ байһан - хэлэжэ байһан - энэ хоёр үйлэ ямаршы илгаагүй боложо, хүн бүхы бээдээ тэнгэриһээ юрэ бусын шадал (энерги) абана.

Санскрит хэлэн дээрэ «шакти» гэжэ нэрэтэй. Үнэндөө, маани гэшэ анхандаа бурханай

өөрын арамнайһан үгэнүүд болоно. Зүбөөр уншажа шадаа хаа, оршон тойронхи байгаалие доһолгожо, долгитулжа, илангаа олон маани уншаа хаа, космосто хүрэтэр таһалгаряагүй долгинууды бии болгоожо, хүниие гурбан мянган, эхэ мянган юртэмстэй холбоотой болгоохо шадал маанида бии. Маани гэжэ үгы тайлбарилхада, «дэлхэй юртэмсын хэлэн» гэнэн удхатай юм. Тийхэдэ «мудра» хадаа - дэлхэй юртэмсын тэмдэг болоно. Эндэ гол шухалань гэхэдэ - мааниин хүсэндэ этигэхэ хэрэгтэй байна.

* Мантра - это коротенькая молитва. Общеизвестной молитвой у буддистов является мантра Авалокитешвары «ом-ма-ни-бад-мэ-хум». Мантра много, но любая мантра обладает большой магической силой тайным содержанием, и

чем больше читается мантра, тем яснее становится содержание. При правильном исполнении мантра человек получает огромную энергию из космоса, «шакти» по-санскритски. Так как мантру называют «языком земли», то при ее произношении образуются волны, несущие информацию в данном человеке в космос и обратно.

При такой «обратной» связи просьба человека удовлетворяется сверху. Вообще мантры - это освященные самим Буддой заклинания, готовая формула, которая должна быть услышана наверху. Все, что требуется от человека при практике мантры - это вера в ее силу, без нее любая мантра превращается в простые слова.

Маарамба - энэ ламанарай хургуулин гурбадахи шатань болоно. Эндэ тон хайнаар

бүхы эм домон номууды шудалдаг.

* Это третья ступень чтения лам. Здесь досконально изучают все книги по медицине.

Мэжиба - энэ ламанарай хургуулин эхин шатань болоно. Эндэ түгэд, монгол хэлэнүүд дээрэ уншажа, бэшэжэ нурадаг Рабсал, догшод гэжэ номууды сээжэ болодог, хажуугаарын уншалганууды хайшан гэжэ зүбөөр хүтэлхэб гэхэ мэтые үзэдэг.

* Это первая ступень чтения лам. Здесь обучают чтению, письму на тибетском и монгольском языках, заучивают наизусть рапсал и докшиты, изучают ритуал чтения молитв. Всего по 6 ступеням обучались ламы в дореволюционных дацанах 1-мэжиба, 2-шокаба, 3-маарамба, 4-дэжэ-гримба, 5-цанид, 6-аграмба.

Любовь
НАМЖИЛОН

Нагва гүжир - хара үнгэтэй санзай, тон хүсэтэй арюудхалай зүйл. «Наг» - түгэд хэлэндэ «хара» гэжэ удхатай. Тон эхэ бузар, юрын арюудхалай аршаан, сан, хүжэ г.м. диилдэхэээ болиһон юумые нагва гүжирөөр үгы болгодог. Эхэ хомор уталга.

Очень сильное очищающее средство, устраняющее застарелую скверну, которая уже не поддается другим обрядам освящения, например, окроплению святой водой (аршаном) или очищению благовонью. Это порошок черного цвета «наг» (тиб. «черный») являющийся как бы символом противоборства со всякой черной силой, греховными болезнями.

(Ургэлжлэлэнь хожом гараха).

Номой салон-2011

«ЭТИГЭНЭМ» - ЭХИН ХУУДА ХАНУУД

Республикын Үндэштэнэй библиотекеын үүсхэлээр тус библиотекеын ахамад библиограф Надежда Лубсановагай хүтэлбэри дорой Ц.Сампиловой нэрэмжэтэ Уран найханай музейн ехэ танхим соо Басаа Валерын «Этигэнэм» гэжэ эдир залуу үетэндэ зорюулхан шүлэгүүдэй номтой танилсалга (презентаци) болобо.

Эхиндэнь авторай зээ хүбүүн, 4-дэхи классай нурагша, 2011 ондо Хитадай Бээжэн хотодо үнгэргэгдэн «Зүүн зүгэй субад эрдэни» гэжэ Уласхоорондын фестивалда хабаадажа, дипломдо хүртээн Барас Дабаев хуур дээрэ буряад аялга дуу уран бэрхээр наадажа үгөө.

Барас энэ нарада дахинаа Бээжэн ошожо, «Зүрхэнэй дуунууд» гэжэ Уласхоорондын конкурсдо

хабаадахань. Уран зохёолшод Чингис Гурев, Самбу Норжи-маев гэгшэд ном тухай шухала ханамжануудаараа хубаалдаа.

Тус ном соо оруулагданаан шүлэгүүдэй табандань хүгжэм зохёолон композитор Владлен Пантасев нэгэ дууень өөрөө хүгжэмдөөд дуулаа. Буряад Республикын Үндэштэнэй 1-дэхи лицей-интернадай хүбүүд Бадма-цыренова Цырендолгор Бадмаевна багшынгаа ударидалга дорой «Этигэнэм» гэжэ ном сооноо шүлэгүүдые сээжээр уран гоёор уншажа үгөө.

Номтой танилсалга эршэтэйгээр, һонирхолтойгоор үнгэрөө гэжэ олон хабаадагшад тэмдэглээ.

Манай корр.

АВТОРАЙ ХАНДАЛГА.

1. Мэргэн мэдэлшэ Ямаанхайтай уулзаһан, хөөрэлдэн, эмшэлүүлэн, Хушуун Үзүүртэ ажаһуудаг Жамса Цырендоржиев өөрээ дуулгыта.

2. Суута хубилгаанаа һайн мэдэхэ Шэбэртын Дашиимаа, Володя ханамжяа бэшыта, нютагайхынайнгаа хөөрөөе сог-сольгта - Ямаанхайтай уулзаһан хүнүүднэй үсөөржэл байна.

БАСАА Валера.

ЯМААНХАЙН

ҮРЕЭЛ

*Хурьһэтэ дэлхэйдэ түрэхэ гэшиш
Хоморой ехэ табисуур юм,
Хүнүүдтэ аишгтай нууха гэшиш
Хүнэй ёһото жаргал юм.*

Амгаланта нутагтаа
байхадаа,

*Адуугаа манажа ябахандаа,
Бурхан тэнгэридэ мургэдэг нэм,
Байгаалитай холбоо
барисаатай нэм.*

*Дүйсэн үдэрнүүдтэ намайе
Дээшэн агаарта үргэдэг нэн,
Үзүүлхэ ерэнэн хүнүүдые
Үхэтэрн айлгажа сошоодог
нэн.*

*Үбшэндэ хүнэй баригдаханда,
Үбшэнһөөн аргалжа
үгэдэг нэм,*

*Тиибэшье дайдын хамаг зондо
Туһалхын шадал үгы нэм.*

*Харахадаа хүниш мэдэдэг,
Хараа бодольень таадаг нэм,
Һайн хүнүүдтэ туһалдаг,
Һанаа сэдхэлыень
заһадаг нэм.*

*Оршон тойронхи байгаалидаа
Ойлгомжотойгоор
хандахадаа,
Уһа голонгоо һайханда*

Урматай баяртай нуухалта.

*Һайе хүндэ ханахадаа,
Һанаан тэгшэ байхалта,
Найдал досоогоо багтаахадаа,
Наратай, золтой ябахалта.*

*Сагаа һарын һайндэртэ
Сагаатай ходоодо байгыта,
Остоолоор дүүрэн
эдэстэй
Омогтой налайжа
һуугыта.*

“АЛТАРГАНА-2012” фестиваль Агада үнгэрхэ

Уласхоорондын X «Алтаргана-2012» фестиваль үнгэрхэ асуудалаар декабриин 14-дэ Ага тосхондо ажалаа ябуулба. Оргкомитедэй хүдэлмэриин Забайкалийн хизаарай түрүүлэгшын орлогшо, Агын тойрогой захиргаанай хүтэлбэрлэгшэ Сокто Бальжинимаевич Мажиев уда-ридаба. “Алтаргана” фестиваль хүн

бүхэндэ нээлтэтэй баярай һайндэр болон, Россин ба дэлхэйн арадуудай, олон ондоо яһатанай эб найрамдалай, хани халуун харилсаанай ба эбээ нэгэдэлгын һүр һүлдэтэ һайндэр гэшэ гээд Сокто Мажиев онсолон тэмдэглэбэ.

Оргкомитедэй ажал хүдэлмэридэ Забайкалийн хизаарай Правительствын

түрүүлэгшын орлогшо Наталья Жданова, Соёлой министерствын хүтэлбэрлэгшын орлогшо Дулмажаб Жамсоева, Сергей Доржиев (Буряад Республика), Александр Амагзаев (Эрхүүгэй область), Раиса Шадарова (Усть-Ордын тойрог), С.Билигсайхан (Монгол гүрэнһөө) болон бусад хабаадаба.

“Алтаргана-2012” фестиваль июлиин 20-һоо 22 болотор боложо үнгэрхэ байна. Фестивалиин бүхэ хэмжээ ябуулганууд тойрогой дэбисхэр дээрэ, Ага, Могойто, Дульдарга тосхонуудта болохо юм.

Намжилма БАЛЬЖИНИМАЕВА.

Проба пера

Я - Эрдынеев Бато, ученик 9-го класса Шибертуйской средней школы Бичурского района. Я живу в селе, в котором 75 лет назад родился замечательный поэт - Дондок Улзытуев. Творчество Дондока Улзытуева многогранно, его произведения исследуются писателями, литературоведами и любимы народом. Стихи Дондока Улзытуева стали популярными песнями. «Богатство - это всего лишь тень, а стихи вечны» - говорил

он. («Звери - һүүдэр, зохёол - мүнхэ»). Жизнь подтверждает правоту этих слов. Я для себя стихи Дондока Улзытуева стал открывать недавно. И меня поразила похожест случая, который произошел со мной в детстве и с ним в его стихотворении «В те далекие годы ...». Решил вам написать об этом. Получился «Рассказ об одном стихотворении Дондока Улзытуева».

Рассказ об одном стихотворении Дондока УЛЗЫТУЕВА

На свете много поэтов, много прекрасных стихов. Знамениты поэты нашей Бурятии, но Дондок Улзытуев сверкает среди них, как алмаз. Все его стихи познать невозможно, для этого не хватит и целой жизни.

Творчество Дондока Улзытуева велико и разнообразно. Все люди любого возраста, начиная с младенческих лет и кончая глубокими стариками, находят в его стихах что-то своё, отклик своей душе.

Я хочу рассказать лишь об одном его стихотворении «В те далекие годы», потому что я сам испытал что-то похожее, что описано в нем. Дондок Улзытуев в этом стихотворении пишет о том, что в детстве слышал звон степного колокольчика, яркого красного цветка.

И это действительно, я думаю, так бывает. Я тоже пас вместе с бабушкой овец. Был жаркий летний день, в лесу недалеко пели птицы на разные голоса, громко греща прозрачными крыльями, летали кузнечики, росли разные цветы. Бабушка вязала носок, посматривая на сгрудившихся в кучу овец. Они

от жары прятали головы в тени друг у друга.

А я, девятилетний мальчик, просто бегал, гонялся за кузнечиками. Потом я бездумно стал рвать цветы, собирать в букетики и выбрасывать. Бабушка мне сказала: «Не рви зря цветы, у них жизнь короткая! Нельзя так делать! Лучше посмотри, какие они красивые, когда они растут на приволье, как радуются солнцу и ветру».

Не забуду этих слов, как строго они прозвучали. Тут я стал смотреть на цветы внимательно и тихо. Саранки на легком ветерке слегка клонились и покачивались, как колокольчики. Мне показалось, что они едва слышно звенят.

Я встал на колени и приложился ухом к цветку. Я услышал тихий звон или от сдерживаемого дыхания у меня самого звенело в ушах? Я на всю жизнь запомнил слова моей бабушки, мне стала понятна народная мудрость: «Береги всё живое вокруг, любуйся природой и понимай её. Помни, что она зависит от тебя».

Потом через много лет я прочитал стихотворение Дондока

Улзытуева «В те далекие годы» и удивился тому, что он в детстве тоже слышал, как звенит степной колокольчик. И, повидав много стран, видел пышные, яркие южные цветы. Но ему осталась дорога простая степная саранка. И вот приехав на свою родину, пришел на ту же гору, где в детстве с матерью пас овец. Прислушался к саранке, хотел услышать, как она звенит. И не услышал!

Наверное, звенит цветок-колокольчик только в детстве. А всё равно детские впечатления остались с Дондоком Улзытуевым навсегда, они обогатили его сердце, талант проявился ярче.

Мне кажется, что где-то в душе остался ребенком, настолько искренни его стихи, просты и в то же время мудры. Такое неравнодушное отношение к жизни, к людям, такая открытость чувств возможны только в детстве. Поэтому стихи Дондока Улзытуева понятны всем, от них можно заплакать и засмеяться, получить и силу, и успокоение.

Бато ЭРДЫНЕЕВ.

Дондок УЛЗЫТУЕВ

*В те далекие годы
я видел зеленые сны,
цвета степной травы.
В те далекие годы
Мы с матерью стадо пасли
На склоне Пестрой горы.
В те далекие годы
меня ублаживал ветерок,
со мной заводил игру.
В те далекие годы
я увидел алый цветок,
трепещущий на ветру.
Белый ветер его трепал
На широком лугу,
Я встал на колени и припал
левым ухом к цветку.
И вдруг я услышал тихий звон,
чистый, далекий звон.
Я от радости закричал:
- Колокольчик, я слышу тебя! -
А цветок головою качал,
тонким звоном звеня.
С тех пор я вырос и повидал
Белый бескрайний свет,
В южных странах я побывал,
Где колокольчиков нет.
Видел оранжевые цветы,*

*Но за сердце не брало
Ни Желтое море желтых
цветов,
Ни белых цветов серебро ...
А сегодня я снова на склоне
горы Пестрой горы
И вспоминаю сны
Цвета степной зеленой травы,
Цвета синей весны.
Снова я на коленах стою.
Снова тебя узнаю.
О, колокольчик!
В родных краях
Вслушиваюсь до боли в ушах -
А где же далекий звон?
А ты молчишь на белом ветру,
Кланяешься земле,
Пестрой горе,
Зеленой траве,
Небу,
Ветру
И мне.
Неужели не зазвенишь,
как тогда,
Неужели замолк навсегда?*

БУРЯАД ТҮРЭЛ АРАДАЙМНАЙ

Пүр жабхаланта хүгжэмэй удаа «Буряад үнэн» сонимнай гээн гимн (хүгж. Б.Наранбаатарай, үгэнь В.Түгдэмэйн) Буряад Республикын габыята артист Намхайн Мүнхзул Буряад драмын академическэ театрай тайзан дээрэ ехэ зохидоор дуулажа, түрэл газетымнай байгуулагдаһаар 90 жэлэй ехэ ойн баярай найдэр эхилээ. Залаар дүүрэн сугларһан зоноо, уншагшадаа энэ үдэшые хүтэлэгшэд-мэдээжэ журналист Даша-Доржо Болотов, республикын габыята артистка Дарима Лубсанова амаршалан, амар мэндээ хүргөө:

**Ерэн жэлэй дабаан дээрэ
Ерэн түрэл газетынгэ
Ерэн жэлэйн ойн баярта
Ерэн Таанарта амар мэндээ!**

Баян түүхэтэй, Россиингаа эрхим үндэһэн газетэ болоһон, Швейцарин «ИНСАМ-ай» олон шагналтай «Буряад үнэнэйнгөө» намтартай «Буряад үнэн» хэблэлэймнай байшангай генеральна директор-ахамад редактор, БГУ-гай политологийн болон социологийн профессор, социологийн эрдэмэй доктор **Э.Д.Дагбаев** эндэ сугларагшадые гүн удхатайгаар танилсуулан байна.

90 жэлэй ехэ ойгоор хани халуун амаршалга хүргэһэн, үнэтэ бэлэг үгэһэн республикымнай Арадай Хуралай Түрүүлэгшэ **М.М.Гершевич** Арадай Хуралай грамотануудые хэблэлэй байшангай ажахын түлөө харюусалгатай **Б.М.Бадмаевта**, корректор **С.В.Дабасвада** баярай оршон байдалда барюулба. Хүн ахатай, дэгэл захатай. Ажалай, ара талын, хэблэлэй ветерануудта – дайнда эрэлхэг зоригтойгоор хабаадаһан ори ганса «Үнэнэй» ветеран **Б.Б.Дашиев**, тиихэдэ бэрхэ журналистнууд **Б.М.Ж.Жигжитов**, **М.Д.Намжилов**, **С.Д.Очиров**, **П.Л.Натаев**, **Н.Д.Бадмаринчинов**, **Н.Д.Намсараев**, **Н.Н.Ильина**, **Г.Д.Д.Дамбаев**, анхан редактор байһан **А.Л.Ангархаев**, фото-корреспондент **Р.Н.Б.Базаров**, «Үнэниемнай» дэмжэгшэ штатнабэш корреспондент **Г.Н.Ц.Гунзынов**, техникескэ ажалтай **Г.Г.Цыренова**, **Н.Н.Бальжинимаева**, **Л.Д.Гончикова** гэгшэдтэ Россиин бүридэлдэ Буряад ороной ороһоор 350 жэлэй ойдо зориулагдаһан юбилейнэ медалаар шагнаба. Журналистнуудта тон хэрэгтэй ноутбук бэлэгтэй Буряад Республикын Президентын болон Правительствын захиргаанай хүтэлбэрлэгшын тушаал бөөлүүлжэ байһан **Н.М.Антонов** гүрэн түрүнгөө хүгжэлтэдэ ехэ габыятай үндэһэн сониндо, ажал хэрэгтэ үндэр сэгнэлтэ үгэжэ, 2011 оной декабриин 12-то баталагдаһан Буряад Республикын Президентын 277-дохи номерой зарлигаар «Буряад Республикын соёлой габыята хүдэлмэрлэгшын» нэрэ зэргэдэ хүртэһэн выпускаошци редактор **А.О.Батомункуев**, журналист **Э.Е.Дамбаева**, оператор-верстальщик **И.А.Галтаева** гэгшэдтэ халуун альга ташалган доро үнэмшэлгэнүүдые барюулба.

Харин Буряад Республи-

кын Хүндэлэлэй грамотануудта бүлэг хүдэлмэрлэгшэд – бильд-редактор **С.Б.Байминова**, журналист **Д.В.Баторова**, ахамад бухгалтер **Ц.Ц.Баторова**, оператор-верстальщик **Л.С.Жигжитова**, оператор-наборщик **Д.Д.Зурбанова**, кадрнуудай таһагые даагша **Г.Г.Цыренова**, хэблэлэй түбэй дарга **Д.Ц.Цыбикова** гэгшэд хүртэһэн байна. Буряад Республикын хүгжэлтэдэ ехээн хуштаа оруулһанай, мүн олон жэлдэ аша үрэтэйгөөр ажаллаһанай түлөө Буряад Республикын Президентын Баярай бэшгүүд бэрхэ ажалшадтамнай – **Б.Л.Аюшеевтэ**, **Е.В.Будаевада**, **Н.Д.Гармаевада**, **Б.М.Бадмаевта**, **С.В.Дабасвада**, **С.Г.Дондоковада**, **Л.Д.Матвеевада**, **А.Д.Жамбаловада**, **А.Ц.Цыреновада** барюулагдаба.

Улаан-Үдэ хотымнай мэр **Г.А.Айдаев** ехэ дорюунаар, хүхюутэйгээр бага наһаа дурсан амаршалжа, бэлэгүүдые дамжуулаа. Ороноймнай олон тээһээ ерэнэн амаршалганууд тухай сонсохгодобо. Зал соо уригдаһан, анхан хүдэлһэн редакторнуудай үмэнһөө 15 жэл соо «Үнэн» сониндоо амжалттай ажаллаһан дарга, республикын Ветерануудай соведэй түрүүлэгшэ **Р.Б.Гармаев** гүн удхатай үгэнүүдые хэлэжэ, түүхэдэ, Буряад оронойнгоо хүгжэлтэдэ габыятай журналистнуудай нэрэнүүдые омогорхон дурдаба. Үнэн зүрхэнэйнгөө дулаан үгэнүүдые, бэлэг сэлэгүүдэ «Усть-Ордын үнэнэй» редактор **В.К.Тыхенов**, окружной радиогойн редактор, Хэжэнгэ тоонтоной **Н.Г.Цыденова**, «Толон» гэгэн Агын окружной газетын редактор **Ц.Т.Тумурова** гэгшэд халуун амаршалга, гарай бэлэгүүдэ хүргөө, зохёохы ажалаараа бури ехэ харилсаа холбоотой байхые урялаа.

МАНАЙ ОМОГОРХОЛ, ГОЛ БАЯЛИГ – ЭРХИМ ХҮНҮҮД

Республикымнай Арадай Хуралай Түрүүлэгшын орлогшо **Ц.Б.Батуев** уригдажа, «Сагаан үбгэн-2011» гэгэн номинацияар шалгарһан аха захатанда дипломуудые сагаан хадагуудтайгаар барюулба, урма баяртайгаар амаршалба. Пүзэгтэһэйнгээ, Буддынгаа Сангхын ажал хэрэгээр ержэ шадаагүй Бандидо Хамба лама **Дамба Аюшеев** («Сагаан үбгэн-2011» гэгэн номинацияар лауреат) тухай бэшэһэн Сахирай интернат-

хургуулин 8-даху классай хурагша **Батор Балжанов** – автор шагнагдаа. «САГААН ҮБГЭН-2011» гэгэн номинацияар лауреадууд гэбэл, Ороchon Берельтуев - 9 хүүгэдэй эсэгэ, Буряадай АССР-эй габыята малшан, «Серко» гэгэн француз фильмдэ наадагша (авторынь – Владимир Баторов), **В.А.Тарнуев** – Дайнай ветерануудай госпиталин таһагые даагша, **РБ-гэй, РФ-гэй** габыята врач, Хүндэлэлэй орденто (авторынь – Надежда Билтуева), **М.А.Нефедьев** – РФ-гэй габыята геолог, Буряадай болон СССР-эй Гүрэнэй шангай лауреат, геолого-минералогин эрдэмэй доктор (автор – Вера Нефедьева), **В.Г.Цыренов** – ороной стайер, СССР-эй чемпион, Бүхэдэлхэйн марафондо илагшадтай нэгэн, Россиин физическэ культурын габыята хүдэлмэрлэгшэ, хүнгэн атлетикээр уласхоорондын классай спортын мастер (авторынь Сэнгэ Ринчинов), **Б.С.Гомбоев** – Улаан-Үдын 9-дэхи дунда хургуулин директор, «Учитель года Бурятии» гэгэн республиканска клубай президент, Россиин гэгээрэлэй отличник, **РБ-гэй** габыята багша, Россиин эрхим багша, Соросой дүрбэ дахин лауреат (авторынь Радна-Ханда Юмова), **В.Ж.Халбазыков** – «ВИ-ЛАД» ООО-гой директор, **РБ-гэй** болон РФ-гэй габыята барилгашан, **РБ-гэй** хүндэтэ барилгашан, Хани Барисанай орденто (авторынь – Ардан Ангархаев), **Л.Г.Гомбоев** – Буряадай АССР-эй габыята малшан, республикын эрхим зоотехник, Уланай Ветерануудай соведэй түрүүлэгшэ (авторынь Галина Будаева).

«ГУА СЭСЭН ХАТАН-2011» гэгэн номинацияар лауреадууд гэбэл, **Н.Д.Ванданова** – СибГУТИ-гай Буряад филиалай доцент, кафедрые даагша (авторынь – Даржана Целовальникова), **Б.Г.Базарова** – **РБ-гэй, РФ-гэй** габыята багша, Хүндэлэлэй орденто (авторынь Сээсэма Митупова), **Е.Е.Балданмаксарова** – БГУ-гай профессор, хэлэ бэшгэй эрдэмэй доктор (авторынь – Сарюна Эрдynesева), **Дарима Гылыкова** – **Х.Намсараевай** нэрэмжэтэ Буряад драмын академическэ театрай актриса, **РБ-гэй** габыята артистка, **РБ-гэй** СТД-гэй правлений гэшүүн (авторынь Роза Тыхеева), **О.О.Спасова** – дээдэ категориин врач-стоматолог, **РБ-гэй** габыята врач, медицинн эрдэмэй кандидат, интернатурын

БУЯН, СЭДЬХЭЛ, ҺЭШХЭЛ!

хүтэлбэрлэгшэ, «Лучший врач года» гэхэн бүхэроссийн IX конкурсын илагша (авторынь – Энгельсина Хамисова), Д.Ш.Шойбонова – Шэтын областиин КГБ-эй управлениин ажалшан, оршуулагша, контрастведчик, 1945 оной Илалтын жагсаалда хабаадагша (авторынь – Ханда Махабалаева).

«БААТАР МЭРГЭН-2011» гэхэн номинацияар болоһон лауреадууды ВАРК-ын президент, Арадай Хуралай таһагыг даагша В.Р.Булдаев амаршалаа. Тэдэ хэд бэ гэхэл, П.Н.Дамиранов-композитор, РБ-гэй искусствын габьяата ажал ябуулагша, РБ-гэй Гүрэнэй шангай лауреат, багша (авторынь – Дарима Хашитова), В.Э.Матханов – Российн Гүрэнэй Дүүмын депутат, «Единая Россия» фракциин гэшүүн (авторынь – Бэлигма Орбодоева), Ц.Б.Д.Базаров – Буряадай барилгын болон хотын ажыхын республиканска техникумэй директор, РБ-гэй, РФ-гэй Эрдэм нуралсалай габьяата ажал ябуулагша, Хэжэнгын землячествын дарга (автор Бато Зориктуев).

«АЛАМЖА МЭРГЭН АРЮУН ГООХОН ХОЁР – 2011» гэхэн номинацияар шалгарһан лауреадуудта республикын Социальна талаһаа хамгаалгын министр Н.Н.Хамаганова дипломууды барюулба. Тэдэ хэд бэ гэхэл, 3 хүүгэдтэй Т.Ч. ба Т.Ц.Будаевтан: Татьяна Чагдуровна – педагогикын эрдэмэй кандидат, Пуралсалай болон эрдэмэй министерствын таһагыг даагша, Түмэн Цыбикович 2-дохи интернат-хургуулиин директор, РФ-гэй ниитэ нуралсалай хүндэтгэ хүдэлмэрилэгшэ (авторынь – Цыбик-Сурун Чагдурова), Н.Б.ба Н.Д.Бандеевтан: Наталья Батодаласвна – дээдэ категориин буряад хэлэнэй багша, «Учитель года» конкурсо илагша, Хүүгэдэй аяншалгын, хизаар ороноо шэнжэлэгшын түбэй директорэй орлогшо, Николай Дашибылович – РБ-гэй габьяата врач, дээдэ категориин врач (авторынь – Валерий Цыбиков), Т.Д. ба Ц.Б.Гулгеновтан: Татьяна Дашеевна – Российн Буряадтахи МЧС-эй ахамад управлениин хэблэлэй албанай хүтэлбэрлэгшэ, дотоодын албанай полковник, РБ-гэй эрхэ хамгаалгын эмхинүүдэй габьяата хүдэлмэрилэгшэ, Цыденжаб Бальжинмаевич – РБ-гэй физическэ культурын габьяата хүдэлмэрилэгшэ, Российн физическэ культурын болон спортын габьяата хүдэлмэрилэгшэ (авторынь – Бата-Мүнхэ Жигжитов), З.Ж.ба Д.Ш.Доржогутабай – 8 хүүгэды хүмүүжүүлэгшэд, хамта 50 жэл ажаһууна: Зинаида Жамьяновна – энэрхы эжы, наһанай найдамтай нүхэр, Дансаран Шагдарович – СССР-эй Кинематографийн отличник, РБ-гэй соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ, Российн Уран зоёлошодой холбооной гэшүүн, поэт, 5 номой автор (авторынь – Дашима Доржиева), Л.Ц. ба Б.Д.Доржиевтан: Лариса Цыдыповна – Улаан-Удын 1-дхи стоматологическа поликлиникин ахамад врачай орлогшо, РБ-гэй габьяата врач, Баяр Доржиевич – РБ-гэй хүүгэдэй ахамад хирург, БСМП-гэй хирургическа таһагыг даагша, Арадай Хуралай депутат, РБ-гэй габьяата врач (авторынь Цырен-Ханда Дарибазарова).

«БУЯН ХЭШЭГ-2011» гэхэн номинацияар илаһан лауреадууды соёлой министрэй орлогшо С.А.Добрынин амаршалба. Тэдэ хэд бэ гэхэдэ, Баярма Жалцанова – театрай режиссёр, РБ-гэй искусствын габьяата ажал ябуулагша, БГТРК-гай теле-дамжуулануудай, олон республиканска проектүүды зоёгогшо (авторынь – Николай Шабеев), Андрей Михайлович Стрелков – багша-гуру, оршуулагша, уран зоёлош, түбэд шэнжэлэгшэ, буддизм тухай олон номуудай автор (авторынь – Дамба Дарибазаров), Чингис

Норбоевич Банзаракцаев – эмшэ-лама, зурхайша, Зэдын хүндэтгэ эрхэтэн (авторынь – Анатолий Цаганов).

«АЛАСАЙ ХОЛБООН-2011» гэхэн номинацияар шагнагдаһан лауреадууд гэхэдэ, Баярма Тумуровна Митупова – модельер-дизайнер, «Алтаргана-2010» хайндэрэй алтан медальда хүртэгшэ, Бүхэдэлхэйн монголшуудай форумдо, Байгалай мэдээсэлэй форумдо хабаадагша, «Этно-Эрато» (Москва) гэхэн уласхоорондын конкурсо илагша (авторынь – Виктория Кожанова), Дашима Дамдиновна Дандарова – Монголой арадай гэгээрэлэй отличник, Монголой габьяата багша, профессор (авторынь – Мария Дагбаева), Митуп Шагдаров – Буряадай, Мордовийн, Кабардино-Балкарин габьяата артист (авторынь – Владимир Батоев).

«АЗА ТАЛААН – 2011» гэхэн номинацияар илаһан лауреадууд хэд бэ гэхэдэ, Энхэ-Жаргал Юмжитов – Буряадай 1-дхи лицей-интернадай 10-дахи классай хурагша, «Дангина-Гэсэр-2003» гэхэн региональна конкурсын илагша, «Баатар-Дангина – 2011» гэхэн конкурсын лауреат (авторынь – Полина Эрдынеева), Лүдэб Очиров – Улаан-Удын 60-дахи хургуулиин хурагша, поэт, дуушан, уласхоорондын «Цветущая Чехия – 2009», «Словакия зажигает звезды – 2011», «Лучший хит сезона – 2010», «Вера. Надежда. Любовь» (Гран-при шан), «Новые песни о России» конкурсуудта илагша (авторынь – Рэгэма Батомункуева), Баир Дышенов – актер, «Ульгэр» театрай директор байһан, «Улан-Удэ реклама», «Новая Бурятия» газетэнүүды байгуулагша, Берлинскэ кинофестивалиин («Улыбка Будды» фильмынгэ түлөө) лауреат (авторынь Лариса Гончикова), Эржена Митыповна Бидагарова – «Бидагарова» ИП-гэй директор «Золотой манскен-2002» гэхэн модельернүүдэй конкурсо илагша, «Алтаргана – 2011» хайндэрэй дипломант, бэрхэ оёдолшон (авторынь – Галина Тудинова), Жаргал Баяндалаевич Бадагаров – БГУ-гай ахалагша багша, буряад хэлэн дээрэ сайт, нуралсалай ном бэлдэгшэ (авторынь – Марина Дамбаева). Лауреадуудта РБ-гэй Минфинэй комитедэй түрүүлэгшэ Т.Ч.Цыденмункуева дипломууды барюулба.

«НАРАН ГООХОН-2011» гэхэн номинациин лауреадууды Пуралсалай болон эрдэмэй министерствын зүгһөө Залуушуулай комитедэ даагша Б.Х.Ангууров амаршалһан байна. Тэдэ хэд бэ гэхэл, Оюна Айсуева – Буряадай хореографическа колледжын оюутан, олон республиканска, районой конкурсуудта илагша, балетнэ зүжэгүүдтэ гол парти хатаргаша (авторынь – Людмила Банзаракцаева), Ринчица Дамбаева – Захаминай аймагай Мэлын дунда хургуулиин хурагша, «Аялга» ансамблин дуушан, поэт, спортсмен, республиканска конкурсуудай лауреат (авторынь Алгына Бальжанова), Адисо Содномова – Сэлэнгын аймагай Харганагай хургуулиин хурагша, хургуулиин газетын редактор, волонтеруудай капитан, «Алтан Туяа» ансамблин дуушан, нур харбагшын I разрядтай, олон конкурсын лауреат (авторынь – Нина Ленхобоева-Артугасва).

«ДЭМЖЭЛГЭ – 2011» гэхэн номинацида илаһан лауреат Гүнзэн-Норбо Цыренович Гунзынов – «Мир – Бурятия» гэхэн Байгалай мэдээсэлэй кабельна телевидениин хүтэлэгшэ, «Буряад үнэниис» дэлгэрүүлэгшэ, Буряадай арадай артист, Российн Журналистуудай холбооной гэшүүн, Российн, Буряадай болон Монголой соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ юм.

Үндэнэн хэблэлэй фестивалиин дүнгөөр «Минии тоонто: түүхэхээ,

мүнөө үсын байдал, ерээдүй» гэхэн найруулга бэшэжэ илаһан зон – ехэшүүлэй дунда шалгарһан Хурамхаанай аймагай Аргадын дунда хургуулиин буряад хэлэнэй багша Д.Ш.Хобраков, оюутад, хурагшад сооһоо БГУ-гай багшанарай институтай оюутан Бэлигма Чимитова гэгшэд шагнагдаба. Харин хүүгэдэй хайндэртэ түрүү хуури эзэлһэн Асагадай дунда хургуулиин 8-дахи классай хурагша Баин Чимитцыренов, багашуул соо илгарһан, илаһан Буряадай Үндэнэн лицей-интернадай Аюша Аюров эрхим уншагшад байһанаа гэршэлээ. Харин уран гуурһаа туршажа илаһан Хэжэнгын дунда хургуулиин Светлана Доржиева, 1-дхи РБНЛ-эй Номто Цымыжтов гэгшэд дипломуудта, бэлэгүүдтэ хүртэбэ. Оронгын дунда хургуулиин Аягма Доржиева «Буряад үнэнэй» ерээдүй» тухай проект хамгаалжа илаһан байна.

АЯЛГА ДУУМНАЙ - АРАД ЗОНДОО

«Байкал» театрай хүгжэмшэд – Лариса Шаралдаева, Нелли Малатхаева, Мунко Дондоков гэгшэд хүгжэм дуугаа таталуулаа. «Арал-Дунгыдаа» гэхэн урданайнгаа дууе «Дэмжэлгэ» номинациин лауреат Гүнзэн-Норбо Гунзынов эдэлүүлээ. «Еохор наада», ортоной хатар хүнгэн солбон «булжамуурайхид» (хүтэлбэрлэгшэнь – Людмила Овчинникова) бэрхээр хатарба. РБ-гэй габьяата артистка Бэлигма Ринчинова А.Андреевэй хайхан дуу («Алтан дэлхэйн жама ёһоор»), мүн тийхэдэ Российн габьяата артист Дамба Зандановтай «Травиата» опероһоо хайндэрэй жабхаланта дуу огсом дорюунаар гүйсэдхэн байна. Шагнагшадта хайшаагдадаг Российн габьяата артистка Хажидма Аюржанаева, РБ-гэй соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ Эрэни Батсук, «Буряадай түрүү хүнүүд» гэхэн конкурсынай лауреат Доржо Шагдуров хайхан дуунуудаа бэлэглээ.

Фойе соо үргэлжэлһэн 90 жэлэйнгээ эхэ ойн баярай хайндэрые «Мүнгэн хун шубуун» гэхэн конкурсо (эмхидхэгшэнь – композитор Цырен Шойжонимаев) илагшад, залуу «одод» уран бэлигээрээ шэмэглэбэ. Бишыхан Саша Бальжинмаева энэдхэг хатар гүйсэдхөө.

Ивалгын, Хэжэнгын, Ахын, Хяагтын, бусад аймагуудай, республикынай олон тоото предпрятя, эмхинүүдэй хүтэлбэрлэгшэд хэблэлэймнай байшангай генеральна директор-ахамад редактор Э.Д.Дагбаевта, олон жэлдэ «Буряад үнэнэйнай» редактораар амжалтаар ажаллажа байһан республикын арадай поэт, зоёохы абьяастай, бэрхэ ударидагша Г.Х.Дашеева-Базаржапова, эбтэй эстэй, зоёохы коллективтэ бахархалаа мэдүүлбэ, бэлэг сэлэгүүдэ барюулба. Хун сагаан хонин бэлэгүүд, тийхэдэ аяар холын Ахаһаа харлаг үхэр бэлэг үгтэн тухай дуулагдаба. Агын представительствын дарганар олон ондоо, хайхан гадартай зузаан номууды «үнэнэйхидтэ», мүн эндэ хүдэлдэг Агынгаа зондо барюулаа.

Эндэ фойе соо сугларһан зон хайндэрэй шампанскада, амтан эдэндэ хүртэбэ, бэе бэе амаршалба, хүхилдэбэ, хатарба. «Буряад үнэнэйнгөө» 100 жэлэй оёе зугаатайгаар, үндэр хэмжээндэ элүүр энхэ зандаа эбтэйгээр угтахамнай болтогой гэлдэбэ. Шөнхинэн ерэхээ байһан Шэнэ жэлээр, шэнэ баярар, шэнэ зол жаргалаар, хүндэтэ нүхэднай, «Үнэнэймнай» үнэн сэхэ уншагшаднай, арадтаа алдартай ветеранууднай, уран гуурһата залуу үетэн!

Бэлигма ОРБОДОЕВА.
Зурагууд дээрэ: Эрэн жэлэймнай эхэ найрай үедэ.
Радна-Нима БАЗАРОВАЙ фото.

Понедельник, 2

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

07.00, 11.00, 13.00 Новости
07.10 М/ф "Каникулы в Простоквашино"
07.35 Х/ф "Алиса в стране чудес"
08.50 Х/ф "Принцесса на бобах"
11.15 "Смак"
11.55 "Сергей Шакуров. "Я приручил в себе зверя"
13.20 Х/ф "Один дома"
15.10 Х/ф "Один дома-2"
17.20 Х/ф "Елки"
19.00 "Вечерние новости" с субтитрами
19.20 "Нонна, давай!"
19.50 "Давай поженимся!"
20.55 "Пусть говорят"
22.00 "Время"
22.15 Т/с "Не плачь по мне, Аргентина!"
23.05 Х/ф "Шерлок Холмс: Скандал в Белгравии"
00.55 Волшебный мир Дисней. "Трон. Наследие"
03.05 Х/ф "Близнецы"
04.50 Х/ф "Приключения "По-сейдона"

«РОССИЯ»

06.50 Х/ф "Эльф"
08.30 Х/ф "Не может быть!"
10.20 Х/ф "Самогонщики". "Пес Барбос и необычный кросс"
10.55 Х/ф "Укрощение строптивого"
12.40 М/ф "Маша и медведь"

13.25 "В гостях у программы "Спокойной ночи, малыши!"
15.00, 21.00 Вести
15.10 Х/ф "Одуванчик"
17.00 "Песня года". Часть вторая
20.05, 21.20 "Юмор года"
22.25 "Второй новогодний вечер с Максимом Галкиным и Николаем Басковым"
23.50 Х/ф "Дед Мороз всегда звонит... трижды"
01.50 Х/ф "Откуда берутся дети"
03.25 Х/ф "Тупой и еще тупее тупого: Когда Гарри встретил Ллойда"

КУЛЬТУРА

08.00 "Евроныус"
11.00 Х/ф "Конек-Горбунок"
12.20 М/ф "Как лечить удава"
12.35 "Обыкновенный концерт с Эдуардом Эфириным"
13.05 Х/ф "Маленькие рождественские тайны"
14.50, 02.05 "Вся Россия". Фолк-парад
15.30, 02.40 Д/ф "Колибри - са-моцветы животного мира"
15.55 В вашем доме
16.35 "Би-би-си Промс 2009. Лучшее из классических мюзиклов"
18.00 Х/ф "Подкидыш"
19.10 Д/ф "Фаина Раневская"
19.50 "Романтика ромansa"
22.05 "Монолог". Константин Райкин об Аркадии Райкине
23.00 Три тенора - Пласидо Доминго, Хосе Каррерас, Лучано Паваротти
00.25 Х/ф "Софи, страстная принцесса"
03.10 Р. Штраус. Сюита вальсов

из оперы "Кавалер розы"
03.40 М/ф "Шут Балакирев"
07.00 М/с "Эй, Арнольд!"
08.25, 19.30 "Улан-Удэ: инструкция". Новости шопинга и развлечений. Погода
08.45, 19.50 М/ф
08.55 М/с "Как говорит Джинджер"
09.20 М/с "Тубка Боб Квадратные Штаны"
10.20 М/ф "Покемоны: алмаз и жемчуг"
11.00 "Экстрасенсы ведут расследование"
20.00 "Экстрасенсы ведут расследование". Погода
21.00 "Комеди-клуб"
22.00 "Наша RUSSIA". Погода
23.00 "Дом-2. Город любви"
00.00 "Дом-2 После заката". Погода
00.30 "Комеди Баттл". Турнир
01.30 "V-визитеры"

АРИГ УС

ТИВИКОМ

06.30, 08.25, 09.25, 10.55, 11.25, 17.05, 18.25, 19.25, 20.25, 22.25, 00.25 "Зурхай"
06.20, 23.30 "Клуб юмора" комедийное шоу
07.50 "Городские истории": Тайны Вознесенской церкви"
08.00 "Дед мороз и лето", "Дед Мороз и серый волк", "Елочка для всех", "Снегурка"
09.00 Х/ф "Приключения Буратино"
11.30 "Городские истории": Гостиницы и постоянные дворы"
11.40 "Азия 5"

12.35 "UTUMATA"
13.00 "Время женщин"
13.35 Х/ф "Свадьба на рождество"
15.30 "Не было бы счастья"
16.20 "Городские истории": Ряды Гостинные: большие и малые"
16.30 "Вкусно"
17.00 Х/ф "Человек с бульвара Капуцинов"
18.50 "Городские истории": Купеческие увлечения-не только науки ради"
19.00 Д/ф "Путешествие в долину богов"
19.20 Звездные истории: "Николь Кидман"
20.20 "Городские истории": Тонкости фотографического мастерства"
20.30 "Безумно красивые" шоу
21.30 Х/ф "Тайна Мунакра"
01.00 Ночной канал на Тивикоме

СТС «БАЙКАЛ»

17.05, 18.50, 20.05, 21.55, 23.45, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50 Метеомикс на СТС-Байкал
06.00 Х/ф "Зорро"
08.05 М/ф "Ну, погоди!"
08.30, 16.00 По секрету на СТС-Байкал
09.00, 23.15 Х/ф "Безумно влюбленный"
10.55 Х/ф "Джуниор"
12.55 М/ф "Карлик Нос"
14.30 М/ф "Мадагаскар"
16.30 М/ф "Мадагаскар-2. Побег из африки"
18.15 Шоу "Уральских пельменей". Сегодня.
19.45 М/ф "Три богатыря и шамаханская царица"
21.15 М/ф "Шрэк. Страшилки"

21.40 М/ф "Шрэк"
01.05 Х/ф "Роми и Мишель на встрече выпускников"
02.40 Х/ф "Дорожное приключение-2. Пивной пинг-понг"
04.15 М/с "Настоящие охотники за привидениями"

НТВ

06.05 М/ф "Сказка о Золотом петушке"
06.40 "Снето в СССР"
07.25 Т/с "Супруги"
09.00, 11.00, 14.00, 20.00 "Сегодня"
09.15 "Живые легенды"
10.10 "Таинственная Россия"
11.20 "Суперстар" представляет: бенефис Игоря Николаева. Надежда на любовь"
13.00 "Развод по-русски"
14.25 "И снова здравствуйте!"
15.20 Следствие вели
16.20 Т/с "Псевдоним "Албанец"
20.25 Т/с "Паутина-3"
00.05 "Второе пришествие Ванги"
02.10 "Бульдог-шоу"
03.05 "Чета Пиночетов"
03.40 Т/с "Масквики"
04.20 Т/с "Королева Марго"

5 КАНАЛ

07.00, 08.45 М/ф
08.00 Д/с "Жить на воле"
11.00, 19.30 "Сейчас"
11.10, 01.50 Т/с "Участок"
17.00, 17.30, 18.00, 18.30, 19.00 Т/с "Детектив"
19.45, 20.30, 21.10, 22.00, 22.45 Т/с "След"
23.30 Х/ф "По семейным обстоятельствам"

Вторник, 3

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

07.00 "Доброе утро"
11.00, 13.00 Новости
11.05, 13.10 "Женский журнал"
11.15 "Смак"
11.55 "Сергей Филиппов. "Есть ли жизнь на Марсе?"
13.20 "Модный приговор"
14.20 Т/с "Брак по завещанию"
17.10 Т/с "Обручальное кольцо"
19.00 "Вечерние новости" с субтитрами
19.20 "Нонна, давай!"
19.50 "Давай поженимся!"
20.55 "Пусть говорят"
22.00 "Время"
22.15 Т/с "Не плачь по мне, Аргентина!"
23.05 Х/ф "Шерлок Холмс: Эюд в розовых тонах"
00.55 Х/ф "Миссия невыполнима"
02.50 Х/ф "Моя мачеха - инопланетянка"
04.35 Х/ф "Свадьба Туи"
06.05 "Хочу знать" с Михаилом Ширвиндтом

«РОССИЯ»

06.50 Х/ф "Год без Санты"
08.30, 12.35 Т/с "Пончик Люся"
12.00, 15.00, 21.00 Вести
12.15, 21.20 Вести-Бурятия
13.25 М/ф "Маша и медведь"
14.10, 15.10 "Москва-Сочи 2014"
16.00 Бенефис Владимира Данильца и Владимира Моисеенко "30 лет легкоусвояемого юмора"

17.50 Т/с "Ефросинья. Продолжение"
18.50 Т/с "Хозяйка моей судьбы"
21.40 "Спокойной ночи, малыши!"
21.50 Т/с "Сваты"
00.00 "Песня на двоих. Паулс - Резник"
01.40 Х/ф "Стреляй немедленно!"
03.15 Горячая десятка

КУЛЬТУРА

07.30 "Евроныус"
11.00 Новости культуры
11.20 Х/ф "Про Красную Шапочку"
12.25 М/ф "38 попугаев"
12.35 "Обыкновенный концерт с Эдуардом Эфириным"
13.05 Х/ф "Маленькие рождественские тайны"
14.50, 02.15 "Вся Россия". Фолк-парад
15.30, 02.55 Д/ф "Гигантские монстры"
16.25 Три тенора - Пласидо Доминго, Хосе Каррерас, Лучано Паваротти
18.00 Х/ф "Волга-Волга"
19.40 "Больше, чем любовь"
20.20 "Выкрутасы" Гарри Бардина. Юбилейный вечер
21.30 Х/ф "Копье Судьбы"
23.00 Сара Чанг, Катя и Мариэль Лабек. Гала-концерт
00.05 Д/ф "Тадж-Махал. Памятник вечной любви"
00.25 Х/ф "Софи, страстная принцесса"
02.00 М/ф

АРИГ УС

07.00 М/с "Эй, Арнольд!"
08.25, 19.30 "Улан-Удэ: инструкция". Новости шопинга и развлечений. Погода
08.45, 19.50 М/ф
08.55 М/с "Как говорит Джинджер"
09.20 М/с "Тубка Боб Квадратные Штаны"
10.20 М/ф "Покемоны : алмаз и жемчуг"
11.00 "Битва экстрасенсов"
20.00 "Битва экстрасенсов". Погода
21.00 "Комеди-клуб"
22.00 "Наша RUSSIA". Погода
23.00 "Дом-2. Город любви"
00.00 "Дом-2 После заката". Погода
00.30 "Комеди Баттл". Турнир
01.30 "V-визитеры -2"

ТИВИКОМ

06.30, 08.25, 09.25, 10.55, 11.25, 17.05, 18.25, 19.25, 20.25, 22.25, 00.25 "Зурхай"
06.30, 23.30 "Клуб юмора" комедийное шоу
07.50 "Городские истории": И празднику рад всякий"
08.00 "Двенадцать месяцев" мультфильмы
09.00 Х/ф "Красная шапочка"
11.30 "Городские истории": Золотая лихородка"
11.40 "ВИА-хит парад"
12.35 "Голубой огонек с театром "Байкал"
13.30 Х/ф "Тайна Мунакра"

15.30 "Не было бы счастья"
16.20 "Городские истории": Париж-Верхнеудинск-Пекин. Автомобильная история"
16.30 "Вкусно"
17.00 Х/ф "Женитьба Бальзаминова"
18.50 "Городские истории": Искусство в массы-синаматограф в Верхнеудинске"
19.00 Д/ф "Путешествие в долину богов"
19.20 Звездные истории: "Бейонсе"
20.20 "Городские истории": Купец Немчинов-добрые дела и легенды"
20.30 "Безумно красивые" шоу
21.30 Х/ф "Джек Хантер"
00.30 Ночной канал на Тивикоме

СТС «БАЙКАЛ»

05.55, 07.00, 09.20, 11.05, 12.05, 13.05, 17.05, 18.50, 20.05, 21.55, 23.45, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50 Метеомикс на СТС-Байкал
06.00 Х/ф "Золото Маккензи"
08.15 М/ф "Ну, погоди!"
08.30, 16.00 По секрету на СТС-Байкал
09.00 Х/ф "Блеф"
10.50, 23.00 Х/ф "Укрощение строптивого"
12.35, 18.15 Шоу "Уральских пельменей". Сегодня.
14.05 "Секретная служба Санты"
14.30 ТРИ БОГАТЫРЯ И ШАМАХАНСКАЯ ЦАРИЦА"
16.30 М/ф "Шрэк"
19.45 М/ф "Илья Муромец и Соловей-разбойник"

21.15 М/ф "Шрэк-2"
00.45 Х/ф "Голый пистолет"
02.15 Х/ф "Путь панды"
03.45 М/с "Настоящие охотники за привидениями"

НТВ

06.25 М/ф "Зима в Простоквашино"
06.40 "Снето в СССР"
07.25 Т/с "Супруги"
09.00, 11.00, 14.00, 20.00 "Сегодня"
09.15 "Живые легенды"
10.10 "Таинственная Россия"
11.20 "Суперстар" представляет: бенефис Наташи Королевой. Любовь не умрет никогда"
13.00 "Развод по-русски"
14.25 "И снова здравствуйте!"
15.20 Следствие вели
16.20 Т/с "Псевдоним "Албанец"
20.25 Т/с "Паутина-3"
00.05 "Пугачиха. Фильм-судьба"
02.05 "Бульдог-шоу"
02.50 "Кулинарный поединок" с Оскаром Кучерой
03.50 Т/с "Масквики"
04.30 Т/с "Королева Марго"

5 КАНАЛ

07.00, 08.40 М/ф
08.00 Д/с "Жить на воле"
11.00, 19.30 "Сейчас"
11.10, 02.05 Т/с "Участок"
17.00, 17.30, 18.00, 18.30, 19.00 Т/с "Детектив"
19.45, 20.30, 21.10, 22.00, 22.45 Т/с "След"
23.30 Х/ф "Карнавал"

Среда, 4

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

07.00 "Доброе утро"
11.00, 13.00 Новости
11.05, 13.10 "Женский журнал"
11.15 "Смак"
11.55 "Евгений Миронов. Фамилия обязывает"
13.20 "Модный приговор"
14.20 Т/с "Брак по завещанию"
17.10 Т/с "Обручальное кольцо"

19.00 "Вечерние новости" с субтитрами
19.20 "Нонна, давай!"
19.50 "Давай поженимся!"
20.55 "Пусть говорят"
22.00 "Время"
22.15 Т/с "Не плачь по мне, Аргентина!"
23.05 Х/ф "Шерлок Холмс: Слепой банкир"
00.55 Х/ф "Миссия невыполнима-2"
03.05 Х/ф "Миссис Даутфайр"
05.10 Х/ф "Мальчишки из ка-

лендаря"
06.35 "Хочу знать" с Михаилом Ширвиндтом
07.30 Х/ф "Луни Тюнз: Снова в деле"
09.15, 12.00, 15.00, 21.00 Вести
12.15, 21.20 Вести-Бурятия
13.20 М/ф "Маша и медведь"
14.00, 15.10 Все звёзды "Новой волны" в "Артеке"

«РОССИЯ»

16.00 Юбилейный вечер Олега Газманова
17.55 Т/с "Ефросинья. Продолжение"
18.50 Т/с "Хозяйка моей судьбы"
19.55 "Прямой эфир"
21.40 "Спокойной ночи, малыши!"
21.50 Т/с "Сваты"
00.05 "Золотая рыбка"
01.45 Х/ф "Крупногабаритные"
03.20 Х/ф "Маленькие гиганты"

КУЛЬТУРА

07.30 "Евроныус"
11.00 Новости культуры
11.20 Х/ф "Про Красную Шапочку"
12.35 "Обыкновенный концерт с Эдуардом Эфириным"
13.05 Х/ф "Маленькие рождественские тайны"
14.50, 02.15 "Вся Россия". Фолк-парад
15.30, 02.55 Д/ф "Гигантские монстры"

16.20 Сара Чанг, Катя и Мариэль Лабек. Гала-концерт
17.30, 01.50 "Смехоноста́льгия". Татьяна Пельцер
18.00 Х/ф "Истребители"

20.00 "Битва экстрасенсов". По года
21.00 "Комеди-клуб"
22.00 "Наша RUSSIA". Погода
23.00 "Дом-2. Город любви"

15.30 "Не было бы счастья"
16.20 "Городские истории": Первый театр
16.30 "Вкусно"
17.00 Х/ф "Зимний вечер в Гаграх"

08.30, 16.00 По секрету на СТС-Байкал
09.00 Х/ф "Туз"
10.50, 23.00 Х/ф "Бархатные ручки"
12.45 Шоу "Уральских пельменей". Снегодоя.

11.20 "Суперстар" представля-ет: бенефис Стаса Михайлова"
13.00 "Развод по-русски"
14.25 "И снова здравствуйте!"
15.20 Следствие вели
16.20 Т/с "Псевдоним "Албанец"-2"

АРИГ УС

07.00 М/с "Эй, Арнольд!"
08.25, 19.30 "Улан-Удэ: инструкция". Новости шопинга и развлечений. Погода
08.45, 19.50 М/ф
08.55 М/с "Как говорит Джинджер"

ТИВИКОМ

06.30, 08.25, 09.25, 10.55, 11.25, 17.05, 18.25, 19.25, 20.25, 22.25, 00.25 "Зурхай"
06.50, 23.40 "Клуб юмора" комедийное шоу
07.50 "Городские истории": Купец Кобылкин-пример добросовестного предпринимателя"

СТС «БАЙКАЛ»

05.55, 07.00, 09.20, 11.05, 12.05, 13.05, 17.05, 18.50, 20.05, 21.55, 23.45, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50 Метеомикс на СТС-Байкал
06.00 Х/ф "Няня-3. Приключения в раю"

НТВ

06.15 М/ф "Приключения пингвиненка Лоло"
06.40 "Снего в СССР"
07.25 Т/с "Супруги"
09.00, 11.00, 14.00, 20.00 "Сегодня"

5 КАНАЛ

07.10, 08.40 М/ф
08.00 Д/с "Жить на воле"
11.00, 19.30 "Сейчас"
11.10, 02.30 Т/с "Участок-2"

Четверг, 5

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

07.00 "Доброе утро"
11.00, 13.00 Новости
11.05, 13.10 "Женский журнал"
11.15 "Смак"
11.55 "Любовь и власть Раисы Горбачевой"

18.50 Т/с "Хозяйка моей судьбы"
19.55 "Прямой эфир"
21.40 "Спокойной ночи, малыши!"
21.50 Т/с "Сваты"

07.00 М/с "Эй, Арнольд!"
08.25, 19.30 "Улан-Удэ: инструкция". Новости шопинга и развлечений. Погода
08.45, 19.50 М/ф

13.30 Х/ф "Джек Хантер-2"
15.30 "Нежная зима"
16.20 "Городские истории": Верхнеудинский листок"
16.30 Х/ф "Убить дракона"

03.35 Х/ф "Джилыи"
НТВ
06.15 М/ф "Приключения пингвиненка Лоло"

КУЛЬТУРА

07.30 "Евроњьюс"
11.00 Новости культуры
11.20 Х/ф "Пока бьют часы"
12.35 "Обыкновенный концерт с Эдуардом Эфириным"

09.20 М/с "Губка Боб Квадратные Штаны"
10.20 М/ф "Покемоны : алмаз и жемчуг"
11.00 "Битва экстрасенсов"
19.00 "Залуушуулай наадан: барилдаан"

СТС «БАЙКАЛ»

05.55, 07.00, 09.20, 11.05, 12.05, 13.05, 17.05, 18.50, 20.05, 21.55, 23.45, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50 Метеомикс на СТС-Байкал
06.00 М/ф "Трое из Простоквашино". "Каникулы в Простоквашино". "Зима в Простоквашино". "Ну, погоди!"

06.15 М/ф "Приключения пингвиненка Лоло"
06.40 "Снего в СССР"
07.25 Т/с "Супруги"
09.00, 11.00, 14.00, 20.00 "Сегодня"

«РОССИЯ»

07.30 Х/ф "Богатенький Рич"
09.15, 12.35 Т/с "Пончик Люся"
12.00, 15.00, 21.00 Вести
12.15, 21.20 Вести-Бурятия

АРИГ УС

07.35 Х/ф "Девушка с гитарой"
09.15, 12.35 Т/с "Пончик Люся"
12.00, 15.00, 21.00 Вести
12.15, 21.20 Вести-Бурятия

ТИВИКОМ

06.30, 08.25, 09.25, 10.55, 11.25, 17.05, 18.25, 19.25, 20.25, 22.25, 00.25 "Зурхай"
07.00, 23.40 "Клуб юмора" комедийное шоу
07.50 "Городские истории": Женщины и город"

08.25, 19.30 "Улан-Удэ: инструкция". Новости шопинга и развлечений. Погода
08.45, 19.50 М/ф
08.55 М/с "Как говорит Джинджер"

5 КАНАЛ

07.00, 08.45 М/ф
08.00 Д/с "Жить на воле"
11.00, 19.30 "Сейчас"
11.10, 02.30 Т/с "Участок-2"

Пятница, 6

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

07.00 "Доброе утро"
11.00, 13.00 Новости
11.05, 13.10 "Женский журнал"
11.15 "Смак"
11.55 "Чудеса"

07.35 Х/ф "Девушка с гитарой"
09.15, 12.35 Т/с "Пончик Люся"
12.00, 15.00, 21.00 Вести
12.15, 21.20 Вести-Бурятия

12.55 Х/ф "Дети Дон Кихота"
14.10 Д/ф "Кирие элейсон"
15.05 Г. Свиридов. "Метель". Музыкальные иллюстрации к повести А. С. Пушкина

ТИВИКОМ

06.30, 08.25, 09.25, 10.55, 11.25, 17.05, 18.25, 19.25, 20.25, 22.25, 00.25 "Зурхай"
06.50, 23.40 "Клуб юмора" комедийное шоу

08.00 "Аленький цветочек" мультфильм
08.45 Х/ф "Сказка странствий"
10.40 "UTUMATA"
11.00 "Городские истории": Лестницы и судьбы"

«РОССИЯ»

13.05, 17.05, 18.50, 20.05, 21.55, 23.45, 00.25, 00.50, 01.30, 01.50 Метеомикс на СТС-Байкал
06.00 Х/ф "Мария Мирандела"
07.20 Х/ф "Бронзовая птица"
11.05 М/ф "Скуби Ду и легенда о вампире"
12.25 М/ф "Скуби Ду на острове мертвецов"
13.50 М/ф "Уоллес и Громит. Проклятие кролика-оборотня"
15.35 М/ф "Секретная служба Санты"
16.00 По секрету на СТС-Байкал

16.30 Т/с "6 кадров"
16.45 М/ф "Праздник Кунг-фу панды"
17.15 М/ф "Кунг-фу панда"
18.55 М/ф "Суперсемейка"
21.00 Х/ф "All inclusive или Все включено!"
22.50 Х/ф "Тариф новогодний"
00.25 Х/ф "День сурка"
02.20 Муз./ф "Смешная девчонка"
04.50 М/с "Настоящие охотники за привидениями"

НТВ

06.00 М/ф "Приключения пингвиненка Лоло"
06.40 "Спето в СССР"
07.25 Т/с "Супруги"
09.00, 11.00, 14.00, 20.00 "Сегодня"
09.15 "Живые легенды"
10.10 "Таинственная Россия"
11.20 "Суперстар" представляет: Жанна Агузарова. Последний концерт на Земле"
13.00 "Развод по-русски"

14.25 "И снова здравствуйте!"
15.20 Следствие вели
16.20 Т/с "Псевдоним "Албанец"-2"
20.25 Т/с "Паутина-4"
00.15 Х/ф "Настоятель-2"
02.10 Х/ф "Ласковый май"
04.20 "Чета Пиночетов"
04.55 Т/с "Королева Марго"

5 КАНАЛ

07.00, 08.45 М/ф
08.00 Д/с "Жить на воле"
09.35 Х/ф "Три толстяка"

11.00, 19.30 "Сейчас"
11.10 М/ф "Приключения барона Мюнхгаузена"
11.25 Т/с "Два капитана"
19.45 Х/ф "Статский советник"
23.30 Концерт "С Рождеством!"
00.00 Х/ф "Звезда пленительного счастья"
02.40 Вокальный вечер Анны Нетребко
03.30 "Доброе утро"
04.00 Рождество Христово. Прямая трансляция. из Казанского Кафедрального собора

Суббота, 7

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.15, 07.10 Х/ф "Настя"
07.00, 11.00, 13.00 Новости
07.50 Х/ф "Кадриль"
09.25 Х/ф "Зимний роман"
11.15 "Смак"
11.55 "Рождество"
13.15 "Афон. Достучаться до небес"
14.15, 22.15 Концерт
15.15 "Ледниковый период-2: Глобальное потепление"
16.50 Х/ф "Мужчина в моей голове"
19.05 "Подлинная история жизни святой Матроны"
20.05 Х/ф "Новогодний детектив"
22.00 "Время"
00.15 Х/ф "Артистка"
02.10 "Майкл Джексон: Вот и все"
04.05 Х/ф "Давай займемся любовью"
06.00 "Хочу знать" с Михаилом Ширвиндтом

«РОССИЯ»

07.30 Х/ф "Молодые"
09.15, 12.15 Т/с "Пончик Люся"
12.00, 15.00, 21.00 Вести
13.00 Рождественское интервью Святейшего Патриарха Кирилла
13.20 М/ф
13.55, 15.10 "Рождественская

"Песенка года"
15.45 "Золотой патефон"
18.00 "Субботний вечер"
19.55 Шоу "Десять миллионов" с Максимом Галкиным
21.20 Т/с "Сваты"
01.20 Х/ф "Зойкина любовь"
03.15 Х/ф "Дон Жуан де Марко"

КУЛЬТУРА

07.30 "Евро Ньюс"
11.00 Х/ф "Приключения Буратино"
12.15 "Святые христианского мира"
12.40 Х/ф "Труффальдино из Бергамо"
14.50, 02.20 "Вся Россия". Фолк-парад
15.30, 02.55 Д/с "Галапагосские острова"
16.20 Нина Сазонова. "Судьба и роли"
17.00 Концерт
18.00, 00.45 Х/ф "Сердца четырех"
19.30 "Путь к совершенству". Евгений Самойлов
20.10 "Романтика романа"
21.05 Спектакль "Смешанные чувства"
22.45 Х/ф "Рождество"
03.45 М/ф "Кот и клоун"

АРИГ УС

07.00 М/с "Эй, Арнольд!"
08.25, 19.30 "Улан-Удэ: инструкция". Новости шопинга и развлечения.

чений. Погода
08.45, 19.50 М/ф
08.55 М/с "Как говорит Джинджер"
09.20 М/с "Губка Боб Квадратные Штаны"
10.20 М/ф "Покемоны: алмаз и жемчуг"
11.00 "Битва экстрасенсов"
20.00 "Битва экстрасенсов". Погода
21.00 "Комеди-клуб"
22.00 "Наша RUSSIA". Погода
23.00 "Дом-2. Город любви"
00.00 "Дом-2 После заката". Погода
00.30 "Комеди Баттл". Турнир
01.30 "V-визитеры-2"

ТИВИКОМ

06.30, 08.25, 09.25, 10.25, 11.25, 17.25, 18.25, 19.25, 20.25, 22.25, 00.25 "Зурхай"
06.50, 23.40 "Клуб юмора" комедийное шоу
07.50 "Городские истории": Церкви, мечети, синагоги и костелы"
08.00 "Ноев ковчег" м/ф
09.30 Х/ф "Мама"
11.20 "Городские истории": Улицы, которых уже нет"
11.30 "Забава"
13.30 Х/ф "Наследницы"
15.30 "Нежная зима"
16.20 "Городские истории": Вшивая горка"
16.30 "Вкусно"
17.00 "Лига КВН РБ" полуфинальная игра

18.30 "В прокате"
19.00 Д/ф "Черногория-жемчужина Балкан"
19.30 Д/ф "Служба и служение"
20.20 "Городские истории": Первые мостовые и фонари"
20.30 "Безумно красивые" шоу
21.30 Х/ф "Наследницы-2"
23.30 "Городские истории": Долгострой"
00.40 Ночной канал на Тивикоме

СТС «БАЙКАЛ»

05.55, 07.05, 08.00, 08.30, 08.50, 11.05, 17.05, 19.05, 21.55, 23.25, 00.50, 01.30, 01.50 Метеомикс на СТС-Байкал
06.00 Х/ф "Мистер Бин"
07.30 М/ф "Бременские музыканты". "По следам бременских музыкантов". "Ну, погоди!"
08.30 М/с "Смешарики"
09.00 М/ф "Скуби Ду и киберпогоня"
10.15 Х/ф "Как Гринч украл рождество"
12.05 Х/ф "All inclusive или Все включено!"
13.55 М/ф "Суперсемейка"
16.00 По секрету на СТС-Байкал
16.30 Т/с "6 кадров"
17.15 Х/ф "Тариф новогодний"
18.55 Х/ф "Любовь-морковь"
21.00 Х/ф "Любовь-морковь-2"
22.50 Х/ф "Пережить Рождество"
00.30 Х/ф "Эра драконов"
02.05 Х/ф "Рождественские ка-

никулы"
03.40 М/с "Настоящие охотники за привидениями"

НТВ

06.40 М/ф "Ну, погоди!"
06.50 "Спето в СССР"
07.35 Х/ф "Тонкая штучка"
09.00, 11.00, 14.00, 20.00 "Сегодня"
09.20 Лотерея "Золотой ключ"
09.45 Х/ф "Улицы разбитых фонарей: Конец квартала"
11.20 "Рождественская встреча НТВ"
13.00 "Развод по-русски"
14.20 "И снова здравствуйте!"
15.20 "Следствие вели в Новый год"
16.20 Т/с "Псевдоним "Албанец"-2"
20.25 Х/ф "Двое"
22.15 Х/ф "Убить вечер"
00.10 Х/ф "За бортом"
02.20 Концерт "Годес"
04.00 "Чета Пиночетов"
04.35 Х/ф "Аферисты"

5 КАНАЛ

07.30 М/ф
09.40 Х/ф "Старик Хоттабыч"
11.00, 19.30 "Сейчас"
11.10, 02.35 Т/с "В поисках капитана Гранта"
19.45 Т/с "Турецкий гамбит"
23.30 Концерт
01.10 Дискотека 80-х

Воскресенье, 8

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

07.00, 11.00, 13.00 Новости
07.10 Х/ф "Приключения Синдбада"
08.45 "Играй, гармонь любимая!"
09.30 "Джейк и пираты из Нетландии"
10.00 "Умницы и умники"
10.45 "Слово пастыря"
11.15 "Смак"
11.55 "Марина Неелова. Не спрашивайте меня о романах"
13.15 "Ералаш"
14.25 Т/с "МУР"
18.30 Волшебный мир Дисней. "Рапунцель: Запутанная история"
20.20 Х/ф "На крючке"
22.00 "Время"
22.15 Х/ф "Рыцарь дня"
00.15 "Как Стив Джобс изменил мир"
01.10 Х/ф "Рождественская история"
03.00 Х/ф "Здравствуй, дедушка Мороз!"
04.35 Х/ф "В раю, как в ловушке"
06.20 "Хочу знать" с Михаилом Ширвиндтом

«РОССИЯ»

06.20 Х/ф "Дети без присмотра"
07.50 Х/ф "Богдан-Зиновий Хмельницкий"
10.00 Х/ф "Королева льда"
12.00, 15.00, 21.00 Вести
12.15 Концерт

13.25 "Евровидение-2011". Волшебный цирк детей Европы
14.30, 15.10 Х/ф "Солнечное затмение"
18.20 Концерт "Сны о любви"
21.20 Т/с "Сваты"
01.25 Х/ф "Реальный папа"
03.05 Х/ф "Великолепная афера"

КУЛЬТУРА

07.30 "Евро Ньюс"
11.00 Х/ф "Вкус халвы"
12.10 "Святые христианского мира"
12.35 Х/ф "Сильва"
14.55, 02.20 "Вся Россия". Фолк-парад
15.35, 02.55 Д/с "Галапагосские острова"
16.25 Гала-концерт в Дрездене. "Веселая вдова"
18.00 Х/ф "Музыкальная история"
19.20 "Владимир Васильев. Я продолжаю жизни бег" Творческий вечер
20.40 "Песня не прощается" Избранные страницы "Песни года"
22.30 "Линия жизни"
23.20 Спектакль "Шинель"
00.15 Х/ф "Эмма"
02.00 М/ф "Фильм, фильм, фильм"
03.45 Ф. Шопен. Баллада №1

АРИГ УС

07.00 М/с "Эй, Арнольд!"
08.00 М/с "Как говорит Джинджер"
09.25 М/с "Губка Боб Квадратные Штаны"
09.55 "Улан-Удэ: инструкция".

Новости шопинга и развлечения. Погода
10.10 М/ф "Покемоны: алмаз и жемчуг"
10.50 "Мультик-ланч" Погода
11.00 "На ночь глядя": Итоги-2011 (повтор от 2011 г.)
12.30 "Будьте здоровы"
12.50 М/ф
13.00 "Битва экстрасенсов". Погода
19.00 "Вся Бурятия-Итоги". Погода
20.00 "Битва экстрасенсов"
20.00 "Комеди-клуб". Погода
22.00 "Наша RUSSIA"
23.00 "Дом-2. Город любви"
00.00 "Дом-2. После заката". Погода
00.30 "Комеди Баттл". Турнир
02.30 Х/ф "Клиент"

ТИВИКОМ

06.30, 08.25, 09.25, 10.25, 11.25, 17.25, 18.25, 19.25, 20.25, 22.25, 00.25 "Зурхай"
06.50, 23.30 "Клуб юмора" комедийное шоу
07.50 "Городские истории": Легенды о подземельях"
08.00 "Снегурочка", "Тимошкина елка" мультфильмы
09.30 Х/ф "Сказка о потерянном времени"
11.00 "Радар-спорт"
11.30 "10 самых ярких событий 2011 года"
12.00 "Все хиты 20 века"
13.05 "Хит-парад интервью"
13.30 Х/ф "Наследницы-2"
15.30 "Нежная зима"
16.20 "Городские истории": Производство: большое и малое"

16.30 "Вкусно"
17.20 "Лига КВН РБ" финальная игра
19.00 Х/ф "Черногория-жемчужина Балкан"
19.30 "Спецрасследование"
20.20 "Городские истории": Печи с крестом"
20.30 "Безумно красивые" шоу
21.30 Х/ф "Супергеройское кино"
23.20 "Городские истории": Первая школа"
00.30 "Ночной канал на Тивикоме"

СТС «БАЙКАЛ»

05.55, 07.05, 08.00, 08.30, 08.50, 11.05 Метеомикс на СТС-Байкал
06.00 Х/ф "Тутси"
08.00 М/ф "Щелкунчик"
08.30, 16.00 По секрету на СТС-Байкал
09.00 М/ф "Скуби Ду и призрак ведьмы"
10.15 Х/ф "Вторая книга джунглей". Маугли и Балу"
12.00 Х/ф "Любовь-морковь"
14.05 Х/ф "Любовь-морковь-2"
16.30 М/ф "Муравей Антц"
18.00 М/ф "Книга джунглей-2"
19.10 Х/ф "Книга джунглей"
21.15 Х/ф "Пятый элемент"
23.35 Х/ф "Шестой элемент"
01.25 Х/ф "Защитнег"
03.10 Х/ф "По любви или ради денег"
05.00 М/ф "Ночь перед Рождеством"

НТВ

06.05 М/ф "Сказка о мертвой

царевне и семи богатырях"
06.40 "Спето в СССР"
07.25 Х/ф "Вовочка"
09.00, 11.00, 14.00, 20.00 "Сегодня"
09.20 "Русское лото"
09.45 "НТВшники": Легенды ЦТ"
11.20 "Суперстар" представляет: необыкновенный концерт с Максимом Авериным"
13.00 "Развод по-русски"
14.20 "И снова здравствуйте!"
15.20 Следствие вели
16.20 Т/с "Псевдоним "Албанец"-2"
20.25 Т/с "Паутина-4"
00.05 "Русский Голливуд: Бриллиантовая рука-2"
02.00 "Чета Пиночетов"
02.30 Т/с "Масквики"
03.10 Х/ф "Тонкая штучка"
04.35 Х/ф "Чай, кофе, потанцуем"

5 КАНАЛ

07.00 М/ф "Дикие лебеди"
08.00 "Доброе утро"
09.00 М/ф "Дюймовочка"
09.30 Х/ф "Старая, старая сказка"
11.00, 19.30 "Сейчас"
11.10 М/ф "Ну, погоди!"
11.20 Т/с "Стилет-2"
17.00, 17.30, 18.00, 18.25, 18.55 Т/с "Детективы"
19.45, 20.30, 21.10, 22.00, 22.45 Т/с "След"
23.30 Х/ф "Женатый холостяк"
01.05 Т/с "Два капитана"
04.45 Т/с "В поисках капитана Гранта"

ҮЛЗЫ ХЭШЭГТЭЙ ҮНЭР БҮЛЭ

Ойн баяр

Аяар холын жаран жэлэй саана мүндрэлхэн жаргалтай бүлын жаргал тухай бэшэхэ буянтай хэрэг гэжэ һананаб.

Алтан уулын хормойдо оршодог Харганаа нюотагһаа уг гарбалтай, намайе үргэжэ абһан Тогтохо эсэгымни талаһаа минии абга Цыден Мункуевич ба Дабаажит абгай – Мария Лхасарановна хоёр һаядаа, декабриин 28-да, бриллиантова түрынгөө һайндэр гэр бүлынгөө дулаахан дүхэриг соохоно үнгэргэхэ һанаатай.

60 жэлэй саана айл бүлэ болоһон «залуушуулнай» хадаа мүнөөшье болотороо бэе бээдэе дуратай зандаа, залуухан дурһанайнгаа ошоор бэе бээе дулаасуулан, жэгнэн байдаг юм.

Агуухэ дайнай һүүлээр, 1947 онһоо эхилээд, инаг дурһанай нангин утаһы татаһаар байна гээшэ. Тиихэдэ Цыден абга Эрхүүгэй горно-металлургическа институтдай оюутан байгаа... Хоюулаа тэрэ үеын сагта бэшгээр мэдэлсэжэ, амаралтын үедэ уулзажа, бэе бээтэе харалсажа, зүрхэ сэдхэлээрэ ханан баясаха...

1951 ондо одоошье Харганаадамнай түрэ наярбал даа. Дайнай һүүлээр нюотаг нугамнай һэргэжэ байгаа. Эдэ залуушуулаймнай түрэ дээрэ бүхы нюотагэй зон үнэн зүрхөөрөө баясан, үрэлэй һайхан үгэнүүдые хэлэн, залуушуулые үрээһэн юм.

Уданшьегүй залуушуулнай аяар холын хойто зүг Колыма тээшэ нүүжэ ошобо. Магаданай областин Тенькинскэ аймагай Матросовой нэрэмжэтэ ашагта малтамал, алта малтажа гаргаха фабрикада Цыден абга институтдай һүүлээр заагдаһан юм.

1951 онһоо эхилээд, Цыден Мункуевич ажалай намтар эхилнэ. Мастераар, ахалагша мастераар, цехэй даргаар, ахалагша инженер хүртээрэ энэл фабрикадаа ургаа.

Магадан дээрэ 1952 ондо инаг дурһанай түрүүшын сээсг – ехэ басаган Татьяна, 1955 ондо нэрээ нэрлүүлхэ хүбүүн Владимир түрөө.

1958 ондо Данзановтан Улаан-Үдээ, Буряадаа зөөжэ ерээбэ. 1959 ондо одхон басаган Галина түрээжэ, эжы абаяа баярдуулаһан юм.

Цыден Мункуевич Буряадай управлениин ашагта малтамалнуудай совнархозой даргаар ажалда абтажа, абьяастай шударгыгаар хүдэлөө. Эндэ хүдэлжэ

байхадаа, Баунтын, Захааминай, мүн баһа Ахын аймагай Самартада алта малтаха, ашагта малтамалнуудай фабрикануудые нээһэн намтартай юм.

Пүүлдэнь Улаан-Үдын барилгын комбинадай даргаар, ЖБИ №1 заводой директорээр хүдэлһэн. 1965 онһоо 1971 он болотор Буряадай обкомдо барилгын таһагай түрүүлэгшын орлогшоор хүдэлжэ, Буряад орон соогуураа нилээд олон шэнэ барилгануудые нээһэн юм. 16 жэлэй хугасаа соо Буряадай АССР-эй Госпланай түрүүлэгшын орлогшоор һанһанайнгаа амаралтада гаратараа хүдэлһэн гээшэ. Амаралтадаа гараад, эд бараа үйлдбэрийн талаар үзэсхэлэнэй директорээр, Улаан-Үдэ хотодо ажаһуудаг ветерануудай соведэй түрүүлэгшын орлогшоор удаан жэлнүүдтэ хүдэлжэ, арад зондоо туһатай, буянтай ажал ябуулжа байгаа. Наһатайшуулые хүндэлжэ, һаншагаа бууража сайһан үһэтэй үбгэд хүгшэдөө хайрлажа, республикын Президентын дэргэдэ оршодог Наһатайшуулай соведэй гэшүүнээр 12 жэл соо өөрынгөө һанһанай дураар ажаллаа юм.

Эсэшэ сусаһагүй ажалһын гэршэ – СССР-эй, Россиин Федерациин, Буряад

Республикын олон тоото шагналнууд, орден ба медальнууд...

Харин хажуудань һанһанай хани нүхэр Мария Лхасарановна - 3 үхибүүдэй хүндэтэй эжы баһал «ажалай түлхүүр» бүхөөр барижа, гал гуламтаа нангиннаар тахижа, Буряад оронойнгоо соёл болбосоролой ажалда, номой санда олон удаан жэлнүүдтэ хүдэлһэн намтартай гээшэ. П.Морозовой нэрэмжэтэ хүүгэдэй ба электротехникумэй номой сангуудта амжалтатай хүдэлөө. Наһанайнгаа амаралтада гаратараа, 25 жэл Новосибирск хотын худалдаа наймаанай институтдай филиалай номой санда үргэн дэлисэтэйгээр ажаллаһан юм. Мүнөө болотороо тэндэ һуража гарһан оюутад, худалдаа наймаанай ажалшад сэдхэлэйнгэе дулаахан үгэнүүдые хэлэн, тэрэ сагайнгаа ажабайдалые һанан, ямар зохидоор туһалжа, ажабайдалай үргэн харгыда гарахадань заабарилжа байдагыен һанан, һанан хөөрэдэг юм.

Нээрээшье, Мария Лхасарановнагай хоншуухан ногоон сайен уужа, амтатайхан эдээнэй дээждэ хүртэлсэһэн хүнүүд, харганаагаархин, түрэл гаралнууд олохон лэ байха.

Эгээ ехэ басаган Татьяна наһанайнгаа амаралтада гаранхай. Хари хэлэнэй багшаар олон удаан жэлнүүдтэ багшанарай институтда, Сотниковын һургуулида ажаллаа. Городой хүмүүжүүлгэтэй басаган гэхэгүйш. Ямаршье юумэнһээ тумархангүй, огородой элдэб зүйл, амтан овош ба алим жэмэс 2-3 теплицэнүүд соо ургуулжа шададаг. Газар дээрэ Сотниково гэр бүлөөрөө ажаһуудаг. Владимир хүбүүнийн ойн ажахын һалбарин гол ажалшан-хүтэлбэрилэгшэ. Галина басаганин бүхы наһараа федеральна судьягаар хүдэлөөд, наһанайнгаа амаралтада гараад байна. Бэринь Цыренжаб Данзановна 2-дохи поликлиникын ахамад врачай (эмшэнэй) орлогшоор хүдэлнэ. Энэ аилай хүргэд, бэрээдыншье дорюунууд, ажалла бэрхэ юм.

Би хадаа мүнөө жара хүрэхөө ябаашье һаа, Илалтын проспектдэ (гудамжада) оршодог гэр байрадань орон гаран айлшалжа, бэе бээе сагаалжа, ногоолжо байдагбди.

Ажабайдалайнгаа ута наһанай далайе гаталжа байһан хоёрнай үшөө сарюун зандаа. Энеэбхилэл дүүрэн шарайгаараа ороһон гарһан айлшадаа угтажа, 3 үхибүүдэйнгэе, бэрээд, хүргэдэйнгөө, 4 ашанар зээнэрэйнгэе, 5 гушанарайнгаа дулаахан дүхэриг соохоно ан-бунхан, алмазаар сардамал түрынгөө 60 жэлые угтажа, гал гуламтаа тахижа һуунал даа!

*Үлзы хэшэг, элүүр энхэ,
жаргал бадаран,
Аба эжын ашага буянгаар
Арюун наһандаа жаргалтай,
Унтариин зөөлэнөөр нургаа
жэсгнүүлжэ,
Үгын зөөлэнөөр һанаагаа
амаруулжа,
Эдээнэй зөөлэнөөр сэдхэлээ
баясуулжа,
Үри бэеынгээ жаргал хаража,
Ашанар зээнэрээ, гуша, дүшэнэрөө
Дүрбэн тэгийс тойруулжа,
жаргажа һуухатнай
болтогой!*

Нина ЛЕНХОБОВА-АРТУГАЕВА,
Буряадай Уран зохёолшодой холбооной гэшүүн.

Үгэнь: Нина ЛЕНХОБОВА-АРТУГАЕВАГАЙ

Шэнэ жэлэй галнууд Шэнхинэн ялараа. Улаан-Үдэ хотодоо Уян сэдхэлээ дэлгээн, Уряалан бултадаа хүхюутэй Угтайл Шэнэ жэлээ.

ШЭНЭ ЖЭЛЭЙ ГАЛНУУД

Дабталга:

**Жабар Үбгэн, Саһан хүүхэн
Жаргалтай таанадаа
Шэнэ Жэлэй, Шэнэ жэлэй
Шэнэ жаргалаар амаршалнал.**

Шэнэ жэлэй галнууд Шэнхинэн ялараа. Улаан-Үдэ хотодоо

Пайхан һанаагаа сэдхэн, Понин зугаа элбэгтэй Удэшел хуушан жэлээ.

Дабталга.

Шэнэ жэлэй галнууд Шэнхинэн ялараа. Улаан-Үдэ хотодоо, Ухаан бодолоо сэлмээн,

Үдэр бүхэн найдалтай Хүлээгээбди Шэнэ жэлээ.

Дабталга.
Шэнэ жэлэй галнууд Шэнхинэн ялараа. Улаан-Үдэ хотодоо Үдэшэ бүри наадандаа Үхибүүд амтан бэлэгтэй Угтанал Шэнэ жэлээ.

Дабталга.

«АЛТАН ЛИМБЫН» АЯЛГА

Декабриин 15-да Улаан-Үдэ хотодомнай Бестужевай нэрэмжэтэ ород драмын театрай тайзан дээрэ «Алтан лимбын» һайндэр болобо.

Энэ жэлэй хугасаа соо буряад эстрадын соёл болбосоролой һалбаран хүгжэлтэдэ өөрынгөө горитой ажал харуулаһан хүгжэмшэдые, дуушадые «Мегафон» компани ба Зоригто, Нонна Тогочиевтанай буряад эстрадын театрай зүгһөө «Алтан лимбэ» гэжэ арадай шагналнуудар тэмдэглэбэ. Энэ тэмдэглэл хадаа Интернет ба Мегафон холбооной, «Информ-Полис» сониний дүнгөөр согсологдоһон юм.

Буряад эстрадын мегаодод Зоригто, Нонна Тогочиевтанай эмхидхэһэн «ДИВАС» хадаа «Жэлэй эрхим» проект гэхэн

номинацида уридлажа, театр соо һууһан арад зоной халуун альга ташалга доро «Алтан лимбын» шагналда хүртэбэ.

Хонгёо хоолойтой эстрада дуушад Чингис Раднаев ба Мэдэма Доржиева хоёр «Жэлэй эрхим дуушад» гэхэн номинацар түрүүлбэ гээшэ.

«Жэлэй эрхим дуун» гэхэн номинацида дуунуудые бэшэдэг поэтесса Нина Ленхобова-Артугаевагай бэшэһэн «Намайгаа бү мартаарай» гэхэн дуун-клип арад зоной һайшаалда хүртэжэ, олоной тоогоор түрүү һуурида гараба. Энэ дуунай хүгжэмыень манай бэлигтэй залуу хүгжэмшэн Алагуй Егоров зохёогоо юм. Ирагуу һайхан хоолойтой залуу дуушан Ринчин Дашицыренов нүхэдтээ сугтаа видеоклип бу-

улгажа, энэ дуугаа халуун альга ташалга доро дуулаба. Жэлэй эгээл ирагуу гоё хүгжэмтэй энэ дуунай авторнуудта «Информ-Полис» сониний мүнгэн шан, «Мегафон» компаниин зүгһөө бэлэг ба «Алтан лимбын» шагналда хүртэбэ.

Буряадай соёл болбосоролой хүгжэлтын һалбарыда үнэн сэхэ байһанай түлөө, өөрынгөө ашагабьяе үргэнөөр харуулаһанай түлөө Галина Шойдабаевада «Алтан лимбын» шагнал хүндэтгэйгөөр барюулагдаба.

«Шэнэ нэрэ» гэхэн номинацида залуу эстрада дуушан Инна Будаева халуун альга ташалгын дэмжэлгэ доро «Алтан лимбын» шагналда хүртэбэ.

«Диамед» гэжэ эмнэлгын түбэй генеральна директор До-

риева Валентина Бадма-Цыреновна залуу дуушан Дулма Сунраповада ба Чингис Раднаевта мүнгэн шан барюулба.

Энэ үргэн дэлисэтэй ажал ябуулгые өөрын хубийн эстрада театрай бэлигтэй дуушад, мегаодод Зоригто, Нонна Тогочиевтан, зүүн зүгэй Дорнодой Улаан-Үдын филиал «Мегафон» компаниин филиалтай сугтаа эмхидхэжэ үнгэргэбэ.

З а л у у д у у ш а д ы е , хүгжэмшэдые, дуунуудые зохёодог поэдүүдые дээшэнь үргэжэ, зохёохы абьяас бэлигыень хүгжөөжэ, дэмжэжэ байһандань, нэн түрүүн Зоригто, Нонна Тогочиевтанда, «Мегафон» компаниин генеральна директор Тен Виталий Чугвановичта, «Информ-Полис»

сониний генеральна директор Дагаева Соёлма Баяртуевнада, «Диамед» гэжэ эмнэлгын түбэй генеральна директор Дориева Валентина Бадмацыреновнада, «БГТРК» компаниин эгээл бэрхээр ажалаа ябуулдаг менеджер Бородин Андрей Борисовичта халуун баярые хүргэнэбди.

*Дууша сэдхэлэймнай оёрто
Дуунууд сээсэлэн һалбараа.
Залаа улаан улаалзайтай
Задаран дуунууднай мүнхэрөө.
Утаһан хуурай аялгаар
Урамдан хүгжэмөө
арюудханабди.*

**Алтан лимбын аялгаар
Арад зоноо түүрээһэнбди.**
Нина АРТУГАЕВА,
Буряадай Уран зохёолшодой холбооной гэшүүн.

АЛДАРТА агууехэ Чингисхаан дэлхэйн 1000 жэлэй хүн гэжэ ООН-ой Зарлигаар баталагдахан юм. Дэлхэйдэ туйлахан амжалтын хажуугаар мүнделэн гарахадаа, гар соогоо булин бажуулан, боро-ногоон нодэтэй бэлэй. Тимэ гайхалай зүйлнүүд тухайн минии бэшээн ажалда хэлэгдэн юм!

АГУУЕХЭ ЧИНГИС ХААНИИЕ

Үдэшлэгэ болон хүдөө табигдаһан тухайн ханамжа

Монгол яһатание шэнжэлгшэд болон бэшэшье эрдэмтэд агууехэ Чингисхаанай түрэн Дэлюун-Болдогые хоёр Ононой хоорондохи Эхэ аралда гэжэ хэнье арсадаггүй. Гансал Чингисхаанай хүдөөлүүлэн газарые хаанашьёны мүнөө болотороо тон нюуса.

«Чингисхаан аяар холын Тангад орондо нүгшэн бээ. Үхэн сасуунь хуурсагтай шарилыень хүлгэн тэргэнүүдэй нэгэндэ табюулһан харуулшадтаяа нютаг ороноо шэглэбэ. Тэндэ ябаһан монгол сэрэгшэдэй гашуудалай дундуур ахалагша дарга Килуген дахин дабтан Чингисхаанай хүнэнхэндэ хандажа:

«Амитан зоной дунда арсалан, Хүхэ Номин Тэнгэрийн буудал-хүбүүн, Гэгээн Бурхамнай маанадаа орхижо, хүнэншини дэгдэхэн аал? Шини түрэн нютаг, ши дээдэ түрэлтэни, шини хамган, шини суута засаг түрэн, шини арад түмэншини журам, шини арад түмэншини - булта нютагшини. Шини дуртай хамгадшини, шини һэеы ордон, шини алтан гэр, шини орон дэлхэй - булта һайшаан зохёомол. Түрэн бодохон газаршини, ууһан үдэн уһаншини, монгол угсаата арад, шини түшэмэл, найза, вангууд, Онондохи Дэлюун-Болдог - түрэн газаршини - булта тэндэл! Шини морин хара һүүл түшини, шини хэнэргэ, бүрээ, лимбэ, Хэрлэн голы талада Чингисхаан нэрлүүлжэ һуулайш - булта тэндэл! Шини хамган Бөртэтэй залуугаар гэрлээ бэлэйш, шини жаргалай орон нютагшини, шини агууехэ арад зон, шини найдамтай һайн нүхэдшини - булта тэндэл!»

Эндэхи орон дулаанье наа, шини тогтоохон заабариин ёһоор һуунад, тиигэшье наа, ши монгол арадаа орхихоши гү? Бидэ шамайе хамгаалжа шадахаа болибодди, бидэн шамда һайе ханамжа, үхэн бэеыншини түрэн нютагшини абаашажа, ехэ хамган Бөртэдэ хүргэжэ,

арад зоной амишень даража, гашуудальнь номгоруулхадди!»

Шабарта шаалдаһан хүлгэн тэргэнүүд харуулшадтаяа дурдалгын үгэнүүдэй һүүлээр баригдаһан газарһаа мултаржа, гашуудалай тэргэнүүд түргэн харгыдаа Дээдэ Монгол (Онон голоо) зорин түргэдэбэ.²

Гашуудалай хүлгэн тэргэнүүдэй Онон голоо ерэн сасуунь: § 279 Үгэдэй хаан Чаадай ахатаа хөөрлэдөөд айладхаба: Чингисхаан эсэгын зобохо байгуулһан гүрэн түрө, арад зондо тунхаггүйгөөр, нюусаар: «хүлыень хүсэртэ, гарыень газарта табюулжа», бэеын амаруулаа. Хаан эсэгын бэлэн шэрээ эзэлээд, иргэнээ (арад зоноо) ашаархалгүйгөөр хангай шүлэндэ гэжэ уласта хамаатанай хониной хүрэг бүхэнһөө жэл бүри нэгэ түлгэ үгэхые гуримшуулха.

Зуун хонин бүлэгһөө нэгэ хони таһалжа, уласай үгышүүлдэ тараахые тогтоохо. Аха дүүнэр, эршүүлдэ үдэшлэгын сайлалгада ундын хоол (хүнэй архи) арадһаа татабарилан абахыень буруулхахаар. Тиихгүйн тула газар газарта мянган адуунһаа гүүнүүдые илгажа абаад, тэдэни нааха хаалишадта даалгаха, гүүнүүдые адуулха, унагадые харууһалха зонүүдые хэлгэжэ байхыень нютагай тугчинүүдта даалгажа, талын малшадые зонхилхыень ойлгуулха .... Саашадаа улас иргэн бүхэндэ нүүдэлэй газар, мал уһалуурин уһа хубаажа үгэхэ шухала, тэдэн бүхэни тус тустан нютагай тугчинүүдта даалгаха...³

Дээрэ бэшэгһээ ойлгоходо, агууехэ Чингисхаанай нютаг тугчинүүдэй - морин хара хилгаһан туг доро хүдөөлүүлэгдэн гэжэ ойлгогдоно.

Үхэн газар Тангадһаа наашаа туулган хуурсаг хэрэглээ хэн гү, дайда мухар холо хэды мянган модо газарһаа түргөөр асаргар Чингисхаанай шарилһаа

юу үлөөб, бэшэ хаанашье абаашаха аргагүй хэн бээ.

Чингисхаанай хүдөөлүүлгын сайлалгада, сай, шүлэн, ундан (хүнэй архи) болон мяхан табяг шаралга «на жаркое» гэжэ бүхэлээр шанаһан, шараһан мяхан табягууд, гадна сагаан эдэнэй табягууд олон нааб даа.

Агууехэ Чингисхаанай хаана хүдөөлүүлэн бэ гэжэ үргэн арад зон, эрдэмтэд лаб мэдэхгүй дээрэһээ хэдэн олон газарта хүдөөлүүлэн шэнгээр бэшэгдэдэг. Жэшээлхэдэ, Чингисхаанай өөрын захижа хэлһээр, Бурхан-Халдуунда хүдөөлүүлжэ болоо бээ гэжэ ханагдадаг.

Тэрэ хадамнай монголой ном сударта «Хоригтой газар» гэжэ байһаараа, ононой хамнигад «Ехэ газар» гэжэ нэрлэдэг янзаараа. Ононой хамнигад, агын буряадүүдэй хэлэдгээр Чингисхаанай мүнделэн Эхэ аралай Дэлюун-Болдогой хажуудахи Ехэ, Бага баатар хадануудай Бага баатарай оройгоорхи олон хонхорнуудай нэгэндэн Чингисхаан хүдөөлүүлэн байжа болохо. Хүдөөлүүлһиний һүүлээр мянган адуугаар гэшүүлжэ хотогор болготор ойлгохоор бэшэ болгуулһан гэлсэхэ.

Баһа Китадта Эржэн хороодо хүдөөлүүлжэ болоо гэжэ Чингисхаанай музей нээжэ, Чингисхаанай зэр зэмсэгһээ, хубсаһанай зарим нэгыень зоной үзэмжэдэ харуулагдахаар һэеы гэрнүүдэ табигданхай дэлгээтэй байдаг.

Түүхын эрдэмэй доктор Николай Абаевай тухайламжаар Чингисхаанай үдэшүүлһэн газар уряанхай арадай элинсэг хулинсагай нютаг Тувада (урдан Уряанхай хизаар гэжэ нэрлэгдэдэг хэн) хүдөөлүүлэгдэ ёһотой. Юундэб гэхэдэ, Саяан уула үлгэр домогто (мифическэ) бур., монг. Сумеру ~ Шумеру ~ Сүмбэр уулын хормойгоор урданай арийска (уряанхай) арадай омог мүнделэн гараһан аабза. Тимэһээ Саяан уулын талада «Дом Со» гэжэ нэрэтэнһээ борджигин омог мүнделэн бээ (манай оршуулга, Д. Д.)⁴.

Гайха ехэ, хайшан гээд Чин-

гисхаанай шарил газар доро булагдан мавзолей соо олдохом? Бүлэг япон болон монгол эрдэмтэд, газар доогуурхине ухашалан бэдэрээшэд (археологууд) Монголой дунда оршодог Хэнтэй аймагай Дэлгэрхаан нуурин газарта Чингисхаанай ордоной (Великая Орда) ханын оёрой шулуун ула (фундамент) 25 м утаньшые, үргэниньшые, 40 см хүндэлһээрээ, тэрэл фундаментда хуушан үмхирһэн шонгой (столбын) нүхэнүүд олдохон аабза. Хуушарһан фундаментын нуури эрдэмтэдэй тухайламжаар XIII-XIV жэлнүүдэй үсын хэбэртэй⁵.

Н. Абаевай хэлһэн уряанхай отогой түүрэгүүд Саяанһаа урагшаа талын монголнуудтай бэшэшье түүрэгүүдтэй (наймангууд, хэрээдүүд, хачин, үзөөн, хара, шара намяад, уляад г. м. хамтаран) нүүдэл малшад Монголой, Манжуурай талаар дүүрэн зөөжэ ябаһанинь үнийэй эли. Гансал Чингисхаанай уряанхай борджигин омог Алтай, Саяанда бэшэ, харин Онон голоор, Бальжан нуур багаар тараһан гэжэ «Монголой нюуса тобшо» номдо § 42, 43, 44, 45, 46 бэшээтэй. Тэрэл «Монголой нюуса тобшодо» § 279 бэшэгдэн «нунтугчины» нютаг тугчинүүд Чингисхаанда хабаатан ха юм.

Юундэб гэхэдэ, Бодончарай өөрын уряанхай хамганһаа гараһан аша гушанарын баһал уряанхай хэн бээ. Бодончарай аша хүбүүн Хачи-Кулаг (Мэнэн-Гүдун - См.: Рене Груссе. Указ соч. С. 15.) Онон голоор ажаһуутараа наһа барахадаа, долоон үхибүү, Намалуун хамгаа

орхижо ябаһан ха. Үбгэнэйнгөө наһа барамсаар, Намалуун эхэнэр ухаамсар, шударгы түргэн байжа, үбгэнэйнгөө, үхибүүдэйнгөө нэрыень монгол арадтаа мартагдахагүйень мориной, харлагай һүүлнүүдээр туг зохёооод, тугчин омогой зарлиг гаргажа, туг бариһан тугчин омогтон сууда гаража, дэлхэй дүүрэн тараһан, мүнөө болотороо түүрэгүүдэй, монголнуудай дундуур (Хальмагта, Чахар Монгодо) мүнөө болотороо дайралдаһаар.

Чжурчженгүүдтэ сохюулһан джалайрнууд (түүрэгүүд хэн бээ) тэрбеджэ, Ононой тугчинүүдта дайгаар ороходонь, бута сохижо үлдэн ха. Бэшэ олон ушарта нютагаа хамгаалжа, Намалуун эхэнэр һайсал бээ харуулһан байха.

Чингисхаанай Монгол гүрэн тогтоохон саһаа хойшо уряанхай отогой түүрэгүүд мүнөө болотороо монголнуудаараа хэды олон илалтануудые дэлхэй дүүрэн дайлагдажа, нүүдэл монгол малшадаараа хамта амжалта туйлааб даа, дэлхэй дүүрэн таран бэрхээ суурхуулаа. Уряанхай отогойхидой дундаһаа Чингисхаанай наһа наһалтар ябалсаһан Сүбэдэй баатар, Джэбэ, Токучар гэхэ шэлэн сэргэй баатарнууд илгарһанинь эли.

Академик Б.Я. Владимирцов номуудтаа уряанхай отогойхидой монголнуудай дунда ажаһуухадаа, 10000 түмэн сэргэшэдые дайнда ябалсахыень туһалдагаар тэмдэглэн юм.

Дээрэ дурдагдаһан олон нютаг орондо ганса хүниие Чингисхаанни үдэшүүлэгдэнээр бэшэгдэдэг. Тэрэн сооһоо манай ханамжа, Тугчин нютагта (с.Тогчин Дульдургинского р-на Забайкальского края) тон нюусаар хүдөөлүүлгын сайлалга үнгэргэн, баһал тэндэл Хабчуу ~ Хабчилда үдэшүүлэгдэнээр «Монголой нюуса тобшодо», § 279 баримталнабди. Тэрэл шүтэн хүгэдэлгын добуун газар «курган» Хабчуу ~ Хабчилай обоо гэжэ тугчинүүдэй үргэл мүргэлэй газар, баһал qabciI-qabcaI гэжэ нэрлэжэ, Лубсан Данзан номдоо оруулаа хэн⁷. Тэрэл монгол үеһөө «Хоригтой газарай» нэгэн юм.

Бурхан үршөөг! Бурхан абаар! Ум маани бадмай хум!

Дашанима ДАМДИНОВ, хэлэ бэшэгэй эрдэмэй доктор, дайнай болон ажалай ветеран.

08.11.20011 г.

¹ Дамдинов Д.Г. «Аборигены Восточного Забайкалья». Улан-Удэ, 2005.

² Рене Груссе. «Чингисхан: покоритель вселенной». М., 2000. С. 230.

³ «Монголой нюуса тобчи», § 279.

⁴ «Абаев Н. «Могила Чингисхана нужно искать в Туве» // «Буряад үнэн», 26.01.2001.

⁵ Центральная газета, Улан-Удэ, 6 октября 2004,

⁶ Владимирцов Б.Я. «Общественный строй монголов. Монгольский кочевой феодализм». М., 1934. С. 135-136.

⁷ Лубсан Данзан. «Алтан тобчи». М., 1973. С. 49.

0 происхождении титула ЧИНГИСХАНА

В монголоведении существуют различные версии о происхождении слова «Чингис».

На наш взгляд, из них наиболее правдоподобной является точка зрения финляндского ученого Г. Рамстедта о том, что данное слово произошло от лексической единицы древнетюркских и древнемонгольских языков тэнгис «море».

В пользу такой гипотезы приведем следующие доводы.

Во-первых, Угэдэй-хан при восшествии на престол общемонгольского правителя стал носить титул Далай-хана, о чем упоминается в 280 параграфе «Сокровенного сказания».

Видимо, так его нарекли по той причине, что сын, занявший должность своего отца, удостоился равноправного титула. Как известно, слова тэнгис и далай являются синонимами.

Во-вторых, в речи, сказанной монгольскому вождю одним из персонажей «Сокровенного сказания» Кучугуром, есть слова тенкискетай тэркэн, которые соответственно имеют буквальное значение «море», «с узором» и «телега». Они переведены С.А.Козиным как «коляска искусной работы» и даны в контексте:

«Я коляску искусной работы

На шляху проведу без изъяну» (§ 124).

Однако, сложное слово тенкискетай следовало бы перевести как «с императорским узором». Достоверность такого мнения еще подтверждает то, что тенкис «море» в данном случае не соответствует своему буквальному значению, ибо у монгольских народов не встречаются узоры, связанные с морем. Очевидно, на повозке Чингисхана был особый знак, показывающий ее принадлежность императору.

Вместе с тем, в «Алтай тобчи» Лубсан Данзана тот же герой в этой же ситуации обращается к Чингисхану со словами:

«Твоим повозкам с железными чеками Я не позволю опрокинуться! Твои повозки с железной осью, В стороне от широкой дороги я не проведу!».

Как видно, в приведенных примерах говорится именно о коляске Тенкиса, т. е. Чингисхана.

Отсюда вытекает, что вначале рассматриваемое слово существовало в виде тенкиса, а затем превратилось в Чингис. Об особенностях превращения звука «т» в «ч» в древнемонгольском языке писал древнеперсидский ученый Рашид-ад-дин в «Сборнике летописей». Он обратил внимание на то, что

тюркское слово одтегин «младший сын» в монгольском произносится как одчигин, где чередуются согласные «т» и «ч».

Кроме того, с лексемой тенкис могло быть однокоренным бурятское слово шэнгэн «жидкость», которое при замене конечного согласного «н» окончанием множественного числа «с» древнемонгольского языка приобрело бы значение, показывающее обилие жидкости. Поэтому можно предполагать, что некоторые из древнемонгольских племен могли употреблять в речи слово шэнгэс «море», имеющее общее происхождение с его синонимом тенкис.

Кстати, в разговорном бурятском языке имя Чингис имеет звучание Шэнгэс.

Ш-Н.ЦЫДЕНЖАПОВ.

ШАРЬЯА ШАРАБ

Алтан дэлхэйн жама ёһоор хүн түрэлтэнэй, амитанай аймаг бүхэнэй амидарха гэһэн үйлын табисууртай нэн хойнонь, «гансаһаа газар дүүрэхэ» гэшэ тон зүб болоно.

Шарьяа Шараб энэ дэлхэйдэ мүнделһөөр 16-17 жэл болоһоноош ойлгоогүй ябана, хүршэ һуудаг гурбан басагадаар наадан үндыгөө. Үетэн үүри басагадын гэнтэ ойлгон, обёорон гэхэнь тон сэбэрхэнүүдшье, тумбагарханууд, үбсүү бээнүүдын түмбэгэрхэн болонхойнууд байба. Алярхалдан Шарьяа Шарабаа гасаалан, һии-һаа гэлдэн һабардаад үзэдэг болонхой, минн нааданай - үхибүүн нааданай үнгэршэһэн үеын үзэгдэн харагдадаг болоһоһые одоо мүнөө тоб байса гадорхойлобо хаш.

Шарьяа Шараб өөрыгөө бордойһон эрэ гэхэ гү, али «гуран гүрөөһэн» болооб гэжэ тоолон, эдэ гурбангай хэды болотор шорой худжа наадахабиб гэхэн бодолдо абтан, али нэгыень шэлэжэ һунгаха, инаг дуранай һуури табиха ушарые ухаан бодолдоо оруулдаг болоһониинь үнинэй. Гурбуулангайн наадажа үндыһэн, алиниинь али гэшгүй, байза, эхэ эсэгтээ зүбшэлсэхэ аргая бэдэрхэ гэжэ шиидэбэ хаш.

- Битнай тэрэ Пагмые өөрын хани нүхэр болгоо һаам яалтайб, - гэбэб.

- Тэрэ басаганһини минни шуһанай, нэгэ шуһанай үхибүүд айд боложо таарахагүй юм гүбэ, - гэжэ хойто эсэгэм тобшолходол гэбэ.

Юундэ? - гэжэ асуубаб. - Тиймэ юм һаань,

Долсоние абахада болохо гү, - гэбэлби даа. Тийхэдэм хойто эсэгэм баһал хорибо.

- Юундэ? - гэжэ асуухадам: - Битнай нэгэ үедэ эхэтэйн инаг дуранай һэлбээтэй ябаһанби, тигээд энэ басаган бии болоһон юм, баһал нэгэ шуһанай, опятэ таарахагүй, - гэбэл даа. - Ну, ладно, тийбэл Марина, одоол мойһон хара нюдэтэй, ута хара гээгэтэй, намдаа хүрөөд үлэхэ, - гэхэдэмни, - Тэрэһини баһал минни басаган, армиһаа ерээд ябахада, солгёон даа, солдат, старшина ябахадаа, эхэтэйн ойро зуура хамтаран алдаһанби, тийгээд энэ Марина бии болоһон. Панахадам, эдэ гурбангай нэгэ шуһатай хадаа яашье холбоо бүтэхэгүйл хаш даа, - гэбэ һэн.

- Яатарая эдэ гурбанда һанаархаа хүмши, дэлхэй дүүрэн гоё гэгшын дангина басагад ябана гүбэ, - гэжэ отчимни заабаршалба, зангаба. - Теэд эдэ гурбангай үндыһэн саһаа суг, «табан хурган» шэнгээр досоохитойнь, газаахитайнь мэдэхэ ха юм биб даа. «Нюһатайшье һаа, нютагайм», үрбэгэрхэнүүдшье һаа, үетэмни ха юм. Дайдын «дангинанаар» яахамниб, хэмэл үһэн, хэмэл хюмһан, будаһан уралнууд гэхэ мэтэ. Газаахинь гоёхон аад, досоохинь сула бури байха аалам?! - гэжэ шангаһанаар нюдэлжэрхибэб.

- Зачем мне «любовь с первого взгляда» гэшые хойто эсэгэдэ ойлгуулхые оролдобо. - Вот это ответ, «деловой ответ» - гэлдэн, анираа хатабад. - Шимнай теперь мужик болоо байнаш, өөрөө шиидхэхэ болобо гэшэш, - гэбэ.

- Энэ үедэ шагнажа һууһан эхэнь иигэжэ хэлэбэ: - Энэ эрын хэлэһэн үгэдэ бү этигэ, энэш иимэ һээгүүл, хийдхүүр ябаһан, манжа табихан эхэнэртэ хоноод ябаһанаа, аргынгаа барагдахада намтай хамжаа нэрэгтэй һууна гэшэ ааб даа. - Ши энэ хүнэй хүбүүн бэшэш. Тэрэ гурбанайнгаа эгээл бэрхэ, сэбэрыень шэлэн абаһадаш болохо, - гэжэ эхэнь сэхэ руунь хүбүүндэ ойлгуулаа бэлэй.

П. БУЯНТУЕВ.

ХААРТА ХАЯЖА, ҮХЭРНҮҮДЫЕ ОЛООД...

НАМАР болоһон үе. Хүршымнай ба манайшье үхэрнүүд хэдэн хоногоор ерэбэгүй. Хүршэмни хэдэн хоног бэдэржэ һулһаанди... Би өөрөө мори унаад, бэдэрэлгэндэ гаража, Шанаагай урда, хойто бэээр ябаһанаа, шугын бургааһа худжаа байһаар оложорхибоб. Шугы соо байрын болонхой байба. Морёороо гэр тээшэнь үлдөөд, бусаха янзатай болоходонь, уридшалан ябабад. Гэртээ ерэмсээрээ, хүршээ ооголжо, мэдээшгүй янза гарган: "Хаарта хаяжа, хаража үзэе, би юм гү, али хоёр хүлтэ хойбон шонын хүнэһэн болоо аалам", - гэбэб.

Хаарта нилээд хаябадби: "Хүршэ, энэ хаартамнай һайн нюур харуулжа байнал, магад, үдэшэндөө ерэхэдэ болохонь гү?" - гэжэ нэмэбэб. "Ямар һайн юумэ дуулгабаш, биһни зэргэлжэ һуугаад, шамая имэ мэргэн үзэлшэн гэжэ ойлгодоггүй байгаалби", - гэбэ. "Бү яара, хүршэ, сохомын мэдэе, мүнөө һүни бии болохо үгыень. Тийгэһэн хойноо намайгаа мэдэлшэ үзэлшэн болгоорой, мүнөө сагташ "Газар бүхэндэ габжа" гэхэншүү удага бөөнэр дүүрэн болонхой гүбэ", - гэбэб.

Үглөөниинь хүршэмни олиггүй хүхюун шарай гарганхай, һаамайшгараа энээнхэй, хоёр бүтылхэ тэбэринхэй: "Үхэрнүүд ерээ, биһни хүгшэһэнгөө хадагалһан архиинь үхэг сооһоонь абаад, шинингээ гарыеш сайлга-

ха гэжэ ерээб", - гэбэл даа. "Бэрхэл шолмос болоод байнаш, юрэдөө дэлхэй түбээр үзэлшэниие бэдэржэ гүйхэээ болибоб", - гэнэ. Үзэлшэ, мэдэлшэ хүршэтэй болоһондоо, хүршынгөө үхэрэй ерэхэндэ гээд, баяраа хубаалдан, нэгэ шэлыень хооһолбобди.

Тэрээндэ хоюулан халажа, шандагар улаанууд болонхой, үрдилдэн байжа һониёо, хөөрөөгөө шанга болгожо, тархья хабшаг, была не была гэлдэн, нэгыеш ууһан, хоёрыеш ууһан һогтохо мүр нэгэн гэлсээд, хоёрдохи шэлээ задалаад һууһанай, һүниин дежурстваһаа ерэхэн хүршымни хозыяка уур суһал болонхой орожо ерээб. "Яаһаа үхэрэйнгөө түлөө үргүүлжэ гэхэн сэржэмэйхиим эндэ асараад залгижа һууһабиши, наанаһааш мезл, галтай сусалаар хоһон тархиеш хууһалхаб", - гэжэ байжа ганирбал даа.

- Шагна хүгшэн, үсэгэлдэр хүршэмни хаарта хаяжа, абарал буулгаһаниинь мүнөө һүнииндөө бии болохо гэхыень нээрээ ершоол даа, шамдаа харуулжа гэжэ хашаадаа хаанхай байнал. Ошожо харыш даа, тийгээд харааха үрэхэдэш болохо, - гэжэ хэлэбэ. Хүгшэниинь үни удаан болонгүй, үүдэ үбсүүгээ сэлинхэй, хүхюун шарайтай, һаамайшгараа энэсэгээһэн: "Юрэдөө, үнгэ сагаагүй этигээгүйб, хоёр худалша архиншад худалаардажа һуугаа гэжэ һанаалби", - гэбэ. "Нэ-

эрээ, ерэнхэйл баарһаднай. Эдэнэй түлөө мэдэлшэ үзэлшэндэ тэрэ хоёр шэл абаһан байгаалби даа".

"Теэд иимэ хүршэтэйгөө мүнөө болотор мэдээгүй һуудаг байгаа хабди, болооболоо, олдоһониинь болоо, яаха нэм, сэржэмээ үргөөд, уугты даа", - гэжэ уярһан янзатай болоо һэн. "Ши, үбгэжөөл, һогтожо һууһан, шабар болоогүйдөө гэртээ харярай даа", - гээд, үхибүүднай һургуулиһаа ерэхэ болохонь, эдээ бэлдэхэ гэн гаража ошобо. "Хүршэ-аа, миннингээ арга мүрөөр олдоһон архи ууһанаа мэдэнэ бээшэ, хүгшэнье ганнаха, хайрлаха надо гэдэгтэл "технике нужна смазка, жене нужна ласка" гэжэ ород зон дэмэ хэлэдэггүй". "Зүб даа, зүб хэлэншэ, хүршэмни".

- Салингаа абахадаа, намдаа хахадые тэбэринхэй ерээ һааһни, яалайб даа, - гээ бэлэй.

П.БУЯНТУЕВ.

ХАРА БУХА

Урдын урда сагта Түнхэн һайхан нютагта сагаан шоно аймагай нэгэ хүн ажарууһан байна. Тэрэ хүн бар ехэ хүсэтэйшье һаа, барилдаанда хабаадалсангүй ябадаг байгаа һэн.

Сагаан хаан (Николай хаан) хүсэтэй баатар хүнүүдые Москва хото абаашажа, ордонгоо һахюулхань гэхэн һураг суу Түнхэнэй соолоор тараба гэшэ. Тэрэ хүмнай хүсэ ехэтэй байһандаа ехээр айжа: «Намае аяр холо Москва абаашаха гэхэ байха», - гэжэ һанаад, бүри газашье холуур ябангүй. гэртээл байха болобо.

Нэгэтэ хабарай һүүл һарада һамганиинь үбгэндөө хандажа: «Газаамнай түлөөнайшье барагдаха болоо, иигээд холоо юугээр бусалгаха болонобибди. Түлөөндэ ошохо болобош!» - гэжэ хэлэбэ гэшэ.

Үбгэц мориндоо тэргээ хуллэжэ, тайга тээшэ тэгүүлбэ. Ой соо ерээд, хуурай модо бэдэржэ тэрэнэ унагаагаад, тэргэдэ тээжэ гэр тээшэ ябаха болоходоо, һанаандаа: «Үдэшэ орой болотор үшөө ерэжэ, хоёрдохи тэргэ түлээ бэлдээд ошоһуу», - гэжэ шамдуухан бэлдэжэ эхилбэ.

Ажалаа дүүргэжэ: «Тэргэһээ үлүү түлээ бэлдэбэ байнал, хоёрдохие эрэхэдэмни, тэргэһээ үлүү хадан мүнөө заримын тээгээд ябаһамни дээрэ байха», - гэжэ һанаад, ашаатай тэргэдэ үшөө түлээ нэмэжэ, гэр тээшэ галгюулба.

Дулаахан үдэрнүүд боложо, газар гэдээд, ногооной һаял ургажа байһан үе һэн. Ой сооһоо гараад, намагтай газарта ябаһаниинь ашаатай тэргын мөөрнүүд доошоо орожо, моринойгоо тэргээ дааһаа болиходонь, дэгэлтэ тайлажа тэргэ дээрэ табяад, мориёо тэргэһэнь мулталжа, тээ саана абаашажа модондо уяад, тэргэдэ ерэжэ, урда талаһаань үргэжэ, хажуу тээшэнь болгоод, тэргынгээ хойнонь ерэжэ үргөөд, хажуу тээшэнь болгоод, оглёбодоо ошожо, хүн зон ябанагүй гү гэжэ хараһалаад, тэргээ зүдхэжэ, хатуу газар дээрэ гаргажархиба.

Иигэжэ байхыень нютагайн залуу хүбүүд модон сооһоо хараад, нютагайнгаа гулваада ошожо, энээн тухай хөөрөбэд. Гулваа муухай һанаа һанаалжа, энэ хүниие хулгай хэбэ гэжэ зорюута хардаад, хулгайшад ба хуули эбдэһэн зоние хаадаг сонхо үгы бүтүү гэртэ асаржа хаалгажархиба гэшэ. Хойто үдэрын Москва хото эльгээжэ шанда хүртэхэ һанаатай хаан байгаа.

Тэрэ гэрэй үдэниинь газар талаһаань түмэршэ дархашуулай хатаажа хэһэн түмэрөөр бүхэлэгдэһэн, ямаршье хүнэй гаража шадахагүйгөөр бүтээгдэһэн байжа, газар харуул табингүй орхиһон. Пүниин тэнгэй харанхыда хаагдаһан хүнэй сухалын хүрэжэ, «Түрэл нютагаа орхижо, холын хүйтэн нютаг руу ошохогүйб», - гэжэ тэрьедэхээ шиидэбэ. Гарайнгаа хүсөөр үүдыень бута татаад, гэртээ ерэжэ, гэртэ-хинээ абаад моридтоо мордожо, малаа туугаад, һарьдаг дабажа тэрьедэһэн байна.

Үглөөгүүр гулваагай Москва хото хасагуудаар харуулар эльгээхэ һанаатай ерэхэдэнь, буланда мэдээжэ бүтүү гэрэйн үүдэн бартахи баабгайн ерэжэ бута сохиһон шэнги байхадань, гулваашье, хасагуудшье, юрын зоншье ехэ гайхалдажа, иимэ бүхөөр хэлдэһэн үүдэ эбдээд ябаһаха ямар ехэ хүсэн байгаа юм гэжэ бүрэлдэжэ бэе бээдээ хэлэжэ байгаа бэлэй.

Гулваа: «Энэ хүн манда дахин баригдахая болёо, ондоо нютаг руу тэрьедэн ошоо. Сагаантан аймагһаа таһаржа тэрьедэһэндэ Хара Буха гэжэ нэрэ абаг!» - гэхэн байгаа.

Тийгэжэ Хара Буха гэхэн отогоорхид бии болоһон байна. Хүсэ ехэтэй, ууртай Хара Буха гэжэ манай зон урдандаа хэлсэһэн байна. Иимэ үйлэ боложо, бүхы отогоорхид Хара Буха гэжэ нэрэ абаһан юм гэжэ хэлсэдэг.

Лубсан ЦЫРЕНОВ.

«Буряад үнэн» сониной 90 жэлэй өйдө

ДАХАЖА УРГАНАН НҮХЭДНИ

Минин «Буряад үнэндэ» ерэхэдэми, тэндэ угаа олон һонин зон хүдэлдэг һэн. Тэдэниие дурдаха дурамни хүрэшэбэ. Тобшохонооршье хаань...

Зай. Захалаа.

Галсан Ямпирович Цыре-торов... Тэрэ минни ахалагша литературна бэшэгшын тушаал эзэлһэн таһагые даадаг байгаа. Намай хабаадалай. Гохигор, үндэр, дүгдэд гэһэн тэрэ халта гоншоотон татаад, угаа гэмэргэнээр дуугарха. Халтад гэхэдээл, нам тухайгаа ноёдто хоболһон байха гү, али тэрэнэй һанамжаар хэрэгтэ хэрэггүйгөөр холбоорисолдоһон нүхэдтэми ошоод, илангаяа Гоша Даша-быловта, шангаа донгодолго хэхэ. Редакци соогоо халта түбэгшээнги хүндэдэ хүртэдэг байгаа гэшэ ха.

Тиигэбэ яабашье ехэнхидээ Галсан Ямпировичай ашаар би ёстой сурбалжалагша болоһон байнаб. Тэрэ гэмэр гутар гэжэ байгаад, намайе олон шэнэ юумэндэ хургаал даа. Минни ормоглоһон статьянуудые өөрөө хаража заһаха аргагүй болоходоо, тиигэжэ сэхээ хэлээд, Раднажап Бадмаевич Бимбаевта намайе эльгээдэг болоо һэн. Намайе саашадаа ургаха аргатай гэжэ бодоходоо, тиигэһэн байгаа гэжэ мүнөө болоһон хойно бодониб. Тиимэһээ Галсан Ямпировиче багшанарайминн нэгэн гэжэ тоолохо ёһоороо тоолодогби...

Мүнхэ Нимаевич Нимаев... Манай таһагые харгалзалдаг редакторай нэгдэххи орлогшо. Баһал багшанарайминн нэгэн. Маанадай бэшэһэн юумые уншахадаа, өөртөө дундажа асаарад, түрүүшгээр балай абья гарангүй, стол дороо хүлнүүдээрэ нэрэ һураггүй хүдэлгэхэ. Нам мэтын залуушуулые үгөөрөө ямар нэгэ юумэндэ хургаха гэжэ оролдонгүй, өөрөө уншаад, статьяшени урдаһани табига, «Хара! Унша! Иигээд бэшэжэ болохогүй...» гэжэ богонихоноор хэлээд, үнөөхил хүлөөрөө нэрэ һураггүй хүдэлгэхэ...

Галсан Ямпировичаа тээ хойно минни статьянуудые оройдоо уншахаа болёод, асаран сасуумни, гансата минн гараа табижа, «Секретариадта оруулжа үгэ!» гээдхихэ. Раднажап Бадмаевичта статьяшени уншуулна гэжэ дуулаад, нам руу гайхангяар шэртэжэ, «Хэндэ эрээлүүлээш! Энээнһээ хойшо тэрэндэ бү абаашаарай!» гэжэ нүдээ томо болгон хэлээ бэлэй.

Онсолходо, Мүнхэ Нимаевич ехэ һайн хүн һэн. Минни гурбан һара тухай хүдэлжэ байхадамни, эгээ түрүүшынхие намайе үдэшлэн өөртөө дууджа асаарад, халтагинуудые жажалха юумэнтэйгөөр захижа, һүүлдэнь найдадаг хүбүүдээ уржад, намайе тэдэнэйнгээ дунда оруулаа. Тиигэжэ илангаяа тэрэнэй номой хэблээй директор, минни обкомдо хүдэлдэг болоод байхадамни, һайн нүхэд болоһон зомди. Саһаа урид һаһа бараһаниинн хүлээгдээгүй гашуудалтай үйлэ болоо бэлэй.

Бата Аюшевич Гылыков... Ехэ бэрхэ, бэлгтэй сурбалжалагша. Хүдөө ажахын таһагые даагша. Би энэ хүниие дүүрэнээр мэдэхэ боложо бираагүй хүм. Нэгэ ушарта яһала һайн хүндэл байха. Нүгөө ушарта одоол яндан гэхэдэ, яар амитан мэтээр

өөрыгөө харуулха.

Минни обкомдо ажаллажа байхада, тэрэ һананайнгаа амаралтада гараад, «Агитаторай блокнотто» Циден Цибулеевиче хэлгэһэн юм. Тиихэдээ тэрэ намда ехэ һайнаар хандадаг байгаа. Теэд тэрэнэй энэ хандасада дүүрэнээр харюусажа, одоол бираагүй һэм. Урданайминн харилсаануудай һарюу мурюу хажуунууд минни ухаанда дан бүхөөр хадуугдаһан байгаа ха юм.

Долгор Жугдуровна Жугдурова... Онсо һонирхолтой, угаа бэлгтэй эхэнэр. Балай бултанһаа илгараагүй шэнги байха. Теэд редакциин ажабайдалда үзүүлдэг нүлөөниинн горитой байха. Бэшэһэн статьянуудын ямаршьеб онсо хажуугаараа уншагшадые дайраһан лэ байгша һэн.

Наһанайнгаа амаралтада гараад байхадаа, Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агуухэ дайнай талмайнууд дээрэ унаһан Агынгаа, Бурядайнгаа эрлэхг хүбүүдэй хуби заяае тодорүүлха талаар тон ехэ хүдэлмэри ябуулжа, орой сэрэгэй архивта һуухаяа Подольск хото ошоходонь, редактор болоод байһан би Долгор Жугдуровнада туһалһанаараа үнэн зүрхэнһөө омогорходогби.

Намда ехэ энхэргэнээр хандадаг байһан юм. Ябууд намайе элдэб юумэндэ хургаха. Тэрэнэй һананайнгаа амаралтада гарахадань, «Буряад үнэний» пропаганда болон агитациин таһагые даагшын тушаал Долгор Жугдуровнаһаа халажа абаа һэм.

Сержуня Иннокентьевна Бардамова... Ехэ залан шууд зантай, һананандаа хүржэл һаладаг эхэнэр. Тэрэ промышленностиин болон транспортын таһагые даажа, энэ ажалдаа дадаһан мэтэ байдаг һэн. Яһала зохид, сэрбэрхэн тэрэ намда тон һайнаар хандадаг бэлэй. Промышленностиин болон транспортын зургаануудай намай эмхинүүдээр бэшэһэн статьянуудыеми уншаад, өөрынгөө ажаглалтануудые уриханаар энеэбхилэн ходо хэлээдэг һэн.

Бэшэһэн юумэнийнн талаһаа абахада, холо үлүү гараһан юумэ балай һананайгүйб. Зүгөөр редакциминнай коллектив соо онсо шухала ямар арсалдаатай асуудалай гараа һаань, өөрынгөө һанамжа богонёоршье һаа, яб байса мэдүүлээд лэ байдаг һаа гү? Тиимэл гэшэ ха...

Бадма Тибашкеевич Цырепиллов... Угаа шогуюша хүн. Тэрэл зуура хүниие хадхаад абахадаа, айхабтар хоротой хэлэтэй һэн. Би Галсан Ямпировичта хараалган, хараалган, Бадмада ошожо шатар обтожо наадаһадаг һэм. Таһагыемни даагшын ошожо, хүбүүемни ажалһаань бү һамааруула гэхэдэнь, «Тэрэнииегнэй амтатай халааша хэрэглэжэ, өөр руугаа татаагүйб!» гэхэ.

Бэшэһэн талаар абахада, нэгэ хэмжээндэ хүрөөд, саашаа дабшаха аргагүйдөө юм гү, али тухагүйдөө юм гү? – нэгэл туйлаһан хэб соогоо бэшэжэл ябаха.

Мэдээсэлэйнгээ таһагай харгалзалдаг зургаануудай, эмхинүүдэй дарганарһаа захалаад, шорой хамадаг эхэнэр хүрэтэр бултыень мэдэһэн, таниһан байдагаараа илгардаг һэн. Тиимэһээ богонихон мэдээсэлнүүдые олохо талаар угаа шуран, бэрхэ һэн.

Манай «Буряад үнэн» һониндо таби гаран жэл соо таһалгаряагүй ажаллаһан ондоо хэншье байхагүй...

Раднажап Бадмаевич Бимбаев... Хуурайшаг, юумэн бүхэн тухай һанамжагүйшье һаа, өөрынь ажалда хабаатай юумэн тухай түгэс һанамжатай, тодо шадабаритай, мэргэн мэдэсэтэй хүн һэн. Манай һониндай редакторай тушаал жэл тухай саг соо эзлэж байһан юм. Теэд ямар шалтаганаар иимэ түргэн тушаалһаа бууһан тухайнь лаб мэдэнгүйб. Намшуу түүхэтэй юм гэжэ бүүлзүл дуулаа һэн хаб.

Бэшэһэн талаар айхабтар нарин, бодомжотой хүн һэн. Тиигээд бултадаа тэрэнэй маягта, стильдэ орохо ёһотой гэһэн мэтэ байха. Би Галсан Ямпировичтай зууршалгаар Раднажап Бадмаевичта статьягаа абаашажа, гансал улаан бэхээр заһабарилдаг тулань, улаан пиша болотороо заһагдаһан статьягаа хаража, бэшэжэ дахинаа һурахам гэшэ гү гэжэ һанаа бэлэйб. Тиигэжэ байтарни, Мүнхэ Нимаевич тэрэндэ бү абааша гэжэ хэлээд, би одоол баясаа бэлэйб.

Гэбэшье Раднажап Бадмаевичтай намда заһан юумэн олон. Коридор соо ушархалад, редакторай ажалай таһалгын наанаһаа байдаг таһалгадаа урижа, намайе урдаа һуулгаад, түрүүшынгээ командировконуудһаа асарһан статьянуудыеми ехэ болгоомжотойгоор, хэрэг бүтээхы ёһоор шүүмжлээ һэн. Удааншье хаа-яа тиигэдэг байгаа. Тиигэһэнэйнь түлөө би ехэ баяр хүргэжэ ябадагби. Юуб гэхэдэ, статьягынгаа сэдэб ололгын, саашадаа тэрэнэ юумэн болгон бэшэлгын шэдиэ үбгэн багшамни хургаа ха юм.

Уулзаха бүридөө нэгэ нотагай, нэгэ голой уһа уужа ябаһан тухайгаа нүдэнэйнгөө шэлэй саанаһаа мийэд гээд лэ һануулха. Нэгэ үгөөр хэлэхэдэ, ехэ түбшэн, даруу, үгэ хүүрээр угаа хомор хүн бэлэй. Тэрэнэй оршуулганууд совет үсын дахажа оршуулгын бодото шедвернүүд гэхэ байнаб.

Одоол Бальжан Ширавович Ванчиков тухайгаа хөөрөжэ эхилхэмни. Энэ баһа нэгэ аха нүхэри...

Минни «Буряад үнэндэ» өөрыгөө харуулха һанаатай 1972 оной июль соо ерээд, намай ажабайдалай таһаг соо юу хэхээ, юунһээ эхилхээ ойлгожо ядан һуужа байбаб. Галсан Ямпирович гансата ямаршьеб намай эмхидэ яаралтайгаар ошожо, бишье юу хэхээ мэдэхэ

бэшэ хадаа ажалайнгаа таһалгые шудалан һагад һуугаа һэн хаб.

Тиигэжэ байтарни, хара хүрин шарайтай, набтархан, нэгэ мурын доошоо һанжын татаад, ходо нэгэ хажуугаараа урагшаа эрмэлзһэн мэтэ, ноур дээрэнь эгээл тодо юумэниинь – анхаралтайгаар мийэрэн татаһан нүдэнүүдынн хүндэ хандахадаа, онид гэжэ, баруун гарын эжлүүдгүй толгойгоо эльбэхээ тэгүүлдэг маягтай хүн орожо ерээб.

- Бальжан Ширавович Ванчиков. Захаминайб. Гошын даабаряар энэ ерээб. Тэдэниешни яаралтайгаар намай эмхинүүдтэ ябуулаа. Юу хэхээ ойлгожо ядажа һууна гүш? Зай! Хара даа! Энэ телефонуудай хаягууд болон гэндэ һууһан зоной нэрэ, обогуд! Хара! Энэ! – гээд, тэрэ орожо ерэһэн хүмни Галсан Ямпировичтай стол дээрхи шэл доро бэшэ-этэй байһан юушьеб зааба. Тэндэнь «Республикын намай томо эмхинүүдэй секретарьнар болон тэдэнэй орлогшоноор» гэжэ бэшэ-этэй байба. – Энэниешни өөртөө буулгажа абаад, мүнөөдэр хонходоо үнжэ. Тиигээд тэдэнэ мэдээсэлнүүдэй суглуулбари болгоно бээш. Үсэгэлдэрэй планёрко дээрэ намай эхин эмхинүүдһээ мэдээсэлнүүд һаянай үгы гэжэ Галсан Ямпировичши зэмлүүлжэ байна һэн. Тиимэһээ эдэбхитэйгээр. Нүхэд болохо амзабди гэжэ найданаб! – гэжэ эмнис гэн хэлээд, гарьемни шангаад адхажа, нэмэн хэлэбэ. – Зай. Шамдаа һаалта хэжэ байнгүй, бишни ябаһуу!

Тиигэжэ Бальжан Ширавовичтай юрэ бусаар танилсажа, бидэнэр ехэ нүхэд болоһон зомди. Бүлэтэйнн танилсааб. Тэрэнэй нүхэр Сайа абгай манай Хэжэнгын аймагай Хөөрхэ нотагай байба. Хоёр басагадынн үшөөл багханууд һэн.

Бальжан Ширавович бэшэгүүдэй болон хүдөө бэшэ-шэдэй таһагые даагша байгаа. Тиимэһээ ехэ оролдосотойгоор хүдөө бэшэгшэд тухайгаа мэдээнүүдые суглуулха. Тиихэдээ эгээл шадамар болон бэлгитэйнуудынн онсо илган, харада абаха. Иимэ зондо бэшэгүүдые бэшэжэ, илангаяа дуратай гэжэ тоолоһон сэдэбүүдээрэ статьянуудые бэшэхынь захижа.

Тэрэ үедэ маанадай бүхы бэшэһэн юумэнүүдэй далан хубинь хүдөө бэшэгшэдэй бэшэһэн статьянууд байха ёһотой, харин гушан лэ хубинь өөрымнай зүйлнүүд байха зэргэтэй бэлэй.

Бальжан Ширавович бүхы

зондо нэгэ тэгшэ хандасатай байха. Зүгөөр тон һайнаар адаглахада, ямаршьеб онсоор хандадаг зониннь байдаг һэн. Онсо гэхэдээ, юун гэжэ хэлэхээ һананашни гэхэдэ, зарим зондо угаа түбэгшээнгээр хандадаг байһан юм. Тиимэ зоной урда сэхээ хэлэдэггүй, тэдэнэртэй харилсалгаа шадаал һаа, богони болгохые оролдодог бэлэй.

Харин һайн гэжэ һананан зоноороо хэдынэшье сагта, час соошье харилсаха дуратай һэн. Тиихэдээ урин, налгай гэшэнь аргагүй. Захаамин нютаг тухайгаа ехэ дулаанаар, дуратайгаар дурсаха. Залуу наһанайнгаа нүхэд тухай хөөрэхэ айхабтар дуратай байха. Хэрбээ шинни тэдэнэйнн нэгышье таниха байгаа һаа, одоол хүхихэ.

Пайн һананан зондоо ехэ сэхээр бүхы юумэн тухайгаа хөөрэхэ. Соня абгай тухайгаа, сэрбэрхэн, урин басагад тухайгаа одоол налархайгаар хөөрэхэ айхабтар дуратай һэн.

Тэрэнэй бэшэһэн статьянууд удха түгэлдэр, эрхим хэлээр шэмлэгдэнхэй, өөрынь хүн ёһондой хандаса угаа элээр мэдэрэгдэн байдаг һэн. Хүдөө бэшэгшэдэй бэшэгүүдэй шэнжэлэл хэхэдээ, ёстой мастер болоһон байдаг бэлэй. Тиихэдээ тус статья соогоо байрадаа байһан шогоор, угаа тааруугаар оруулагдаһан хүнгэн энгүүрхэлээр бэшэлгынн шанар угаа ехээр гоёгонд шэмлэгдэдэг бэлэй.

Манай редакци соо үндэр хэмжээнэй ёстой очерк бэшэхэ шадабаритай зон тон үсөөн байгаа. Тэдэнэй дунда Бальжан Ширавович орохол ёһоороо ороно. Энэ талаар шадабари тухайгаа энгүүтэйгээр өөрыгөө наадалһан янзатайгаар хэлээд абадаг һэн. Нүхөөрөө иимэ очеркнуудые илхэн үсөөнөөрьшье һаань, үндэр шадабаритайгаар бэшэдэг байгаа гэжэ һанашааб.

Бальжан Ширавович Ванчиков тухай дурсахадаа, би юундэшьеб аалин гунигта эзэлэгдээд, тэрэнэй урталга, анхаралтай, дулаан харасые гансата ухаандаа һэргээдэгби...

Минни ажалайнгаа намтарые эхилхэдэ, «Буряад үнэн» соо иимэ онсо зоной бии байһаниинн, тэдэнэртэй эльгэлэн нүхэсэжэ, богони саг соошье һаань хүдэлжэ гараһамни, саашанхи ажал ябуулгадамни сэхэ һайн нүлөө үзүүлээ. Эдэ зоной өөр өөрынгөө ямар нэгэ юумэндэ хургаһаниинн минни ургалтын үндэһэн болоо.

Цыдып ЦЫРЕНДОРЖИЕВ.

САЙШИЯЛ

Экспертная комиссия пришла к такому заключению. Художник рисовал не живого молодого Чингиса, а после его смерти, уже пожилого человека. Может быть, его рисовал Хорихосон, который упоминается в «Истории Юаньской династии» в «Записках жертвоприношений». К концу Юаньской династии, когда побежденная монгольская знать вынуждена была покинуть территорию и города, может быть, семья какого-нибудь князя-ноена возила портрет с собой на север, сохранила, передавая из поколения в поколение. Такое предположение сделала экспертная комиссия.

занный тогда на север. Дело в том, что во времена Юаньской династии портреты Чингисхана рисовались в нескольких экземплярах и почитались во многих местах. К примеру, в разных летописях соответственно отмечалось, что «во втором году по Хи-Хи (1322 год) в десятом месяце в монастыре расцвета религии открыт дворец жертвоприношений возведенного в богдо тайжи хана (летопись светлого хана Юаньской династии Инжун Сodbала), что в первом году по Тай-Дин (1324 год) в восьмом месяце назначен министр - толкователь писем, ему велено огненной искрой освятить

(Продолжение. Начало в предыдущих номерах).

ВРОЖДЕННЫЙ ОБЛИК
ВЕЛИКОГО ТЕМУЧИНА

Во все времена людей интересовал вопрос о том, каков был внешний облик Темучина от рождения. Если говорить о подлинных сведениях, непосредственно фиксировавших врожденный облик Темучина, то имеются слова, сказанные о нем его будущим тестем, Дай Сэцэном, о нем отцу Есугэй багатуру: «У сына твоего в глазах огонь и лицо светится разумом». Эта строфа неоднократно приводится в «Сокровенном сказании». Также в «Истории Юаньской династии» в биографии дядюшки Желуй имеется тоже строфа, где говорится о его облике: «Тайжи (то есть Чингис) от рождения имел об-

волосы, красно-розовое лицо, обдал острим, пронзительным, смысленным взглядом, смотрящим на других слегка пренебрежительно. Это был облик человека хорошего порядка борджигинского рода и отважного воина», - отмечал он.

Это несколько расходится с тем, что сказал Сурхан Ширэ («Сокровенное сказание...», глава 82), и с тем, что сказал Таргудай Хирилдог, но по существу подходит. Еще русский ученый-монголист Б.Я. Владимирцов отметил: «Темучин был крепкого, рослого телосложения, с искрометными острыми глазами, по-настоящему врожденным мужчиной». Историк тридцатых годов Серединой империи Китая Ян Жен Пей, дополняя слова Дай Сэцэна, по китайскому националь-

Детские и молодые годы Чингисхана

лик необыкновенный». Но каков этот «необыкновенный» облик на самом деле, об этом не говорится. В «Полных записях о монгольских татарах», оставленных послем Южной Сунской династии Жу Хунном, отмечается: «Правитель татаров по имени Темучин (в то время монголов в основном называли татарами) телосложением крупный, здоровый, лоб у него широкий, усы длинные. Поскольку от рождения внушительный, великий, вид имеет необыкновенный».

Имеются еще одни косвенные записи. Их оставил первый европеец, попавший через сорок с лишним лет после кончины Чингисхана во дворец Хубилай Сэцэн хана, знаменитый путешественник Марко Поло. Он слышал, что «он (говорит о Чингисе) от рождения на полные десять частей был крепкий телом, острый умом, чуткий талантом, разговором, речью выдающийся, кроме того, прославился богатырской силой и отвагой».

От других людей он слышал, что Великий хан Хубилай от рождения обликом был очень похож на своего деда Чингисхана. Что касается облика Хубилай хана, то Марко Поло, который семнадцать лет провел при его дворе, имел возможность использовать личные наблюдения. «Хубилай был не очень высокого, не очень низкого роста, ровного, красивого телосложения, все конечности пропорциональные, весь внешний облик гармонично соотнесен, выглядел очень красиво. Лицо его было светлым и красивым, иногда на лице вспыхивал круглый румянец, будто расцветала роза, и это придавало ему еще большую величавость. Глаза были черные, как черемуха, с ясным острым взглядом, нос был ровный и высокий», - так писал Марко Поло.

Описывая облик Хубилай хана, он опирался на то, что видел собственными глазами. Все услышанное о Чингисхане он услышал от его современников и от людей, живших не так уж далеко от него. Поэтому описания Марко Поло можно считать близкими к истине. Они вроде подтверждают те несколько слов, которые высказал Дай Сэцэн. Хотя характеристика Дай Сэцэна носит приблизительный, абстрактный характер, все же попадание имеет точное.

Историки и художники последнего времени потратили много образных слов, создали много прекрасных рисунков, чтобы воссоздать подлинный облик Темучина. К примеру, русский востоковед Березин (1818-1896) в своей книге «Чингисхан» приводит наблюдения предводителя тайчигутов Таргудай Хирилдога: «Темучин имел серые, как зола, глаза, темно-коричневые

норму обычаю обрисовать облик богатыря писал: «У этого парня было лицо округленного квадрата, глаза дракона, брови гаруды, нос прямой, уши большие, губы красные, зубы белые, рост высокий, грудь широкая, характер величественного богатыря-владыки». Это, безусловно, традиционный облик величального характера, который можно приложить к кому угодно.

На основании этих непосредственных и заимствованных характеристик можно в основном представить величие врожденного облика Темучина. Молодой Темучин имел широкий спокойный лоб, светлое квадратное лицо, отдающее белым и красноватым оттенками, густые черные брови, высоковатый прямой нос, карие светящиеся глаза, широкие уши, крупную плотную фигуру, широкую грудь, квадратные широкие плечи, крепкие сильные руки.

Вид его был полный мужского достоинства и величия, с признаками предводителя-вожака. В среднем возрасте он имел роскошные густые черные усы. К старости голова стала черно-бурыми, черные усы серебристо поседели. На широкий спокойный лоб легли несколько ровных морщин. Придворный монгольский художник периода Юаньской династии на основании многих запретных материалов создал точно такой же портрет (в данной книге он приводится для ознакомления). Но поскольку за последнее время получили распространение разные портреты, мы приложили и их, поместили специальную заметку о первоначальном портрете.

Поскольку Темучин от рождения был отважным и сильным, смелым и быстрым человеком, он обрел сноровку мужчины, способного сесть на норовистого коня и гнать его вдаль. Когда Темучин был ребенком, он любил «играть свадьбу», «восседать ханом» в сосновом бору. Еще любил играть в бой, оседлав палку, скакал, защищенный спереди и сзади другими ребятами. Эти замашки также показывают, что у Темучина с малых лет было стремление стать предводителем, вожаком.

ПЕРВЫЙ ПОРТРЕТ
ЧИНГИСХАНА

Художники последнего времени, используя разные легенды и предания, исторические записи или свои исследовательские фантазии, написали много разных портретов, чтобы воссоздать облик Чингисхана. Известные нам портреты даны по рисункам, с которыми мы познакомились. Какой же из них наиболее близок к подлинному облику Чингисхана? Постановка этого вопроса вполне резонное дело. Но

для выяснения его нужен очень тонкий научный подход. Поэтому мы по возможности собрали, систематизировали распространенные и распространяющиеся в обществе портреты и вместе с тем ниже высказали мнение относительно первоисточника, первого портрета Чингисхана.

Портрет, который приведен в качестве первоисточного факта, хранится в Государственном историческом музее Серединой империи, в Пекине. Высота этого портрета 58,3 сантиметра, ширина 40,8 сантиметра. Он нарисован на тонковатой белой бумаге разноцветными тонкими красками, охватывает бюст Чингисхана. На голове его шапка, отороченная сверху белой шкурой, изнутри черной шкурой (видимо, сшита из соболиной шкуры). На нем тонкий халат из тканей шерсти песочно-желтоватого цвета (или из первосортного шелка). Цвет лица буровато-красный, круглая седоватая борода. На лбу видна прядь волос, волосы раздвинуты в разные стороны. Плетеная косичка петель видна из-за ушей. В верхнем левом углу надпись: «Тайжи хан или Чингисхан по имени Темучин».

Этот нарисованный портрет Чингисхана в сентябре 1953 года нашли работники Пекинского исторического музея в местечке Анлу провинции Хубэй у потомков некоего Чен Хувана. В двадцатые годы XX столетия, или в начальный период гражданского государства, он работал начальником второго штаба войск военачальника Юван Ши Пэйя; квартируя во многих местах Монголии. Однажды ему принесли данный портрет от одного монгольского князя ноена. С тех пор портрет хранился у потомков Чен Хувана.

В начале 1962 года по поручению Министерства культуры Китайской Народной Республики была создана экспертная группа, состоящая из специалистов Ян Хан, Шие Хи Лиу, Хан Шен Шиян. Они должны были подвергнуть тщательной экспертизе картины и рукописи, находящиеся в Историческом музее.

Серьезной научной экспертизе подвергнут и упомянутый портрет Чингисхана. Специалисты тщательно исследовали бумагу, краски данного портрета, облик изображенного человека, надпись, манеру, способ рисунка и пришли к выводу, что портрет написан художником эпохи Юаньской династии. Хотя и нет основания утверждать, что художники Минской династии копировали «Портреты ханов Юаньской династии», рисовали именно с этого портрета, не вызывает сомнения, что все портреты написаны в одно и то же время, во времена Юаньской династии.

Сведения о том, что портрет Чингисхана был нарисован Хорихосоном, было в «Истории Юаньской династии» (Записи о жертвоприношениях). На 1876-й странице нового издания записано: «В 15 году Хи Ювана (1278 год), в 11-м месяце приказ рисовать светлый облик тайжи был отдан Хорихосону».

«Хорихосон был монгольским художником-портретистом и во времена Юаньской династии работал придворным художником. Он в 1278-1279 годах, говорили, рисовал портреты тайжи ханов Юаньской династии, старого хана (речь идет о Есугэй багатуре), второго тайжун хана (речь об Угэдэй хане). Дун Тан Шияншен, живший во времена Цинской династии, в своей гипотезе утверждал, что все рисованные портреты Чингисхана по своей форме, художественным особенностям должны быть творениями Хорихосона» («Дневная газета Внутренней Монголии» от 10 декабря 1981 года, сообщение У Суртэя).

В летописи последнего хана Юаньской династии Тогонтумура записано: «В белый месяц шестого года (самый последний год последнего Хи Ювана - 1340) в пагоде каменного бога совершенно поклонение светлым святым обликам (речь идет о портретах) трех ханов: Тайжи, Тайжун, Ройжун (монастырский сан Тулуйя).

Судя по этим записям, портрет Чингисхана был нарисован во времена Юаньской династии и хранился до эпохи Тогонтумур хана. Когда в 1368 году Тогонтумур хан отступал на север от владений и города, с собой возил этот портрет предка, ставший предметом культа вместе с восемью белыми юртами. Об этом тоже есть запись. За три дня до отъезда (26 числа лишнего седьмого месяца по лунному календарю 1368 года) мудрый хан «сказал чиновнику центра высочайших церемониалов Арухуну взять из пагоды высокородных лиц все святыни и портреты тайжи ханов и ехать на север».

Через чиновника левого ряда Ширэмуна передал приказ. Они с Арухуну тут же пошли в пагоду для высокородных и вместе с церемониймейстером Вэн Ши Цунном, чиновником-тайжи (министр жертвоприношений) Харабуха закончили подготовку охраны святынь в пути, стали ждать хана у него дома», - записано в «Истории Юаньской династии», летописи хана Тогонтумура.

Этот портрет Чингисхана, который хранился у потомков Чен Хувана, может быть, и не является тем экземпляром, который возил с собой хан Тогонтумур. Тем не менее, можно сказать, что это, без сомнения, идентичный портрет, выве-

светлый облик тайжи, тайжун хана в монастыре благоденний Хотала (летопись хана Юэсэнтэмюра), что в шестом году последнего Хи Ювана (1340 год) в белый месяц освятили светлые облики трех ханов: Тайжи, Тайжун и Ройжун в монастыре Каменного бога (летопись Тогонтумур хана). Поэтому эти заметки показывают серьезную обоснованность доводов вышеупомянутой экспертной комиссии (кружка).

Портрет Чингисхана находился при дворе маньчжурского хана, во дворце Шиюн Диян. В этом хранилище было около пятисот портретов прежних ханов, хагунов, мудрых святых, видных министров, чиновников. Они были нарисованы на растянута материи путем сочетания цветов, изображают торс человека на полотне высотой 59,4, шириной 47 сантиметров.

Говорили, что в тринадцатом году от покровителя неба (1748 год) по повелению хана все эти портреты были обрамлены и обновлены краской. И размеры портрета Чингисхана из «Истории Юаньской династии» соответствуют размерам других портретов и переплетены все вместе. Судя по тому, что все эти портреты имеют одинаковый размер и форму, можно предположить, что их скопировали с оригинала художники эпохи Минской династии.

И те, которые хранились во дворце Шиюн Диян, являются такой же копией. В этом нет сомнения. Поскольку оригиналы, с которых срисованы эти портреты, не обнаружены, появляется еще большее основание полагать, что тот портрет, который найден в юрте монгольского князя и который хранился у Чен Хувана, и является самым первым оригиналом.

Но есть одно обстоятельство, которое следует отметить. Иные художники, снимая копию портрета Чингисхана, белую меховую шапку его с черной подкладкой рисуют как многоцветную шапку, косичку, которая висит позади ушей, рисуют в виде серьги-колечка. Так же в портретах других ханов Юаньской династии, кроме Хубилайя, подвязку шапки превращают в колечко-серьгу. Это есть результат небрежного отношения к истории и культурной традиции, к памятникам культуры.

Другие портреты, приложенные к данному исследованию, тоже не имеют основания называться оригиналами. На это следует прямо указать и лучше не снимать в дальнейшем копии с таких рисунков.

Перевел со старомонгольского
Норпол ОЧИРОВ.
Подготовила Г. ДАШЕЕВА.

(Продолжение следует).

КАК ПОНРАВИТЬСЯ ЗОЛОТОМУ ДРАКОНУ?

ЧТО НАДЕТЬ НА НОВЫЙ ГОД

ВЫБИРАЕМ БЕЗОПАСНЫЕ НОВОГОДНИЕ УКРАШЕНИЯ

Готовясь к встрече Нового 2012 года, следует подумать и о том, как и в чем Вы собираетесь его встречать. К этому следует подготовиться заранее, потому как приветствовать год Золотого Дракона в спешке и суете непозволительно. По крайней мере, об этом говорят китайские традиции.

Что ж, прежде всего, весь стиль одежды должен быть подобран так, чтобы символизировать праздничное настроение, готовность идти навстречу новой жизни, но в то же время Вы должны чувствовать себя в ней комфортно и свободно. Идеальным вариантом послужит любое вечернее платье. Единственное - предпочтение в цвете следует отдать золоту. Но также можно надеть что-то красное. Просто все остальные цвета могут Вас «старить» в этом году. Рекомендуется также уделить внимание прическе. Главное, чтобы на голове присутствовало какое-либо украшение: от банальной резинки до бантов и деревянных или пластиковых палочек. Как ни странно, но каждому знаку Зодиака в 2012 году будет подходить свой собственный аксессуар. Вот только, если верить недавно появившейся теории о том, что в 2012 году счастье и удача ждет только лишь 6 знаков Зодиака из 12, то остается надеяться, что Вы не входите в это число.

Проследите и за маникюром на руках. Здесь уже не столь важен рисунок и цветовая гамма - лишь бы он сочетался с Вашей одеждой и стилем. Ну и, конечно же, чтобы нравилось Вам самим. Подойдет даже самый обычный френч.

В 2012 году обязательно наденьте все свои золотые украшения, которые у вас имеются. Вообще, чем больше золота будет во время встречи Нового года - тем лучше. Пусть даже это относится не только к ювелирным изделиям, но и просто в плане цветового оформления интерьера, элементов одежды, различных аксессуаров и принадлежностей. Только обязательно следите за диетой, если хотите держать себя в форме и быть здоровыми. Совсем недавно появился отличный способ похудения, эффективность которого наиболее высока среди всех остальных.

И помните: то, насколько богатыми вы будете выглядеть при встрече года Дракона, настолько в итоге богатым он будет для Вас на протяжении всего 2012 года.

1. Обязательно понюхайте игрушку.
У качественного украшения не должно быть НИКАКОГО постороннего запаха.

Лучше покупать шарики и фигурки в специализированных отделах магазинов, а не на улице. При холодной погоде запаха вы можете и не почувствовать.

Пока дома не повесите на елку...

2. Потрите игрушку пальцем. Если на пальце остались блестки, краска - не покупайте. Особенно если в семье маленькие дети и животные. Причина - опять-таки возможное содержание в краске тяжелых металлов.

В любом случае елочные игрушки нельзя давать в руки детям до 3 лет!

3. Выбирайте небьющиеся шары. Думаю, объяснить причину не надо. Если же вы уверены, что по комнате с елкой никто не будет скакать, можно брать и стеклянные игрушки - их тоже продают. Маленькие произведения искусства!

Стоят дорого - от 150 рублей штука. Так будет жаль, если все-таки разлетятся осколками.

4. Осторожно возьмите игрушку в ладони и повертите.

Мелкие детали (если есть) должны быть хорошо закреплены. На поверхности никаких острых краев, заусенцев, торчащих иголок, следов клея.

5. Игрушки без наполнителя предпочтительнее.
Вот луганские школьники в прошлом году на уроке случайно разбили (якобы небьющуюся!) елочную игрушку, заполненную жидкостью с искусственным снегом.

Запах пошел такой, что пришлось эвакуировать всю школу. Шестеро детей оказались в больнице с отравлением средней тяжести, першением, кашлем, головкружением. Все обошлось, конечно.

Но лучше таких экспериментов не повторять.

6. Изучите информацию на упаковке. Должно быть указано название товара, фирмы, ее адрес, страна, назначение игрушки, маркировка на русском языке. Без ошибок. Хотя понятно, что все это можно подделать.

В прошлом году московская милиция накрыла возле Каширского шоссе целый подпольный мини-цех по производству новогодней мишуры и украшений. Работали там граждане Китая. Упаковки были сделаны идеально: а вот качество игрушек вызвало серьезные сомнения.

7. И что касается гирлянд. Покупать опять-таки в магазинах, смотреть, есть ли сертификат. Лучше бы попросить включить гирлянду на несколько минут. По технике безопасности они ни в коем случае не должны нагреваться.

Не берите гирлянды со слишком тонкими проводами (это видно на глаз). Использование таких гирлянд может закончиться пожаром.

БУДЬТЕ ЗДОРОВЫ...

Советует врач-терапевт медицинского центра «Здоровье» Лыжжима Доржиева:

- Перед застольем, часа за два, надо что-нибудь съесть, например, салат, заправленный маслом или сметаной, или бутерброд с икрой - и жир окажет обволакивающее действие на желудок, что станет преградой для быстрого всасывания спирта и предотвратит алкогольный удар. За час до начала празднования можно выпить 1-2 столовые ложки отвара из корней цикория (для приготовления отвара нужно залить 200 мл кипятка, настоять в течение часа). Кстати, этот лечебный отвар улучшает настроение, ослабляет тревожность и тонизирует. С той же целью можно принять 20-30 капель настойки китайского лимонника. Перед тем, как сесть за стол, можно выпить стакан воды. Это даст вам на некоторое время ощущение сытости, и вам легче будет устоять перед соблазнами. Не торопитесь, жуйте медленно. Ощущение сытости приходит не сразу, и, если будете есть слишком быстро, рискуете проглотить лишнюю пищу.

По этой же причине не старайтесь попробовать все сразу.

Делайте перерывы в еде, старайтесь больше двигаться. Не пренебрегайте танцами, прогулками на свежем воздухе.

В идеале новогодний стол должен изобиловать легкими блюдами - овощными салатами, разнообразными фруктами, запеченными баклажанами и

кабачками, нежареным мясом. Замените его на сметану низкой жирности (10%) - по калорийности она в три раза меньше. Калорийную вареную колбасу в оливье можно заменить постным и полезным мясом птицы.

От десерта лучше и вовсе отказаться. Лучше выбрать пирожные и торты с менее калорийным творожным кремом или фруктами со сливками.

Старайтесь не налегать на шампанское и другие газированные напитки, т.к. они ускоряют всасывание алкоголя, соответственно, быстрее наступает опьянение. Отдавайте предпочтение светлым спиртным напиткам - водке, белому сухому вину. Коньяк, виски и сладкое десертное вино за счет различных добавок усиливают алкогольную интоксикацию, вызывая тошноту и головную боль.

Чем меньше сахара в алкоголе, тем легче он переносится.

Ешьте и пейте с перерывами - дайте печени возможность переработать и вывести часть алкоголя. А заодно и оцените свое состояние. Ведь опьянение наступает не сразу: максимальная концентрация выпитого алкоголя в крови достигается через 40-50 минут.

А НА СЛЕДУЮЩЕЕ УТРО...

Если вы проснулись с головной болью и тошнотой - явными симптомами похмелья, пейте воды, молочные напитки (если переносите), капустный или огуречный рассол. Лучше всего клюквенный морс с лимоном. Еще хорошо помогают горячие крепкие бульоны, супы.

Пить жидкость не более 3 л в сутки, чтобы не перегружать свой организм. Так же спокойная прогулка на свежем воздухе улучшит ваше самочувствие.

Ну а чтобы не страдать от ощущения возможного переедания, имейте под рукой лекарства, улучшающие пищеварительную функцию и моторику желудка и кишечника (мезим, панзинорм, мотилиум). И еще в самом начале трапезы неплохо принять какой-либо адсорбент (сметта, активированный уголь), связывающий и выводящий токсические вещества.

Диляра БАТУДАЕВА.

Подготовила
Бэлигма ОРБОДОЕВА.

Гарагай 2-то үбэлэй дунда сагаан Хулгана харын 2012 оной январин 2 (шэнын 9).

Хара Нохой, 9 улаан мэнгын, түмэртэ хуудалтай үдэр.

Бурханда зальбарха, лусууд ба тэнгэри тахиха, дасан хийд бодхоо, хэшэг даллага абаха, сан тахиха, замда мүр гаргаха, эм найруулха, гэр бариха, бэри буулгаха, хурим хэхэ, ном заалгаха, урлаха үйлэдэ хуралсаха, хэлсээнэй ажалшание абаха, худалдаа хэхэ, тангариг үгэхэ, модо отолходо хайн. Хүүгэдые хүлдэ оруулха, газашань ябуулха, сэргэ хүдэлгэхэ, нүүдэл хэхэдэ муу.

Хүнэй үнэ абабал, үбиэн хомор хүрэхэ.

Гарагай 3-да январин 3 (шэнын 10).

Харагшан Гахай, 8 сагаан мэнгын, огторгойдо хуудалтай үдэр. Мягмартагартай үдэр.

Бурханда зальбарал үйлэдэхэ, сан табуулха, хангал тахиулха, нахоуһанда үгэлыгэ үгэхэ, дуган шүтээн бодхоо, тахиха, дүрэм заһал хүүлэхэ, буянай үйлэ бүтээхэ, ехэ хүнтэй уулзаха, лама хубараг болохо, ном заалгаха, шэнэ ноёние тахиха, дайсание дараха үйлэнүүдтэ хайн. Эм найруулха, замда гараха, худаг малтаха, модо отолхо, үбшэн эмнэжэ эхилэхэ, дасан дуганай нуури тахиха, гэр бариха, нүүдэл хэхэ, худалдаа хэхэ, нохой абаха, хүншүү гаргаха үйлэнүүдые тэбшэгтэ.

Хүнэй үнэ абаа наа, бэе махабад найсарха.

Гарагай 4-дэ январин 4 (шэнын 11).

Хүхэ Хулгана, 7 улаан мэнгын,

Гарагай 2-то үбэлэй дунда сагаан Хулгана харын январин 9 (монгол харын 15). Дүйсн үдэр.

Шарагшан Могой, 2 хара мэнгын, шоройдо хуудалтай үдэр.

Лусууд ба тэнгэри тахиха, дасан хийд бодхоо, арамнайла, хэшэг даллага абаха, сан тахиха, гэр бариха, мал газашань гаргаха, нүүдэл хэхэ, сэргэ хүдэлгэхэ, зээлээр абаха, эм найруулха, хүрэнгэ энэхэ, бэри буулгаха, хурим хэхэ, замда мүр гаргаха, архи нэрэхэ, тангариг үгэхэ, наад тодхор дарахада хайн. Байшан гэрэй нуури тахиха, угаал хэхэ, модо отолхо, худалдаа хэхэ, заргалдаха, эхилжэ ном соносохо, шэнэ дэгэл үмдэхэ, эд, юумэ үгэхэ, шарил шатаахада муу.

Хүнэй үнэ абабал, амгалан тайбан байдалда хайн.

Гарагай 3-да январин 10 (хуушанай 16).

Сагаан Морин, 1 сагаан мэнгын, түмэртэ хуудалтай үдэр. Модон хохимой үдэр.

Бурханда, лусуудта зальбарха, тахиха, угаал үйлэдэхэ, ехэ хүндэ тангариг үгэхэ, анда нүхэр болосохо, аралжаа наймаа хэхэ, шэнэ ноёние тахиха, захирха тушаалай ажал бэелүүлэхэ, дайсание дараха ажалда хайн. Эм найруулха, замда гараха, байра бууса түбхинүүлэхэ, мори худалдаха, зарга бариха, хэрүүл тэмсэл хэхэ, арамнайла, нялхы хүлдэ оруулха, газашань ябуулха, тангариг үгэхэ, сэргэ хүдэлгэхэ сэртэй.

Хүнэй үнэ абаа наа, үбиэн хүрэхэ.

Гарагай 4-дэ январин 11 (хуушанай 17).

Сагагшан Хонин, 9 улаан мэ-

XVII ЖАРАНАЙ САГААГШАН ТУУЛАЙ ЖЭЛ

ҮБЭЛЭЙ ДУНДА САГААН ХУЛГАНА НАРА

Буряад литэ	9	10 МТ	11	12	12	13	14
Европын литэ	2	3	4	5	6	7	8
Гараг Нэрэ Үдэр	ДАБАА НАРА ПОНЕД.	МЯГМАР МАРС ВТОРНИК	НАГБА МЕРКУРИ СРЕДА	ПҮРБЭ ЮПИТЕР ЧЕТВЕРГ	БААСАН СОЛБОН ПЯТНИЦА	БИМБА САТУРН СУББОТО	НИМА НАРАН ВОСКР.
Үнгэ Үдэр	хара Нохой	харагшан Гахай	хүхэ Хулгана	хүхэгшэн Үхэр	улаан Бар	улаагшан Туулай	шара Луу
Мэнгэ	9 улаан	8 сагаан	7 улаан	6 сагаан	5 шара	4 ногоон	3 хүхэ
Һуудал	түмэр	огторгой	уһан	уула	модон	хиш	гал

уһанда хуудалтай үдэр.

Бурханда зальбарха, бурхан, лусууд тахиха, бэшэг зурхай зураха, дасан хийдэй тахил заһаха, өөрын амидаралда ашатай ажал хэхэ, ураг садан болохо, шэнэ барилга ашаглаха, худалдаа хэхэ, гэрлэхэ, хурим наада хэхэ, харюулга хэхэ, түмэрөөр урлахада хайн. Ехэ гол гаталха, загаһа бариха, тангариг үүсэхэ, хубаг татаха, хүүргэ бариха, дайсание номгодхоо, үзэл үзэхэ, мори урилдуулха, нохой тэжээхэ, хүүгэдые үргэжэ абахада сэртэй.

Хүнэй үнэ абабал, бэе махабад найсарха.

Гарагай 5-да январин 5 (шэнын 12).

Хүхэгшэн Үхэр, 6 сагаан мэнгын, уулада хуудалтай үдэр.

Бурханда зальбарха, бурханаа тахиха, санаар олгохо, дасан шүтээн бодхоо, хэшэг даллага абхуулха, номын хурал байгуулха, эм найруулха, хүрэнгэ энэхэ, бэри буулгаха, түрэхэ, ном соносохо, номлохо, хэблэхэ, эрдэмдэ хураха, замда ябаха, буянай үйлэ бүтээхэ, Очирпүрэвийн харюулга хэхэдэ хайн. Ехэ хэрэг үүдэхэ, ном уншаха, худалдаа хэхэ, тушаал зарлиг гаргаха, хүрэнгэ тахиха, урлан бүтээхэ, дархалха, эрдэмдэ хураха, сэргэ хүдэлгэхэ, замда гарахада таарамжагүй.

Хүнэй үнэ абаа наа, үбиэн, хамшаг хүрэхэ.

Гарагай 6-да январин 6 (шэнын 12-ой үдэр дабхасана).

Улаан Бар, 5 шара мэнгын, модондо хуудалтай үдэр.

Бурхан, тэнгэри тахиха, бурхан шүтээн, орон гэрээтэ үгэхэ, арамнайла, лама болохо, үзэл үзэхэ, сэргэ хүдэлгэхэ, тоосоо хэхэ, замда гараха, эрдэмдэ хураха, шэнэ хубсаһа үмдэхэ, эм найруулха, хурим хэхэ, бэри буулгаха, шэмэг зүүдхэл зүүхэ, модо тариха, нэзы гэр тахихада хайн. Модо отолхо, тангариг тахиха, нохой абаха, худалдаа хэхэ, түрэл садан болоосохо, ном эхилэн заалгаха, нэхэхэ, нүүдэл хэхэ үйлэнүүд хангалтагүй.

Хүнэй үнэ абабал, үбиэн, хамшаг хүрэхэ.

XVII ЖАРАНАЙ САГААГШАН ТУУЛАЙ ЖЭЛ

ҮБЭЛЭЙ ДУНДА САГААН ХУЛГАНА НАРА

Буряад литэ	15	16 МХ	17	18 ХЭ	19 ХЭ	20	22Н
Европын литэ	9	10	11	12	13	14	15
Гараг Нэрэ Үдэр	ДАБАА НАРА ПОНЕД.	МЯГМАР МАРС ВТОРНИК	НАГБА МЕРКУРИ СРЕДА	ПҮРБЭ ЮПИТЕР ЧЕТВЕРГ	БААСАН СОЛБОН ПЯТНИЦА	БИМБА САТУРН СУББОТО	НИМА НАРАН ВОСКР.
Үнгэ Үдэр	шарагшан Могой	сагаан Морин	сагагшан Хонин	хара Бишэн	харагшан Тахья	хүхэ Нохой	хүхэгшэн Гахай
Мэнгэ	2 хара	1 сагаан	9 улаан	8 сагаан	7 улаан	6 сагаан	5 шара
Һуудал	шорой	түмэр	огторгой	уһан	уула	модон	хиш

гын, огторгойдо хуудалтай үдэр.

Бурханда зальбарха, хэшэг даллага абхуулха, бэшэг зурхай зураха, дасан дуганай тахил заһаха, огторгойн үлдэ сахиха, гүрэм заһал хүүлэхэ, ехэ хүнтэй уулзаха, буянай үйлэ бүтээхэ, замда гараха, худалдаа наймаа хэхэ, хонинхоо ашаг шэмэ абаха, ажалшание абаха, хурим найр хэхэдэ хайн. Хүн, малые ханаха, төөнхэ, эм найруулха, сэргэ хүдэлгэхэ, үбшэн эмнэжэ эхилжэ, дасан хийдэй нуури тахиха, нүүдэл хэхэ, нохой абахы хориглоно.

Хүнэй үнэ абабал, шэг шарай муудаха.

Гарагай 5-да январин 12 (хуушанай 18).

Хара Бишэн, 8 сагаан мэнгын, уһанда хуудалтай үдэр. Хутагын

хурса үдэр.

Бурханда зальбарал үйлэдэхэ, сан табуулха, хангал тахиулха, нахоуһанда үгэлыгэ үгэхэ, бурхан, лусууд тахиулха, бэшэг зурхай зураха, санаар олгохо, дасан шүтээн бодхоо, номын хурал байгуулха, эрдэмдэ хураха, ном соносохо, номлохо, хэблэхэ, замда ябаха, эм найруулха, хүрэнгэ энэхэ, бэри буулгаха, түрэхэ, буянай үйлэ бүтээхэдэ хайн. Шэнэ хубсаһа эсхэхэ, үмдэхэ, шэмэг оёхо, худалдаа хэхэ, ехэ гол гаталха, загаһа бариха, тангариг үгэхэ, хүүргэ бариха, хубаг татаха, дайсание номгодхоодо тохиромжогүй.

Хүнэй үнэ абаа наа, эд зөөри, үхэр мал гарзалха.

Гарагай 6-да январин 13 (хуу-

шанай 19).

Харагшан Тахья, 7 улаан мэнгын, уулада хуудалтай үдэр. Хутагын хурса үдэр.

Бурханда зальбарха, тахиха, лама болохо, номын үүдэндэ орохо, Очирпүрэвийн харюулга хэхэ, эм найруулха, замда гараха, шэнэ хубсаһа үмдэхэ, бэри буулгаха, хурим хэхэ, үзэл үзэхэ, үхэр, мори хургаха, гэрэй нуури тахиха, гэр бүрихэдэ хайн. Ехэ хэрэг үүдэхэ, ном уншаха, худалдаа хэхэ, улай гаргаха, мал агталха, эд, хүрэнгэ зээлээр үгэхэ, нэхэхэ, нүүдэл хэхэ үйлэнүүд бүтэмжгүй.

Хүнэй үнэ абабал, хайн нүхэртэй ханилха.

Гарагай 7-до январин 14 (хуушанай 20).

Гарагай 7-до январин 7 (шэнын 13).

Улаагшан Туулай, 4 ногоон мэнгын, хийдэ хуудалтай үдэр.

Бурханда зальбарха, 8 лусууд тахиха, тахилда үгэлыгэ үгэхэ, тарни уншаха, ханаха, эм найруулха, замда гараха, ном заалгаха, ехэ хүндэ бараалхаха, наһанай буян бүтээхэ, эд, мал абаха, худаг малтаха, модо хуулгаха гэхэ мэтэдэ хайн. Тээрмэ бодхоо, шууяа гаргаха, мал худалдажа абаха, түрэл садан болохо, хубаг малтаха, хурим хэхэ, сэргэ хүдэлгэхэ, бэри буулгажа, хурьгэ оруулжа болохогүй.

Хүнэй үнэ абаа наа, зол жаргал оршохо.

Гарагай 1-дэ январин 8 (шэнын 14).

Шара Луу, 3 хүхэ мэнгын, галда хуудалтай үдэр.

Бурханда зальбарха, лусууд тахиха, лама хубараг болохо, «Чавдор», «Уһан балин», «Лудор», «Лусын балин» үргэхэ, эм найруулха, залаха, эрдэм номдо хургаха, адууһа мал хургаха, дасан шүтээн бодхоо, тоосоо хэхэ, үзэл үзэхэ, ехэ хүндэ бараалхаха, замда ябаха, түмэрөөр урлаха, шэмэг зүүдхэл зүүхэ, мал худалдахада хайн. Ном номлохо, соносохо, онгосо, хала, модон тээрмэ урлаха, хүүргэ бариха, ханаха, төөнхэ, газар малтаха, шэнэ гэр бариха, газар хэндэхэ, харюулга хэхэ, хубаг татахада тохиромжогүй.

Хүнэй үнэ абабал, эд зөөри арьбажсаха, үхэр мал үдэхэ.

Хүхэ Нохой, 6 сагаан мэнгын, модондо хуудалтай үдэр.

Бурханда зальбарха, бурхан, тэнгэри тахиха, хэшэг даллага абхуулха, угаал үйлэдэхэ, наһанай буян бүтээхэ, эд, мал абаха, худаг малтаха, модо хуулгаха, хэлсээнэй ажалшание абаха, урлаха үйлэдэ хуралсаха, ном заалгаха, суглаа хэхэ, шэмэг зүүдхэл зүүхэ, нэзы гэр тахиха гэхэ мэтэдэ хайн. Модо отолхо, тангариг тахиха, бузар буртагые зайсуулха, замда ябаха, нүүдэл хэхэ, хэрүүл шууяа гаргахада муу, бэри буулгажа, хурьгэ оруулжа болохогүй.

Хүнэй үнэ абаа наа, үлэсхэлэн хоонон байдал оршохо.

Гарагай 1-дэ январин 15 (хуушанай 21-нэй үдэр үгы, забхарлана, хуушанай 22).

Хүхэгшэн Гахай, 5 шара мэнгын хийдэ хуудалтай үдэр. Няммэшинин үдэр – энэ үдэр тушаалда дэбжэхэ, ном соносохо, арамнай хэхэ, нахил абаха, бэрин үйлэдэ маша хайн.

Дасан хийд хэргээхэ, арамнайла, бэшэг зурхай зураха, лама хубараг болохо, тарни уншаха, эрдэм номдо хургаха, эм найруулха, адууһа мал хургаха, буянай үйлэ бүтээхэ, ном заалгаха, гүлгэ тэжээхэ, харюулга хэхэ, хотгуу галзуе номгодхоодо хайн. Газар хахалха, хурим хэхэ, нохой абаха, тээрмэ бодхоо, замда ябаха, гэрэй нуури тахиха, шэнэ гэр бариха, хүн, мал һамнаха, ханаха, төөнхэ, бэри буулгаха, шэнэ дэгэл эсхэхэ, худаг малтаха, модо отолхо, аралжаа хэхэ сэртэй.

Хүнэй үнэ абабал, эдэе хоол, ундан элбэгээр олдохо.

<p>Буряад Үнэн Дүхэриг</p> <p>Учредители: Президент, Народный Хурал, Правительство Республики Бурятия Ген.директор-гл. редактор - Э.Д.ДАГБАЕВ Редактор - Г.Х.ДАШЕЕВА Редакционная коллегия: И.М.Егоров, П.Л.Носков, М.В. Калашников, И.В.Смоляк (Правительство РБ), А.С. Коренев, Ц.Б.Батуев, В.Р.Булдаев, Ц.Э.Доржиев (Народный Хурал РБ), А.В.Махачкеев (замгендиректора - руководитель редакций газет), Т.В.Самбялова (замгендиректора - руководитель специализированных изданий), Л.Г.Будаев (замгендиректора-директор по экономике и развитию), С.Б.Байминова (бильд- редактор), Н.Д.Бадмаринчинов, Л.В.Очирова, Д.Ц.Мархадаева, Б.В.Балданов, В.Д.Дамдинова.</p>	<p>Телефоны: 21-54-54 - приемная 21-33-61 - замгендиректора - руководитель редакций газет 21-68-08 - замгендиректора - руководитель специализированных изданий 21-55-97 - замгендиректора - директор по экономике и развитию 21-64-36 - редактор 21-60-21 - бильд-редактор 21-67-81 - выпускающий редактор 21-66-76 - производственный отдел 21-55-97 - отдел экономических проблем, отдел фотоиллюстраций 21-63-86 -отдел социально-политических проблем 21-54-93 -отдел гуманитарных проблем, отдел бурятского языка и перевода, отдел оперативной информации 21-35-95 - редакция журналов «Байкал» и «Байгал» 21-55-97 - редакция журнала «Морин Хуур», редакционно-издательский отдел 21-62-62 - реклама 21-60-91, 21-35-95, 21-50-52 - подписка и распространение</p>	<p>АДРЕС: 670000, г. Улан-Удэ, ул. Каландаришвили, 23. ГУП «Издательский дом «Буряад үнэн». Учредитель - Правительство Республики Бурятия</p>	<p>Подписной индекс 73877 Газета зарегистрирована ФГУ «Восточно-Сибирское межрегиональное территориальное управление». Регистрационный №50079 e-mail: unen@mail.ru</p>
	<p>Газета набрана и сверстана в компьютерном центре Издательского дома «Буряад үнэн». Отпечатано с готовых диапозитивов в ОАО «Республиканская типография» тиражом 4000 экз. Объем 6 лл. Заказ №1900. 670000, г. Улан-Удэ, ул. Борзоева, 13. Подписана в печать 28.12.2011 в 16.00 - по графику; 28.12.2011 г. в 16.00 - фактически. Общий тираж изданий ИД «Буряад үнэн» - 18900 экз. Цена свободная.</p>	<p>Редакция принимает печатные рукописи. Рукописи и фото не рецензируются и не возвращаются. Автор несет ответственность за представленные материалы. За содержание объявлений редакция ответственности не несет. Все справки у рекламодателя.</p>	<p>* Материалы на платной основе. ОТДЕЛ РЕКЛАМЫ - каб. 1, 13 (1 этаж), Тел.: 21-62-62, тел./факс: 21-54-54</p>

Гороскон от Павла Тлобы

КОМУ ДРАКОН ОБЕЩАЕТ МНОГО ДЕНЕГ И КАРЬЕРНЫЙ РОСТ

ОВЕН (21.03 - 20.04)

В январе не ждите удачи в делах. Все, что получится, будет исключительно результатом ваших усилий. Не рассчитывайте на поправки и на «закрытые глаза» начальства или проверяющих органов.

Если начальник - вы, у вас могут возникать сложности с подчиненными. Похорошему договориться вряд ли получится, лучше сразу применять дисциплинарные меры.

Финансовая ситуация благоприятна: ваши услуги, товары востребованы. Так что можно заговаривать о повышении зарплаты, расценки. Также будут удачны инвестиции, финансовые вложения. В феврале попробуйте расширить свои полномочия, освоить новые виды деятельности. Март подойдет для подписания договоров и заключения сделок. С тратами в это время лучше быть сдержаннее. В мае вам могут вернуть долг или же простить то, что были должны вы.

К концу года материальная ситуация улучшится.

ТЕЛЕЦ (21.04 - 20.05)

В наступающем году не бойтесь применять новые методы, они дадут отличный результат. Финансовые операции в январе будут удачны. В феврале в работе старайтесь действовать экономно: и в плане сил, и в плане средств.

В марте лучше не заключать новых договоров или сделок. В мае ваша энергия будет бить через край. В июне будет удачным трудоустройство. В августе удачны вложения, связанные с недвижимостью, землей. Вторая половина года успешна в финансовом плане.

БЛИЗНЕЦЫ (21.05 - 21.06)

Противостоять складывающимся событиям будет непросто. Оптимальный выход: не просто подчиняться, но и жертвовать своими интересами. Могут всплыть недочеты, ошибки, на которые вы закрывали глаза.

Финансовая ситуация обещает отличные перспективы. В январе вы можете очень быстро проверить крупную покупку. В марте не переходите на новый проект или должность.

В финансовом плане вы будете в плюсе.

РАК (22.06 - 22.07)

У вас больше шансов добиться успеха, находясь в коллективе, среди друзей или близких. Начинания будут удачны, если вы сумеете заставить себя довести их до конца.

Февраль хорош для развития собственного бизнеса. Можно рассчитывать на спонсорскую поддержку. В марте у вас будет больше возможностей в том, чем занимаетесь уже сейчас. Вероятны зарубежные проекты или же вы перейдете какой-то иностранный опыт. В торговле уделите внимание оптовым поставкам.

В июне можете рассчитывать на материальное везение. Будьте осторожны в августе: будет велик соблазн что-то присвоить или даже украсть. Осенью могут возникнуть осложнения на работе.

ЛЕВ (23.07 - 23.08)

В 2012 году вас ожидают расходы, связанные с движимым имуществом. В деловой сфере вы будете отлично вписываться в коллектив, находить общий язык и совершать невозможное.

В феврале лучше ограничить

свои траты самым необходимым. Не исключено, что вам предстоит важное и крупное дело, на что потребуется направить все средства. В марте все будет складываться так, как вам хочется. В апреле удачными будут единичные покупки. В июне остерегайтесь неожиданностей, даже приятных. В июле какие-то материальные блага могут достаться вам совершенно неожиданным образом.

ДЕВА (24.08 - 23.09)

Год обещает удачу в индивидуальных проектах. Полагайтесь на свои силы, будьте активны и инициативны, и у вас все получится. В финансовом плане год также удачный.

В феврале взаимоотношения с коллегами могут ухудшиться, следите за самодисциплиной. В марте не бойтесь авантюры и риска. Если ваша работа связана с какой-то социальной деятельностью, публичными выступлениями, март принесет удачу.

На новое место в июле лучше не переходить. В сентябре советов не слушайте - вы окажетесь са-

В целом год благоприятный, несмотря на то что обстановка не будет спокойной.

СТРЕЛЕЦ (23.11 - 21.12)

Не рассчитывайте на быстрые победы.

Ваши шансы увеличиваются при планомерном и последовательном движении. Избегайте споров, конкуренции, «боевых действий».

Январь принесет идеи по увеличению доходов или сокращению расходов. Февраль подойдет для принятия бытовых решений. Но не хватайтесь за то, что понравилось с первого взгляда. В марте если захотите вернуться на прежнее место работы, то вам вряд ли будет сопутствовать удача. В апреле есть шанс ощутимо «рвануть вверх». Но может появиться склонность к излишествам. В июне финансовые вопросы решать нужно как можно быстрее. В целом год без потрясений.

КОЗЕРОГ (22.12-20.01)

Очень удачный год. Но о своих планах и мечтах лучше не распространяться: либо слухи пойдут, либо кто-то станет активно завидовать.

Вы можете занять лидерские позиции (как среди коллег, так и среди друзей), возможен карьерный рост. Вы справитесь с новыми обязанностями, хотя они покажутся вам куда менее интересными, чем виделись со стороны. Вообще в этом году вы будете больше практиком, чем теоретиком. Событие января, прозвучавшее на всю страну или город, может напрямую коснуться и вас в этом месяце. Так что внимательнее отслеживайте, что и где происходит, это может послужить указанием на то, как лучше поступить. Материальная сфера будет полна сюрпризов: как приятных, так и не очень. Вам придется быстро решаться на приобретения или траты.

Во второй половине года вероятен рост дохода.

ВОДОЛЕЙ (21.01 - 20.02)

Удачный год. В материальной сфере почувствуете себя увереннее, в работе станете предприимчивее. Можете перейти на новое место или проект.

В феврале будет удачным трудоустройство. В марте планы реализуются успешно. Если в апреле нужно «жечь мосты» - жгите.

Если в ваших планах была покупка помещения, лучше сделать это в мае. Июнь - самое время проявить свои таланты. В сентябре есть риск неоправданных трат.

РЫБЫ (21.02 - 20.03)

В деловых отношениях вам лучше занять пассивную позицию, уступить инициативу. В профессиональной сфере ожидается напряженная обстановка. Придется трудиться с полной отдачей и быть готовыми к форс-мажорам.

В январе ваш бизнес может пострадать из-за аварии. Если хотите улучшить условия работы, февраль для этого идеально подходит. В марте вам нужно заниматься чем-то одним. Доход в этом месяце будет стабильным, правда, вам вряд ли удастся вернуть одолженные суммы.

В мае можете попробовать сделать что-то такое, что раньше считали малореальным. В июне будьте бдительны - можете столкнуться с мошенничеством.

Карьерный рост вряд ли возможен.

Подготовила Бэлигма ОРБОДОВА.
Иллюстрации с Интернета.

мым лучшим специалистом. Если есть долги, рассчитайтесь с ними до Нового года.

ВЕСЫ (24.09-23.10)

В наступающем году вам не стоит менять место работы. Вы будете склонны идеализировать происходящее и людей, с которыми придется сталкиваться. Соответственно, не стоит удивляться, что через какое-то время вас может постигнуть разочарование.

Если вздумали флиртовать на работе - в феврале вполне допустимо.

В апреле можете рассчитывать на досрочный возврат долга. Но ожидается ухудшение отношений с кем-то из коллег или заказчиков. В мае возможно появление более сильных конкурентов. В июне попытка получить все сразу увенчается успехом, но достигнутое рискуете не удержать. Август подойдет для любых деловых начинаний, особенно связанных с производством.

Во второй половине года, даже если карьерного роста не предвидится, вы себя хорошо зарекомендуете и добавите плюсов в характеристику. В октябре и декабре лучше не начинать новые проекты или сделки - можете прогореть.

СКОРПИОН (24.10 - 22.11)

Не стоит идти на неоправданные риски. В марте не жадничайте, а чувство собственности и ревность к коллегам держите под контролем.

Не опускайте руки и не рассчитывайте, что все будет даваться легко. Хотя везения тоже будет достаточно.